

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

FEUERBACH, Ludwig Andreas
FEUERBACH, Paul
FEUILLADE, Louis
FEYDEAU, Georges
FEYDER, Jacques
FEYERABEND, Paul Karl
FEYNMAN, Richard Phillips
FEYZİ-HİNDİ
FEYZİOĞLU, Turhan
FEYZULLAH EFENDİ
FIBIGER, Johannes
FIBONACCI, Leonardo
FICHTE, Johann Gottlieb
FICINO MARSILIO
FIELD, David Dudley
FIELDING, Henry
FILARETE
FILMER, Robert
FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri
FINLAY, Carlos Juan
FINSÉN, Nils Ryberg
FISTERWALDER, Ulrich
FIORE, Pasquale
FIRAT, Ertuğrul Öğüz
FIRATLI, Nezi
FIRESTONE, Harvey Samuel
FIRTH, John Rupert
FIRTH, Raymond
FISCHER, Bobby
FISCHER, Emil Hermann
FISCHER, Ernst
FISCHER, Hans
FISCHER, Kuno
FISCHER, Theodor
FISCHER VON ERLACH

FICHTE, Johann Gottlieb

FISHER, Andrew
FISHER, Irving
FISHER, Ronald Aylmer
FISHMAN, Joshua A.
FISKE, John
FITCH, John
FITNAT HANIM

39

FITZGERALD, Ella
FITZGERALD, F. Scott
FITZGERALD, George Francis
FIZEAU, Hippolyte
FIGANI
FIKRET MUALLA
FILIP II

FILIP EFENDİ
FİRDEVSİ
FLAHERTY, Robert J.
FLAMSTEED, John
FLAUBERT, Gustave
FLEMALLE USTASI
FLEMING, Alexander
FLEMING, John Ambrose
FLEMMING, Walther
FLETCHER, Alice Cunningham
FLETCHER, John
FLORA, Paul
FLORES, Juan José
FLOREY, Howard Walter
FLÓREZ ESTRADO, Alvaro
FLORINALI NAZİM
FLORY, Paul
FLOTOW, Friedrich von
FLOURENS, Pierre
FLUDD, Robert
FLYNN, Errol
FO, Dano
FOCH, Ferdinand
FOKINE, Michel
FOLON, Jean-Michel
FONDA, Henry
FONDA, Jane
FONTAINE, Pierre
FONTANA, Lucio
FONTENELLE, Bernard
FONTEYN, Dame Margot
FOOT, Michael
FORD, Alexander
FORD, Ford Madox
FORD, Henry
FORD, John

ADAM

aziz nesin / bütün kitapları

Sondan Başa (şiiir) (ilk basım)
Benim Delilerim (anı) (ilk basım)
Merhaba (köşe yazıları)
Zübük (roman)
Leylâ ile Mecnun (halk öyküsü)
Rıfat Bey Neden Kaşınıyor
Poliste (anı)
Nazik Alet
Deliler Boşandı
Damda Deli Var
100 Liraya Bir Deli
Mahmut ile Nigar
Gözüne Gözlük
Hangi Parti Kazanacak
Kördögüşü
Havadan Sudan
Azizname (taşlama)
Nutuk Makinesi (köşe yazıları)
Hayvan Deyip de Geçme
Şimdiki Çocuklar Harika
Toros Canavarı
Bay Düdük
Koltuk

Sosyalizm Geliyor Savulun
Mahallenin Kısmeti
İnsanlar Uyanıyor
Ah Biz Eşekler
Surnâme (roman)
Gol Kralı (roman)
Tatlı Betüş (roman)
Bir Koltuk Nasıl Devrilir
İhtilalı Nasıl Yaptık
Namus Gazi
Böyle Gelmiş Böyle Gıtmez I-
Yol (anı)
Böyle Gelmiş Böyle Gıtmez II-
Yokuşun Başı (anı)
Bütün Oyunları I
Bütün Oyunları II
Ölmüş Eşek (basımda)
Bir Sürgünün Anıları
(anı) (basımda)
Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz
(roman) (basımda)
Dünya Kazan Ben Kepçe I-
Irak ve Mısır (gezi) (basımda)

değerli kitaplar yayımlar.

ADAM YAYINCILIK VE MATBAACILIK A.Ş.
BÜYÜKDERE CADDESİ, ÜÇYOL MEVKİİ, NO:93 MASLAK-İSTANBUL
TEL 169 54 10 (8 hat)

Aziz Nesin'in ADAM Yayıncılık ve NESİN VAKFI'na yayımlanan bütün kitaplarının
Türkiye Genel Dağıtımıcısı YADA Yayın-Dağıtım A.Ş.'dir.

TÜRKİYE GENEL DAĞITIMI:

YADA Yayın - Dağıtım A.Ş.
Doktor Şevki Bey Sokak No: 6
Divanyolu, İstanbul Tel: 520 74 72

ANKARA DAĞITIMI:

YADA A.Ş. Ankara Şubesi
Konur Sokak No: 17/5
Kızılay, Ankara Tel: 18 90 99

İZMİR DAĞITIMI:

İLİRLİ KİTAPLARI
SSK İşhanı A Blok 2.02
Konak, İzmir Tel: 14 98 08

BURSA DAĞITIMI:

FRKİN DAĞITIM
Eski Tahliççi No: 138
Bursa Tel: 23 832

ESKİŞEHİR DAĞITIMI:

BİZİM KİTAPLARI
İnoñu Cad. No: 17
Eskişehir Tel: 10 664

gövdede eyleme dönüşen devinimleri yüzündendir. Devinen, düşünen, eylemde bulunan bir kimsenin tininden, istencinden kuşkulandırılması olanaksızdır. İnsan, böyle bir kuşkuya kapılamadığından, tinin varlığı konusunda kesin bilgiye ulaşır. Bu bilgiyle tinin gövde üzerindeki egemenliğini kavrar. Tinin gövde üzerindeki egemenliğini kavrama, gövdenin sağlığını korumayı sağlayan ilk olanaktır. Gövde üzerinde egemen olan tin, onun, bütün olumsuz, sağlığa aykırı, hastalığa yol açan eylemlerini engeller. Tinin başarılarını sağlayan üç ayrı yetisi vardır. Sezme ve düşkurma yetisi, düşünme yetisi, istenç yetisi.

İstenç ve düşünme yetisinin gövde üzerinde etkisi yoktur. Gövdeye egemen olan yalnız düşkurma yetisidir. İstenç, tinin bütün güçlerini oluşturan, bir yaşam erkidir. Bu nedenle etki alanı tinseldir. İstencin en yüksek aşaması kişide ırayı (karakter) oluşturur. İstenç, gövdenin bütünü aracılığıyla organları etkiler, kendiliğinden devinenleri etkileyemez. Kişinin sağlığını koruması, hastalıktan kurtulması istemeye bağlıdır, neyin istenmesi gerektiğini de us gösterebilir. Öte yandan istenç gövdeyi duyguların aracılığıyla etkiler.

Feuchtersleben'e göre tinsel sayrılıkların başlıca kaynağı düşkurma yetisidir. Dölüt (*foetus*) üzerinde bile sürekli etki yapan bu yeti birçok fizyoloji olayının nedenidir. İster tin, ister gövde bakımından olsun, sağlığın en iyi koruyucusu anlık bilgisidir. Anlığın bir ürünü olan bu bilgi, sağlığa aykırı, sağlık korumaya elverişli bütün karşıt öğeleri sağlar.

• YAPITLAR (başlıca): *Zur Diätetik der Seele*, 1838, ("Tin Sağlığını Koruma Üstüne"); *Lehrbuch der aerztlichen Seelenkunde*, 1845, ("Tipla İlgili Ruhbilim Ders Kitabı").

• KAYNAKLAR: R.M.Meyer, *Gestalten und Probleme*, (ö.s.), 1905.

FEUERBACH, Ludwig Andreas (1804-1872)

Alman, düşünür. Hegel idealizmine doğa bilimlerine dayalı bir eleştiri getirerek Marxist felsefenin oluşumuna katkıda bulunmuştur.

28 Temmuz 1804'te Bavyera'da Landshut'ta doğdu, 13 Eylül 1872'de Rechenberg'te öldü. Heidelberg ve Berlin üniversitelerinde tanrıbilim okuduktan sonra etkisi altında kaldığı Hegel'in derslerini izlemek için 1825'te Felsefe Fakültesi'ne girdi. 1825'te Erlangen Üniversitesi'nde "doktor" sanını kazandı ve bu üniversitede, doçent olarak çalışmaya başladı. 1830'da, kendi adını belirtmeden, Hristiyanlık'ın bencil ve insan özüne yaraşmayan bir din olduğu görüşünü savunan, *Gedanken über Tod und Unsterblichkeit* ("Ölüm ve Ölümsüzlük Üstüne Düşünceler") adlı yapıtını yayımladı. Yapıtın kendisinin olduğu anlaşılınca, Feuerbach'ın, üniversitedeki görevine son verildi. 1836'da Bruckberg'e çekilerek, Bavyera hükümetinin verdiği bir evde, karısının bir çömlek

Ludwig Andreas Feuerbach

yapımevindeki hissesinden sağlanan gelirle yaşamaya başladı.

1836-1843 arasında, Genç-Hegelci Arnold Ruge'nin yönetimindeki *Hallische Jahrbücher für deutsche Wissenschaft und Kunst* dergisinde din ve felsefe üzerine ilk yazıları yayımlandı. Ruge'nin Karl Marx ile çalışmaya başlaması üzerine, onunla ilişkisini kesmesine karşın bu iki düşünürün birlikte çıkarttıkları *Die Deutsch-französische Jahrbücher* dergisinin yayımlanabilen tek sayısına katkıda bulundu. 1848-1849 yıllarında kendisini liberal düşüncenin simgesi sayan öğrencilerin isteğiyle, kısa bir süre, Heidelberg'de aydın ve işçilere dersler verdi. 1848 devrimci yükselişinin 1849'da bastırılmasının ardından Bruckberg'e çekilen Feuerbach doğa bilimleri ve tanrıbilim konularını içeren yapıtlarının yazımıyla uğraşmaya başladı. Bu arada Sosyal Demokrat Partisi'ne katıldı. 1860'ta karısının yapım evinin iflas etmesi üzerine ailesiyle Nürnberg'e giderek dostlarının yardımıyla yaşamını sürdürdü.

Feuerbach, antropoloji ve fizyolojiye dayalı, doğacı-insancı ahlakın temellerini kuracak bir "yeni felsefe" geliştirmeye çalıştı. Bu çabasının ilk aşamasında Hegel'den kaynaklanan düşüncüyü, bu dizgedeki çelişkiler bağlamında eleştirir. Hegel, hem anlağın ilkselliğini savunmuş, hem de usun kendisini özdekte gerçekleştirmesi gerektiğini söylemiştir. Gerçeğin ussallığını ve ussalın gerçekliğini belirtirken, usu "saltık öz" düzeyine çıkartmıştır. Daha sonra uzay ve zamana dayalı bir dünyanın gerçekliğini açıklayabilmek için de, özdeğin, düşüncenin yadsınması olduğunu ileri sürmüş ve düşüncenin kendisini özdek durumuna gelerek gerçekleştirebileceğini söylemiştir. Hegel'in bu görüşlerini ele alan Feuerbach, İdealizm'in gerçekte örtük olarak doğru, gerçek ve duyumsallığın ise özdeğ olduğunu ileri sürer. Ancak Hegel'in duyulanabilen dünyayı insan benliğiyle, bilinç ve usla donanmış bir saltık varlıkla açıklayabilmek için bu gerçeği görmek istemediğini söyler.

Feuerbach'ın "yeni felsefe"sinde yabancılaşma kavramı büyük önem taşır. Ancak o, kendisinden önceki filozoflar gibi yabancılaşmayı soyut ve kaçınıl-

**Düşünce
ve
özdek**

Tanrı
ve
insan

maz bir şey olarak değil, toplumsal örgütlenmenin özel biçimlerinin bir sonucu olarak görür. Ona göre yabancılaşmanın kökü, din kurumlarında yatar. Tanrısal güç mitleri, insanın insanlığını kendi dışına yansıttığı yollardır. Tanrı'ya yüklenen "anlayışlı varlık", "sevgi", "ahlak varlığı" gibi niteliklerin, gerçekte insan doğasının gereksinimlerine karşılık olduğunu ileri sürer. Bu nedenle Tanrı, yalnızca insan doğasının dışavurumudur. Kendi özelliklerini din yoluyla doğaüstü bir töze yükleyen insan, ikileşmiş ve yabancılaşmıştır. Feuerbach, bu ikileşmenin nedenini insanın doğa ve toplumun kör güçleri karşısında duyduğu bağımlılık duygusunda bulur. Bu yabancılaşmadan kurtulmak için, Tanrı'yla değil, insanlarla ilgili bir din geliştirmek gerekir.

Duyum
ve
bilinç

Feuerbach, modern felsefenin de tanrıbilimce çizilmiş bir örüntüyü izlediğine inanır. Ona göre tanrıbilimin, Tanrı'nın duyulanabilir yönleriyle, onun var olduğu duyum-dışı alan arasında bir ilişki kurma çabası, kaçınılmaz olarak Tümtanrıcılık'a yol açmıştır. Gerçekte Tümtanrıcılık, "tanrıbilimden kaynaklanan bir Tanrıtanımazlık"tan başka bir şey değildir. Çünkü tanrıbilim yoluyla özdeğin tek gerçek olduğunu ileri sürer ve böylece dinin kendi çözülüşünün başlangıcını göstermeye çalışır.

Onun kendi felsefesinin ilk beliti, "Yalnızca duyulanabilen bir varlık gerçek varlıktır" biçimindedir. Felsefenin temeli, us ve soyutlama değil, insan duyumsallığı ve duygulardır. Düşüncenin öznesi varlıktır. Varlığın, varlık olarak özü ise, doğanın özüdür. Feuerbach, özdekçiliğin tersine, bilinç ve anlığa, varlıkbilim ve bilgibilime dayalı bir yapı tanır. İdealizm'in tersine de, özdeğe gerçek gözüyle bakar. Ancak ne bilinci, ne de özdeği tanımlar. İnsan doğadan, özdekçilerin söylediği gibi, yalnızca bilinciyle değil, bilince açılabilen bir varlık olarak niteliksel değişime girebilmesiyle ayrılır. Bu yüzden insanın özünü anlamak için, özdeksel ve tinsel doğasını ayırmaya çalışmak, yanlışır. Felsefenin görevi, insanı, doğayı, öteki varlıkları kendi türünden olanlarla ilişki içinde, kendi özünü anlamaya çalışan, bilinçli bir varlık olarak ele almaktır. Feuerbach'a göre insan, ancak bir başka insan, bir "sen"le ilişki içinde anlaşılabilir.

Feuerbach, kendisini bir özdekçi olarak tanımlamakla birlikte insanı yalnızca soyut bir birey, biyolojik bir varlık diye düşünür. Bu nedenle felsefeyi, tanrıbilimin antropolojiye dönüşmesi olarak görür. Doğal süreçlerin yarattığı insan, dünyaya karşı takındığı tutumlarla sevgi duygusu, birlik isteği gibi tutkularını açığa vurur. İnsanın, tüm düşünce ve eylemi ortak duygusal içerikler taşıyan, bir toplum yaratma yetisidir. Çünkü insanın düşlediği, "senle benim birliği"nden başka bir şey değildir.

Feuerbach, Marx ve Engels'in düşüncelerinin gelişimine din eleştirileriyle katkıda bulunmuştur. Marx ve Engels onun yapıtları üstüne yazdıklarında onun tanımladığı varlığın, değişime kapalı olduğunu, yalnız düşünceyle anlaşılamayacağını ileri sürerek bugünkü duyulur dünyanın nasıl geliştiği konusunda görüş bildirmeyişini eleştirirler.

• YAPITLAR (başlıca): *Gedanken über Tod und Unsterblichkeit*, 1830, ("Ölüm ve Ölümsüzlük Üzerine Düşünceler")

ler"); *Das Wesen des Christentums*, 1841, ("Hıristiyanlık'ın Özünü"); *Grundsätze der Philosophie der Zukunft*, 1843, ("Geleceğin Felsefesinin İlkeleri"); *Das Wesen der Religion*, 1846, ("Dinin Özünü").

• KAYNAKLAR: W. Chamberlain, *Heaven Wasn't His Destination: The Philosophy of Ludwig Feuerbach*, 1941; F. Engels, *Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie*, 1888.

• BAKINIZ: ENGELS, HEGEL, MARX.

FEUERBACH, Paul (1775-1833)

Alman, hukukçu. Ceza hukuku alanında yenilikler yapmış, hazırladığı ceza yasası birçok ülkeye örnek olmuştur.

Johann Anselm Ritter Paul von Feuerbach 17 Kasım 1775'te Jena yakınlarında, Hainichen'de (bugün DAC'de) doğdu, 29 Mayıs 1833'te Frankfurt'ta öldü. Ünlü düşünür Ludwig Feuerbach'ın babasıdır. Jena Üniversitesi'ni bitirdikten sonra aynı okulda önce öğretim görevlisi, sonra hukuk profesörü oldu. Daha sonra Kiel ve Landshut Bayyera üniversitelerinde ders verdi. 1805'te Bavyera Adalet Bakanlığı'na atanarak yeni ceza yasasını hazırlamakla görevlendirildi. 1814'te bu görevinden istifa ederek, Bamberg İstinaf Mahkemesi ikinci başkanı oldu. 1817'de Ansbach İstinaf Mahkemesi başkanlığına getirilen Feuerbach, ölümüne değin bu görevde kaldı.

Feuerbach, Alman ceza hukukunun önde gelen isimlerindendir. Bilimsel çalışmalarında, doğal hukuk kuramının ve yaşadığı dönemin diğer düşünsel akımlarının etkisi görülür. Immanuel Kant'ın eleştirel düşünme yöntemini benimsemiş, onun yasallık ve erdem (ahlaklılık) arasındaki keskin ayrımını 1796'da yayımladığı *Kritik des natürlichen Rechts* ("Doğal Hukukun Eleştirisi") adlı kitabında yansıtmıştır. Feuerbach bu çalışmasında hukukun erdemden bağımsızlığını, ve salt erdemsizliğin cezalandırılmayacağı düşüncesini savunmuştur. Bu bakış açısı onun, Stübel ve Grolman'ın ceza hukukunda suç tiplerin belirlenmesi konusundaki öğretilerine neden şiddetle karşı çıktığının bir açıklamasıdır. Feuerbach, *Revision der Grundsätze und Grundbegriffe des positiven peinlichen Rechts* ("Pozitif Ceza Hukukunun Temel İlkelerinin ve Kavramlarının İncelenmesi") adlı yapıtında ceza hukuk kavramını dar anlamda ele alarak, yasada yapılması gereken yenilikler konusundaki tutumunu ortaya koymuştur. Ona göre, cezalar ancak yasalar ihlal edildiğinde verilmelidir. Cezaların yasalarla belirlenmesinin iki hedefi vardır: Toplumu suç işlemekten caydırmak ve devletin cezalandırma yetkisinin sınırlarını daraltmak. Böylece Kant'ın cezalar için yaptığı sınıflandırma, Feuerbach'ın yürürlükteki hukukun ihlali halinde cezalandırma görüşünde yansımalarını bulmuştur. Feuerbach'ın bu ilkeleri, hazırladığı *Strafgesetzbuch für das Königreich Bayern* ("Bavyera Krallığı Ceza Yasası") adlı yapıtında açıkça yer

alır. Bu ceza yasası suçların titizlikle tanımlanıp sınıflandırılmış olması nedeniyle diğer birçok Avrupa devletine model olmuştur. Yasaların suç saymadığı bir fiil cezalandırılmaz ve verilen ceza yasa da belirtilen kadar olmalıdır; “kanunsuz suç ve ceza olmaz” (*nullum crimen, nulla poenasine lege*) kuramına dayanılarak hazırlanan bu yasa, yargıcın, suçlunun öznel durumunu göz önüne alarak cezayı indirip artırma konusundaki takdir serbestisini tümüyle kısıtlıyordu.

Feuerbach 1806'da Bayera'da işkencenin kaldırılmasını sağlamış, ancak teamüli (uygulanagelen) hukukun bütünüyle değiştirilmesi konusunda yaptığı diğer çalışmalar başarılı sonuç vermemiştir.

Feuerbach kriminoloji konusunda da önemli çalışmalar yapmış, *Kaspar Hauser, Beispiel eines Verbrechens am Seelenleben des Menschen* (“Kaspar Hauser, İnsanın Ruhsal Yaşamı Üstünde İşlenen Bir Suç Örneği”) adlı kitabı büyük ilgi toplamıştır. Suç sayılan fiillerin sıralanmasında psikolojik farklılıkların önem taşıdığı düşüncesini savunmuştur. Feuerbach, çağdaş, bilimsel ve yasalarmış bir ceza hukukunun yaratıcılarından.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Kritik des natürlichen Rechts*, 1796, (“Doğal Hukukun Eleştirisi”); *Philosophisch-juridische Untersuchung über das Verbrechen des Hochverrats*, 1798, (“Vatana İhanet Suçu Üzerine Araştırma”); *Revision der Grundsätze und Grundbegriffe des positiven peinlichen Rechts*, 1799-1800, (“Pozitif Ceza Hukukunun Temel İlkelerinin ve Kavramlarının İncelenmesi”); *Aktenmäßige Darstellung merkwürdiger Verbrechen*, 2 cilt, 1828-1829, (“Garip Suçların Belgesel Sergilenmesi”); *Kaspar Hauser, Beispiel eines Verbrechens am Seelenleben des Menschen*, 1832, (“Kaspar Hauser, İnsanın Ruhsal Yaşamı Üstünde İşlenen Bir Suç Örneği”).

• **BAKINIZ:** KANT.

FEUILLADE, Louis

(1873-1925)

Fransız film yönetmeni. Fantastik türdeki dizi filmleriyle ün kazanmıştır.

19 Şubat 1873'te Lunel'de doğdu, Paris'te öldü. Gençlik yıllarında sağcı basında yazılar yayımladı. Sinema ile ilişkisi senaryo yazarlığı ile başladı. Kısa süre içinde yönetmenliğe geçti. Bir yandan Gaumont yapımında yapım sorumlusu olarak çalışırken, öte yandan film yapmayı sürdürdü. Yirmi yıldan az bir sürede farklı uzunluklarda 800'ü aşkın film çevirerek kırılması güç bir rekorun sahibi oldu. Bu filmlerin senaryolarını da kendi yazmıştı. Ayrıca, sayısız filmin yapımcılığını da üstlendi. Güldürüden scrüvene, tarihsel filmlere dek çok farklı türlerde ürünler verdi.

Filmlerinde, hareket ve ritim öğelerini başarıyla değerlendirmiştir. Polisiye filmle fantastiği özgün bir birleşim içinde ele almış, gülmece duygusunun da katkısıyla özgün bir üslup ortaya koymuştur. Görsel gerilim öğelerini başarıyla kullanmıştır. Filmlerine kattığı ayrıntı zenginliği ve atmosfer yaratmaktaki başarısı, sinemasının temel özellikleridir. *La Vie telle*

q'elle est (“Olduğu Gibi Yaşam”) ve *Bébé* (“Bebek”) gibi yapıtlarında toplumsal temalara yönelmiştir. Yapıtlarının hepsi şiddetin ve yoksulluğun kol gezdiği, suçlular kadar, adaleti temsil eden güçlerin de aynı yöntemleri kullandığı 1910'ların toplumsal yapısının birer izdüşümü niteliğindedir. Gerek dışavurumcu (ekspresyonist) Alman sinemasına, gerekse gerilim sinemasının başyapıtlarına giden yolu fantastik filmleriyle onun açtığı kabul edilmektedir. Sinema sanatının öncülerinden sayılmakta, bir bölüm eleştirmence sinema tarihine katkısı açısından Griffith'le karşılaştırılmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Aux lions les chretiens*, 1911, (“Hristiyanlar Aslanlara”); *Bébé*, 1910-1913, (“Bebek”), 74 filmlik dizi; *La vie telle q'elle est*, 1911-1913, (“Olduğu Gibi Yaşam”), 15 filmlik dizi; *Fantômas* 1913-1914, (Fantoma), 5 ayrı dizi; *Les Vampires*, 1915-1916, (“Vampirler”), 10 filmlik dizi; *Judex*, 1916, 12 filmlik dizi; *L'Homme sans visage*, 1919, (Yüzsüz Adam); *Barabas*, 1919, 12 filmlik dizi; *L'orpheline*, 1921, (Öksüz Kız); *L'orpheline de Paris*, 1924, (Paris Çocuğu) 6 filmlik dizi; *Le Stigmate*, 1925, 6 filmlik dizi.

• **KAYNAKLAR:** F. Lacassin, *Feuillade*, 1964.

FEYDEAU, Georges

(1862-1921)

Fransız oyun yazarı. Molière'den sonra Fransa'da yetişmiş en büyük komedi yazarlarından biri sayılır.

8 Aralık 1862'de Paris'te doğdu, 5 Haziran 1921'de aynı kentte öldü. Babası Ernest Feydeau da yazardı. Georges Feydeau'nun tiyatroya ilgisi çok küçük yaşlarda başladı. İlk oyunu, tek perdelik *Amour et Piano*'nun (“Aşk ve Piyano”) 1883'te Paris'te sahnelendiği sırada amatör bir oyuncu olarak da dikkati çekti ve vodvillerde oynamak üzere öneriler aldı. Ancak bu konuda çok ilerleyemedi. Yazar olarak ilk başarısını 1884'te askerliğini yaparken yazdığı *Tailleur pour dames* (Hanımlar Terzihanesi) ile kazandıysa da, 1892'ye değin, oyunlarını oynatabilmek için yönetmenden yönetmene dolaştı. Ancak bu tarihte *Monsieur chasse* (Ava Giden Avlanır) adlı oyunu ilgi görerek sahnelendi ve 1000 kez oynandı. Hemen ardından *Champignol malgré lui* de (“Kendine Karşın Champignol”) aynı başarıyı kazandı.

Oyunları Feydeau'ya büyük ün ve para kazandı. 1908'de *Occupe-toi d'Amélie*'nin (Sevgilime Gözkulak Ol) sahnelenmesinden sonra tiyatrodan uzaklaştı ve kazandıklarını hisse senedi piyasasına yatırdı. Başlangıçtaki şansını devam etmedi ve büyük paralar kaybetti. Tekrar yazmaya başladı. Bir dizi tek perdelik oyununu, *Du mariage au divorce* (“Evlilikten Boşanmaya”) adı altında topladı. I.Dünya Savaşı'ndan önce hepsi sahnelenen bu oyunlarında orta sınıfın evliliklerinin tehlikeleri üzerinde durdu.

Feydeau, ölümünden sonra bir süre eski önemini yitirdiyse de, giderek birçok eleştirmen tarafından Fransa'nın Molière'den sonra yetiştiği en önemli komedi yazarı olarak görülmeye başlandı. Oyunları

nın birçoğunun, bir noktadan sonra pandomim olarak devam etmek zorunda kaldığı, çünkü izleyicilerin, oyuncuların sesini duyamayacak kadar çok güldükleri söylenir. Otuz dokuz komedisi de, çok ince işlenmiş ve adım adım bitiş sahnesini hazırlayan diyaloglar ve ara sahnelerle örülmüş bilmeceleri andırır. Diyalogların yanı sıra sahne hareketlerine ilişkin notların ayrıntılı ve oyunun ince iç dengesi için vazgeçilemez nitelikte oluşu, Feydeau'nun tiyatro bilgisinin genişliğini gösterir. Oyunları, kadın kahramanlarının kişiliklerine göre üç ayrı grupta incelenebilir. Birinci grupta "erdem soluyan, ama soluksuz kalıveren" orta sınıftan kadınlar, ikincisinden, çılgınlıkları ancak mücevherlerle dengelenebilen süslü güzeller, üçüncüsünde de zayıf ya da aptal erkekleri sömüren hırçın kız tiplmeleri yer alır.

Feydeau oyunlarında güldürünün tüm özelliklerini kullanmış ve uyumsuz çiftlerin gündelik yaşantılarına ilişkin rahatsızlıkları alaylı bir dille eleştirmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Par la fenêtre*, 1881, ("Pencereden"); *Amour et piano*, 1883, ("Aşk ve Piyano"); *Tailleur pour dames*, 1884, (Hanımlar Terzihanesi); *Monsieur chasse*, 1892, (Ava Giden Avlanır); *Un fil à la patte*, 1894, ("Ayak Bağı"); *La dame de chez Maxim*, 1899, ("Maxim'in Yeri'ndeki Kadın"); *Occupe-toi d'Amélie*, 1908, (Sevgilime Göz Kulak Ol); *Mais n'te promène donc pas toute nue!*, 1911, ("Çıplak Dolaşma!"); *Hortense a dit: "Je m'en fous!"*, 1916, ("Hortense 'Bana ne!' dedi").

FEYDER, Jacques (1885-1948)

Fransız film yönetmeni. Şiirsel Gerçekçilik akımının en önemli temsilcilerindendir.

21 Temmuz 1885'te Belçika'da, Ixelles'de doğdu, 1948'de öldü. Asıl adı Jacques Frédérix'dir. Ailesi karşı çıktığına da oyuncu olarak sanat yaşamına atıldı. Ancak sahne çalışmalarında ailesinin isteğine uyarak gerçek adını kullanmadı. 1911'de Paris'e geldi ve tiyatrolarda küçük roller üstlendi. Daha sonra yönetmen yardımcılığı yaparak sinemaya geçti. 1917'de ünlü oyuncu Françoise Rosay'la evlendikten hemen sonra orduya çağırıldı ve Belçika'ya gönderildi. I.Dünya Savaşı yıllarında askeri bir tiyatro topluluğunda çalıştı.

1919'da Fransa'ya döndükten sonra Şiirsel Gerçekçilik'in öncüsü olarak nitelendirilmesine yol açan ürünlerini vermeye başladı. 1928'de Hollywood'dan aldığı çağrı üzerine ABD'ye gitti, ama oradaki çalışması uzun sürmedi. 1931'de ülkesine döndü ve en ünlü yapıtlarını gerçekleştirdi. *La kermesse heroique* (Kahramanlar Geçidi) fars biçiminde çekilmiş, aynı zamanda siyasal çağrışımlar içeren bir dönem filmi idi. Feyder'ye pek çok ödül kazandıran bu film, Fransa'nın Naziler tarafından işgalinin ardından yasaklandı. Feyder de II.Dünya Savaşı süresince İsviçre'de sürgünde yaşamaya zorlandı.

Feyder filmlerinin pek çoğunun senaryosunu kendi yazmış ya da yazımına katılmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *M. Pinson policier*, 1915; *Tetes de femmes, femmes de tête*, 1916; *A'Atlantide*, 1921; *Carmen*, 1926; *Thérèse Raquin*, 1928; *Les nouveaux messieurs*, 1928, (Yeni Efendiler); *The Kiss*, 1929, (Buse); *Anna Christie*, 1929; *Le grand jeu*, 1934, (Büyük Oyun); *Pension Mimosas*, 1935; (Mimosa Pansiyonu); *La kermesse heroique*, 1935, (Kahramanlar Geçidi); *Knight without Armour*, 1937, (Zırhsız Şövalye); *La loi du nord*, 1942, (Kuzey Kanunu); *Une femme disparaît*, 1942, (Bir Kadın Kavboldu); *Macadam*, 1946.

- **KAYNAKLAR:** C.Ford, *Feyder*, 1973.

FEYERABEND, Paul Karl (1924)

Avusturya asıllı ABD'li filozof. Bilimsel gelişmenin, yeni kurumların eskilerini yadsımasıyla gerçekleştğini savunmuştur.

13 Ocak 1924'te Viyana'da doğdu. Yükseköğrenimini yaptığı Viyana Müzik Akademisi'nden 1951'de doktor sanını aldı. 1952-1953 arasında Londra Üniversitesi'nde öğrenimini sürdürdü. 1951-1956 arasında Viyana Bilimler ve Güzel Sanatlar Enstitüsü'nde ders verdi. Bundan sonra Bristol Üniversitesi'ne geçerek ABD'ye göç ettiği 1958 yılına değin orada çalıştı. 1959'dan bu yana Berkeley Üniversitesi'nde öğretim üyesidir.

Görüşleri, Goodman ve Quine önderliğindeki Harvard Okulu'ndan kaynaklanır. Bilim felsefesinde göreci (relativist) ve adcı (nominalist) görüşleri benimseyerek Gerçekçiler'e karşı çıkanlar arasındadır. Duhem ve Popper'in düşüncelerinin kimi izlerini taşıyan Feyerabend, bilim felsefesi alanında etkili olan eleştirel düşünceler öne sürmüştür. Bilimsel açıklama için kullanılan "hipotetik-dedüktif model" in geçersizliğini göstermeye çalışan Feyerabend, bu modelin, açıkladığı olguyu değişmez ve evrensel varsaymak yanlışlığına düştüğünü vurgular. Oysa, ona göre, bilimsel açıklama süreci içinde kullanılan terimlerin anlamları değişebilmektedir. Örneğin "sıcaklık" sözcüğünün kinetik ısı kuramının ortaya atılışından önce ve sonra özdeş bir anlam koruduğu öne sürülemez.

Yeni bir kuramın benimsendiği her durumda hem kavramlar hem de açıklamalar açısından önem taşıyan olgunun bir ölçüde değişiklik geçireceğini savunmuş, her yeni kuramın bir eskisinin kesin ve değişmez saydığı olguyu yadsıdığını, yeni bir temel ontoloji oluşturduğunu öne sürmüştür. Temel ontolojinin değişmesi yalnızca yeni çıkışı noktaları belirleyip eskiden kesin olgu sayılanı değiştirmekle kalmaz, kullanılan kuramsal terimlerin anlamını da farklılaştırır. Feyerabend'e göre yeni geliştirilen kuramların bir eski dizgeyi içlerine alarak, onu genel yapı içinde özel bir alanın açıklaması durumunda kendi benliklerinde erittikleri görüşü de temelsizdir. Her yeni kuram bir eskisiyle tutarsız olarak gelişir. Bu nedenle yeni kuramlar eskileri dışlarlar, yadsırlar. Einstein'ın kuramı, Newton'ununki özel bir uygulama alanı yapan tutarlı bir açıklama getirmek yerine, Kopernik'in kuramının Ptolemaios'ununki dışlayışı gibi, klasik

fiziği yadsır. Ancak, kimi durumlarda eskiyen kuramın dil, düşünce ve bilimden atılması yeterince çabuk gerçekleşmeyebilir. Eski kuramın düşüncelere derinine yer etmiş olması nedeniyle, bir süre kimi alanlar yeni kuramla açıklanırken, kimileri eskisiyle açıklanır. Bugün, fizikteki, kuantum ile klasik mekanik dizgelerinin bir arada kullanılabilirliği bunu örneklendiren bir durumdur.

Feyerabend açısından, kuramların düşüncede böyle derin yer etmesi dogmacı bir ortam doğurmaktadır. Bilim adamları bunu aşabilmek için hep alışıktık kuramlarla iş görmelidirler. Eski kuramlar yalnız bilim ve düşüncede kazanması zor izler bırakmakla kalmaz, günlük dilin kimi terimlerini de biçimlendirirler. Anlıkla ilgili terimler de işte böyle eski bir dünya görüşünün kalıntısıdır. “Acı”, “algı”, “düşünce” gibi terimler, yeni kuramsal ilerlemelerle, zaman içinde yavaş yavaş anlam değiştirecektir. Bu bakış açısından anlık sorununa yaklaşan Feyerabend, özdekçi “özdeşlik savı”nı (identity thesis) benimser. Ancak, Feigl’in yaptığı gibi bu savı yansız bir tutum olarak yorumlamak, ona göre yanlıştır. Çünkü, sağduyunun anlık üzerine dilegetirdikleri özdekçilikle bağdaşmaz. Kaldı ki Feigl gibi, kimi indirgenmez anılsal niteliklerin bulunduğunu onaylamak, özdekçilikle çelişen bir kuramın bütünü onaylamaktır. Anlık üzerine günlük dildeki söylem, sara nöbetlerini, şeytanın insan üzerindeki etkileri diye dilegetiren Orta Çağ açıklamalarına benzer. Bu açıklamalar eşdeğerleri olan bilimsel açıklamalarla nasıl dışlanıp yadsındıysa, sağduyunun anılsal söylemi de eşdeğeri olan özdeksel söylemce dışlanmalıdır. Bundan ötürü, Feyerabend açısından, özdeşlik savında yansız bir tutuma yer yoktur.

Feyerabend Kopenhag Okulu’nda geliştirildiği biçimindeki kuantum mekaniğinin metafizik boyutunun, eldeki matematiksel ve deneysel veriler tarafından yeterince güçlü bir biçimde doğrulanamayacağını öne sürmüştür. Ya bu alanda metafizik savlardan vazgeçilmeli, ya da veriler, bir başka kuramı da doğrulayabilecek kadar zayıf oldukları şimdiki durumdan daha güçlü ve pekin kılınmalıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Against Method*, 1975, (“Yönteme Karşı”); *Science in a Free Society*, 1978, (“Özgür Bir Toplumda Bilim”).

• **BAKINIZ:** DUHEM, FEIGL, N.GOODMAN, T.KUHN, POPPER, QUINE, SMART, WITTGENSTEIN.

FEYNMAN, Richard Phillips (1918)

ABD’li kuramsal fizikçi. Kuantum mekaniği ve kuantum alan kuramına katkısıyla tanınmıştır.

11 Mayıs 1918’de New York’ta doğdu. Massachusetts Institute of Technology’den 1939’da mezun oldu ve doktora çalışmasını Princeton Üniversitesi’nde Profesör Wheeler ile yaptı. 1942’de uranyum-235

Richard Phillips Feynman

ile uranyum-238’in ayrılması konusunda yapmış olduğu çalışma ile doktorasını aldıktan sonra, 1942-1945 arası Los Alamos Bilimsel Laboratuvarı’nda kuramsal fizik grubunun başkanlığını üstlendi. 1945’te öğretim üyesi olarak atandığı Cornell Üniversitesi’nde 1948-1949 arası yayımladığı üç makale ile kuantum mekaniği ve kuantum elektrodinamiğine uzay-zaman yaklaşımını getiren ve kendi adıyla anılan grafiklerle kolayca hesap yapma olanağını sağlayan tekniği geliştirdi. Bu çalışması nedeniyle 1965’te Nobel Fizik Ödülü’nü Tomonaga ve Schwinger ile bölüştü. 1950’de California Institute of Technology’de R.C. Tolman adına kurulan profesörlüğe atanan Feynman, halen bu kurumda araştırmalarını sürdürmektedir.

Feynman’ın kuramsal fiziğe yaptığı çok sayıda katkı arasında kuantum mekaniğine ve kuantum elektrodinamiğine uyguladığı “uzay-zaman yaklaşımı” başta gelir. Feynman Princeton’da henüz doktora öğrencisiyken, Dirac’ın klasik mekanikteki Lagrange fonksiyonunun zaman integrali olan klasik eylemle, kuantum mekaniğindeki dönüşüm fonksiyonu arasında bir ilinti olduğunu öne süren savı ilgisini çekti. Bu alandaki araştırmaları sonucu, Lagrange fonksiyonunun, bir sistemin izleyebileceği tüm yörüngeler üzerinden alınan yol-integrali biçiminde bulunan eylem fonksiyonu ile, sistemin zamanla evrimini veren kuantum mekaniksel evrim fonksiyonu arasındaki gerçek bağlantıyı buldu. Bu bağlantının en önemli niteliklerinden biri görelî dönüşümler altındaki değişmezlik özelliği, bir diğeri de Heisenberg’in operatör ve Schrödinger’in dalga fonksiyonu yaklaşımlarından sonra kuantum mekaniğine üçüncü bir yaklaşım getirmesiydi.

Feynman’ın kuantum elektrodinamiğindeki temel katkısına hazırlık niteliğindeki bir diğer çalışması da yine Princeton’da Wheeler ile birlikte geliştirdiği klasik elektron kuramıdır. Nokta halindeki bir elektronun klasik yöntemlerle hesaplanan öz enerjisinin sonsuz çıktığı bilinmekteydi. Wheeler-Feynman kuramında, bu sonsuzluğun sonuçlarını düzeltmek amacıyla, bir noktanın t zamanındaki potansiyeli yerine, bu noktadan r mesafesindeki yüklerin, ışığın yükten verilen noktaya geleceği Δt süresi kadar önce ve sonraki potansiyel dağılımını da göz önünde bulunduran bir ilke uygulanarak parçacıkların uzay-zamanda ilerlemesini veren bir fonksiyon tanımlandı. He-

“uzay-zaman yaklaşımı”

men hemen aynı zamanda İsviçreli fizikçi Stuckelberg de kuantum mekaniğinde parçacıkların uzay-zamanda ilerlemesini veren "iletici fonksiyon"un önemini ortaya atmış, ancak bu çalışma pek ilgi uyandırmamıştı.

Kuantum mekaniği kurallarının Maxwell'in elektromanyetik alan denklemlerine uygulanması olan kuantum elektrodinamiği, elektromanyetik ışı-nın problemlerine mümkün olduğu kadar doğru kuantum mekaniksel çözümlerin bulunabilmesi amacıyla geliştirilmişti. Ancak bu tür hesapların yapılmasında ortaya çıkan iki güçlük vardı. Bunlardan biri klasik elektron kuramında nokta biçimindeki bir elektronun enerjisinin sonsuz olması gibi, kuantum elektrodinamiğinde de elektronların kütle, yük ve dalga fonksiyonlarındaki bazı yüksek mertebeli düzeltmelerin sonsuz çıkmasıydı. Diğeri ise uzay ve zaman arasında tüm referans sistemleri arasında fark gözetmeyen görelilik kuramıyla, ancak eş-zamanlı yer değiştirme ve momentum değerleri arasında tanımlanan temel kuantum mekanik komütasyon bağıntılarını bağdaştırma sorunu-ydu.

Bu konuda birbirlerinden bağımsız olarak Schwinger ve Tomonaga tarafından geliştirilen ilk genel kuramda hesap yapmak oldukça güçtü. Feynman ilk kez uzay-zaman yaklaşımını, Lamb kayması problemlerine uygulayarak bu genel kuramda hesaplanmanın ne kadar kolaylaştığını gösterdi. Gerçi sorun yaratan sonsuzluklar ortadan kalkmıyordu, ancak kuramın göreliliği açıkça ortaya çıkıyordu. Feynman kısa bir süre sonra da ilk kez Stuckelberg'in öne sürdüğü "iletici fonksiyon" kavramını göreliliğe uygun bir biçimde yeniden tanımlayarak tüm süreçlere kolayca uygulanan ve sonuçları basit bir biçimde veren Feynman grafik kurallarını geliştirdi. Böylelikle, sonsuzlukların da kolayca sınıflandırılması ve fiziksel sonuçları etkilemesi sağlandığı gibi, kuantum elektrodinamiği ile kuantum alan kuramı, karmaşık bir matematiksel kuramdan basit ve kolayca anlaşılan bir fiziksel kurama dönüştürüldü.

1960'larda Stanford'daki elektron hızlandırıcısından alınan, aşırı inelastik elektron-proton saçılması verilerindeki boyutsuzlaşma olayı (etki kesitinin problemde rol oynayan değişkenlerin tümüne değil de boyutsuz oranlara bağlı olması) kuramsal fizikçiler için çözümü güç bir problem yaratmıştı. Feynman 1969'da yayımladığı, içinde tek bir formül bulunmayan bir makalede aşırı inelastik saçılmanın proton ve nötron gibi parçacıkların alt yapısını ortaya çıkardığı, bu alt yapının da proton ve nötronun içinde hemen hemen serbest bir biçimde duran, ancak dışına çıkamayan parçacıklardan oluştuğu savını ortaya atarak bu parçacıklara "parton" adını verdi. Feynman'ın daha sonra geliştirdiği ve 1972'de *Photon Hadron Interactions* adlı yapıtında ele aldığı bu sav bugün kuvvetli etkileşmelerdeki en güvenilir kuram olan kuantum renk dinamiğinin temelini oluşturur.

Feynman fiziksel olayları basit ve elle tutulur bir biçimde açıklama ve matematiksel güçlükleri fiziğe dayalı bir yorumla ortadan kaldırma konusunda kendine özgü yöntemleri olan bir kuramsal fizikçi olarak tanınır.

• YAPITLAR (başlıca): *Quantum Electrodynamics*, 1961,

("Kuantum Elektrodinamiği"); *Quantum Mechanics and Path Integrals* (Hibbs ile birlikte), 1965, ("Kuantum Mekaniği ve Yol Integralı"); *Photon-Hadron Interactions*, 1972, ("Foton-Hadron Etkileşimleri").

• BAKINIZ: DIRAC, GELL-MANN, W.LAMB, MAXWELL, SCHWINGER, TOMONAGA.

FEYZİ-İ HİNDİ (1547-1595)

Hintli şair. Hindistan'da gelişen İran edebiyatının belli başlı temsilcilerinden biridir.

Asıl adı Ebü'l-Feyz'dir. Agra'da doğdu, 5 Ekim 1595'te aynı kentte öldü. Hindistan'a göçerek Nagor'da yerleşen Arap asıllı Şeyh Mübarek'in oğlu, tarihçi Ebu'l-Fazl Allami'nin büyük kardeşidir. Babasından ve çağının bilginlerinden dersler aldı. Şiir, aruz, inşa, lugat, hat ve tefsir gibi alanlarda çağının en bilgili kişilerinden oldu. Kısa bir süre Agra'da müderrislik yaptı. 1566'da Hint-Türk hükümdarı Ekber'in sarayına girdi, oğlu Şehzade Murad'a ders verdi. Ekber'in yenilik hareketlerini öven şiirler yazdı. Ekber de Feyzi'ye şairler şahı unvanını verdi.

Ekber, imparatorluk topraklarında yaşayan Hindu ve Müslüman halk arasında, din ayrılığından doğan düşmanlığı ortadan kaldırmak amacıyla yeni bir din kurmuştu. Ekber'in dini düşüncelerinin değişmesinde Feyzi'nin ve kardeşi Ebu'l-Fazl'ın etkili olduğu söylenir. Bundan ötürü Müslümanlar tarafından kınanmıştır. Nizami'nin *Hamse'sini* örnek alarak beş destani mesnevi yazmıştır. En önemli yapıtı eski bir Hint hikâyesi olan *Nal ü Damân*'dır. Bhaskara'nın *Lilâvatî* adlı matematik kitabını Sanskritçe'den Farsça'ya çevirmiştir. Ayrıca noktasız Arap harfleriyle yazılmış *Levâmîü'l-İlhâm* adlı bir *Kuran* tefsiri vardır.

Feyzi, İran şairlerinden Nizami ve Enveri'nin etkisi altında kalmıştır. Gazelleri süslü söz oyunları ile dolu olan kasidelerinden daha başarılıdır.

• YAPITLAR (başlıca): *Nal ü Damân*, (ö.s.), 1831.

• BAKINIZ: EBU'L-FAZL ALLAMİ.

FEYZİOĞLU, Turhan (1922)

Türk siyaset adamı. Güven Partisi ve Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin genel başkanlığını yapmıştır.

Kayseri'de doğdu. 1941'de Galatasaray Lisesi'ni, 1945'te İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Fransa ve İngiltere'de bilimsel araştırmalar yaptıktan sonra yurda dönüp Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne (SBF) öğretim üyesi olarak girdi. 1955'te anayasa hukuku profesörü

Feynman
grafik
kuralları

oldu. 22 Mayıs 1956'da SBF dekanlığına atandı. *Forum* dergisinde Demokrat Parti iktidarına karşı yazılar yazması nedeniyle 1 Aralık 1956'da bakanlık emrine alındı.

7 Haziran 1957'de CHP saflarında siyasete atılan Feyzioğlu aynı yıl yapılan seçimlerde Sivas milletvekili olarak meclise girdi. Parti meclisi ve merkez yönetim kurulu üyesi oldu. 27 Mayıs 1960'tan sonra Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) rektörlüğüne atandı. Kurucu Meclis Anayasa Komisyonu başkanı oldu. 31 Ekim 1960'ta 147 öğretim üyesinin üniversiteden uzaklaştırılması üzerine ODTÜ rektörlüğünden istifa etti. 5 Ocak 1961'de kurulan II. Gürsel hükümetinde milli eğitim bakanı olarak görev aldı. Ancak kısa bir süre sonra 3 Mart 1961'de Milli Birlik Komitesi'nin 147'ler sorununu düzeltmeyi reddetmesi üzerine hükümetten ayrıldı.

15 Ekim 1961 seçimlerinde Kayseri milletvekili seçildi ve CHP grup başkan vekili oldu. 20 Kasım 1961'den 2 Aralık 1963'e dek İsmet İnönü başkanlığındaki I. ve II. koalisyon hükümetlerinde devlet bakanı ve başbakan yardımcısı olarak görev aldı.

1964-1966 arasında Avrupa Konseyi'nde Türkiye temsilciliği yaptı. Bu dönemde CHP içinde gelişen "Ortanın Solu" görüşüne karşı çıkan Feyzioğlu 30 Nisan 1967'de 47 milletvekili ve senatörle birlikte, CHP'den ayrıldı.

12 Mayıs 1967'de Orhan Öztrak, Ferit Melen, Emin Paksüt ile birlikte Güven Partisi'ni (GP) kurdu ve kurucuların oy birliği ile parti genel başkanlığına getirildi. "Milliyetçilik, hürriyetçilik ve ıslahatçılık" ilkelerini benimseyen GP 12 Ekim 1969 seçimlerinde 15 milletvekili çıkardı. Daha sonra Milli Güven Partisi (MGP) olan GP, 12 Mart sonrası CHP içindeki gelişmeler sonucu İnönü'nün istifası üzerine partiden ayrılan Kemal Satır ve arkadaşlarının oluşturduğu Cumhuriyetçi Parti'yle birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) adını aldı ve 1972'de genel başkanlığa Turhan Feyzioğlu getirildi.

Feyzioğlu 12 Mart sonrası hükümetleri partisinden üye vererek destekledi. 14 Ekim 1973 seçimlerinde 13 milletvekili çıkaran CGP, Mart 1975'te AP, MSP, MHP ile birlikte S. Demirel başkanlığındaki Milliyetçi Cephe hükümetine katıldı. Feyzioğlu bu hükümette devlet bakanlığı ve başbakan yardımcılığına getirildi. 5 Haziran 1977 seçimlerinde 3 milletvekili çıkaran CGP, Ocak 1978'de Ecevit başkanlığında DP, CHP ve AP'den ayrılan bağımsızların oluşturduğu koalisyon hükümetine de katıldı. Feyzioğlu bu hükümette de devlet bakanlığı ve başbakan yardımcılığı yaptı.

Eylül 1978'de hükümetin izlediği iç ve dış siyaseti eleştirerek koalisyondan ayrıldı. Ekim 1979'da S. Demirel'in kurduğu hükümeti dışardan destekleyen Feyzioğlu, 12 Eylül 1980 sonrasında siyasetten ayrıldı.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Murakabesi*, 1951; *Les partis politiques en Turquie, du parti unique à la démocratie*, 1953, ("Türkiye'de Siyasi Partiler, Tek Partiden Demokrasiye"); *Amme Hürriyeti*, 1956; *Demokrasiye ve Diktatörlüğe Dair*, 1957; *Devlet Adamı Atatürk*, 1963.

• **BAKINIZ:** S. DEMİREL, B. ECEVİT, ERBAKAN, İ. İNÖNÜ, TÜRKİŞ.

FEYZULLAH EFENDİ (1638-1703)

Osmanlı şeyhülislamı. Bu makamı babadan oğula geçen bir görev durumuna getirmeye çalışmıştır.

Seyyid Hacı Feyzullah Efendi Erzurum'da doğdu, 2 Eylül 1703'te Edirne'de öldü. Erzurum müftüsü Seyyid Mehmed Efendi'nin oğludur. Katledilen şeyhülislamların üçüncüsü ve sonuncusudur. Soyunun Şems-i Tebrizî'ye ulaştığı söylenir.

İlk öğrenimini babasının gözetiminde yaptı. Dayısının oğlu Molla Abdülmümin'den Arapça, Farsça okudu. Dayısı Molla Murtaza'dan da Sarf (dilbilgisi) ve Nahiv (sözdizimi) dersleri aldı. Vanî Mehmed Efendi'den mantık ve hendese (geometri) öğrendi, ünlü bilginlerin *Kuran* tefsirlerini okudu. Babasının da bağlı bulunduğu Halvetiye tarikatine girdi.

İstanbul'a yerleşen Vanî Mehmed Efendi'nin çağrısı üzerine 1664'te İstanbul'a gitti. Onun aracılığıyla saraya girdi. 1667'de hacca giderek bir süre Hicaz'da kaldı. Dönüşünde Selanik'te 1669'da IV. Mehmed'in oğlu şehzade Mustafa'nın (II. Mustafa) özel öğretmenliğine atandı ve Hâce-i Sultanî unvanını aldı. 1670'te İstanbul'a giderek sırasıyla Haydarpaşa, Mihrimah Sultan, Fatih, Ayasofya medreselerinde dersler verdi. İstanbul payesiyle Süleymaniye Darülhadisî'ne, Anadolu payesiyle de Sultan Ahmed Medresesi'ne müderris oldu. 1678'de Rumeli payesiyle şehzade Ahmed'in (III. Ahmed) öğretmenliğine atandı. 1686'da nakibül'eşraf'lığa getirildi. 14 Şubat 1688'de şeyhülislam oldu. Ancak 17 gün sonra görevinden alınarak Erzurum'a sürüldü. II. Mustafa'nın tahta çıkmasından sonra Edirne'ye çağrılarak 25 Mayıs 1695'te ikinci kez şeyhülislam oldu. Hâce-i Sultanî payesini taşıdığından Camiü'r-Riyaseteyn sıfatını da aldı.

Feyzullah Efendi, II. Mustafa'nın kendisine gösterdiği yakınlıktan yararlanarak devlet işlerine karışmaya başladı. Padişahın buyruğuyla Feyzullah Efendi sadrazamın üstünde tutulmuş, onun görüşü alınmadan bir iş yapılamaz olmuştur. Feyzullah Efendi ailesinden birçok kişiyi üst düzeydeki görevlere getirdi. Oğlu Fethullah Efendi'ye pâye-i fetva (şeyhülislam aday) sanını verdirdi. II. Mustafa'nın Edirne'de alışılmıştan fazla oturması İstanbul'un siyasi ve iktisadi bakımından ikinci plana düşeceği kanısını uyandırmaktaydı. Feyzullah Efendi ve adamlarına karşı yer yer tepkiler oluşmaya başladı. Sadrazam Rami Mehmed Paşa ile Damad Hasan Paşa şeyhülislama karşı harekete geçtiler. 18 Temmuz 1703'te İstanbul'da başlayan ayaklanma kısa sürede Edirne'ye sıçradı. Altı gün sonra ayaklanmacılar Feyzullah Efendi'yi tutukladı. Padişah 27 Temmuz 1703'te onu görevden alarak Erzurum'a gönderilmesini emretti. Ancak olaylar Feyzullah Efendi'nin öldürülmesi ve II. Mustafa'nın tahttan indirilmesiyle son buldu.

Feyzullah Efendi'nin verdiği fetvaları topladığı Türkçe *Fetava-i Feyziye* en önemli yapıtıdır. *Mecmua-i Hikayât*, bir konu üzerinde karşılıklı tartışmanın kural ve ilkelerini içerir. Ayrıca *Hâşiye alâ*

Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil, adlı Kadı Beyzaî'nin *Kuran* tefsirine yazdığı bir haşiyesi vardır. Feyzullah Efendi nesih yazı türünde başarılı bir hattat olup, Arapça şiirler de yazmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Fetava-i Feyziye*, (ö.s.), 1850; *Mecmua-i Hikayât*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi T.Y. No 1631); *Haşiyeye alâ Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi AY. No. 2120).
- **KAYNAKLAR**: *İlmiye Salnamesi*, 1916; M.S.Tayşi, "Şeyhü'l-İslâm Feyzullah Efendi ve Feyziye Medresesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, (23), 1983; A.Türek ve F.Ç.Derin, "Feyzullah Efendinin Kendi Kalemile Hal Tercümesi", *İÜEF Tarih Dergisi*, (23), 1969, (24), 1970.

FIBIGER, Johannes (1867-1928)

Danimarkalı hekim. Deney amacıyla hayvanlarda ilk kez yapay yoldan kanser oluşturmaya başarmıştır.

Johannes Andreas Grib Fibiger 23 Nisan 1867'de Silkeborg'da doğdu, 30 Ocak 1928'de Kopenhag'da öldü. 1890'da tıp diplomasını alıp çeşitli hastanelerde çalıştıktan sonra, 1900'de Kopenhag Üniversitesi'nin patolojik anatomi kürsüsü başkanlığına getirildi. Deney hayvanlarında yapay yoldan kanser oluşumunu sağlayarak deneysel kanser araştırmalarını başlatan öncü çalışmaları nedeniyle, 1926'da Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü kazandı.

20. yy'ın başlarında, kanserin nedenlerini kimyasal maddelere, fiziksel etkenlere, asalaklara ve virüslerle bağlayan pek çok kuram ortaya atılmıştı. Kanser yapıcı etkenlerin ve kanserleşmeyi önleyici maddelerin etkilerini inceleyerek, hem hastalık nedenlerini, hem de koruyucu ve iyileştirici yöntemleri araştırmanın en iyi yolu deneysel yoldan kanser oluşumunu sağlayabilmektir. Ancak, Fibiger'in bu konuya eğildiği 1907 yılına değin, kanserli dokunun sağlıklı hayvanlara aşılması başarılmışsa da bu yöntem hastalık nedenleri üstüne yeterli bilgi vermemiş, deneysel yoldan kanser oluşturma konusundaki tüm girişimler ise sonuçsuz kalmıştı.

Bir raslantı sonucu, midesinde tümör olan birkaç laboratuvar faresinin bağırsağında asalak ipsi solucanların (nemstodların) da bulunduğunu gözlemlemesi, Fibiger'in ilgisini bu ilişkiye çekti. Farelerde ipsi solucanlarla tümör oluşturmaya amaçlayan ve yıllarca beklediği sonucu vermeyen uzun araştırmalardan sonra, ipsi solucanların ancak larva evresindeyken fare bağırsağına yerleştiğinde tümör yapabildiğini farketti. 1913'te, bu larvaları taşıyan hamamböcekleriyle beslediği sağlıklı farelerde tehlikeli mide tümörlerinin oluştuğunu açıklayan Fibiger, kanser araştırmalarına deneysel boyut kazandıran bu çalışmasıyla Nobel Ödülü'nü aldı.

Sonraları, Fibiger'in farelerinde kanser yapıcı temel etkenin A vitamini eksikliği olduğu ve ipsi solucanın tümör oluşumunda önemli bir rol oynama-

dığı öne sürüldüyse de, deneysel kanser araştırmalarını başlatan öncülerden biri olarak Fibiger'in katkısı büyüktür.

- **BAKINIZ**: DULBECCO, ROUS, VIRCHOW.

FIBONACCI, Leonardo

Bak. LEONARDO DA PISA

Johann Gottlieb Fichte

FICHTE, Johann Gottlieb (1762-1814)

Alman, filozof. Felsefe sorunlarının çözümünde insan "Ben"inden yola çıkarak yeni bir görüşün temelini oluşturmuştur.

19 Mayıs 1762'de Oberlausitz'te doğdu, 27 Ocak 1814'te Berlin'de öldü. Babası geçimini dokumacılıkla sağlayan yoksul bir köylüydü. Çocukluk yıllarını babasının işyerinde çalışarak ve çobanlık ederek geçirdi. 9 yaşlarındayken, kilisede vaıza yetişemeyen varlıklı bir komşusuna rahibin konuşmasını olduğu gibi aktarması yaşamının yönünü değiştirmiş, Fichte'nin, o dönem Almanya'sının en ünlü öğrenim kurumlarından biri olan, Schulpforta'ya girmesini sağlamıştır. Bir süre burada okuyan Fichte, kendisini koruyan kişinin ölmesi üzerine yeniden geçim sıkıntısı çekmeye başlamış, Jena ve Leipzig üniversitelerindeki öğrenimini güçlükle bitirmiştir. Yükseköğrenimini özel dersler vererek sağladığı gelirle sürdürür: Fichte, bir öğrencisinin isteği üzerine Kant'ın felsefesiyle ilgilenme gereğini duydu. Bu olay, Fichte'nin Kant'ı, onun kişiliğinde Alman İdealizmi'nin kaynağını tanımasına yol açtı. Felsefesine büyük ilgi duyduğu Kant'la tanışmak üzere Königsberg'e gitti, orada kendisine ün sağlayan *Kritik aller Offenbarung* ("Hei-

Vahyin Eleştirisi”) adlı yapıtını yazdı. 1792’de yayımlanan bu yapıta, Fichte adını yazmadığından, Kant’ın sanılarak, geniş bir ilgi uyandıran övücü eleştiriler yazıldı. Kant, bu yapıtın kendisinin değil Fichte’nin olduğunu açıklayınca, Fichte, birdenbire büyük bir üne kavuştu. 1793’te Jena Üniversitesi’nde felsefe okutmakla görevlendirildi. Burada, görüşlerine katılmadığı felsefeci ve tanrıbilimcilerle giriştiği tartışmalar sonucu uzun süre kalamadı. Özellikle, yayımladığı *Philosophisches Journal*’da çıkan, Forberg adlı bir öğrencisinin Tanrı’yı konu edinen yazısı nedeniyle soruşturmayla uğradı, 1799’da Jena Üniversitesi’nden ayrıldı, Berlin’e gitti. Orada Schlegel, Schleiermacher ve Tieck gibi romantiklerle tanıştı, onların etkisinde kaldı. Napoléon Bonaparte’in egemenliği altında bulunan Berlin’de *Reden an die deutsche Nation* (“Alman Ulusuna Söylevler”) adlı ulusal bağımsızlığı konu edinen yapıtı yazdı. 1810’da kurulan Berlin Üniversitesi’nde önce felsefe profesörü, sonra aynı üniversitenin ilk rektörü oldu, ölünceye değin bu görevde kaldı.

Fichte’nin felsefeye yaklaşımı Kant’ın düşüncelerini, özellikle özgürlük sorununa getirdiği çözümlü öğrenmekle başladı. Fichte, özgürlük sorununa insanın temel varlığı açısından bakarak, Kant’tan ayrı bir yöntemle çözüm aramayı yeğledi. Ona göre felsefenin temel konusu, insanla ilgili sorunlar değil, insanın kendi varlığı, bu varlığını oluşturan ve biçimlendiren öge olmalıdır. Bu öge yeterince açıklandıktan, anlaşıldıktan sonra insanla ilgili sorunlara geçilebilir. Bu ögenin açıklanması da, Kant’ın kesin bilgiye ulaşmak için kullandığı, eleştiri yöntemini belli bir felsefe dizgesi durumuna getirmeye bağlıdır. Fichte’nin açıklanmasını istediği ve felsefesinin odağına yerleştirdiği bu öge “Ben” kavramıdır.

Fichte’ye göre, felsefe sorunlarına bir bütünlük içinde yaklaşmanın iki ayrı yolu vardır. Bunlardan biri nesneden, öteki bilinçten başlar. Nesneden yola çıkan bir görüşün bilinci açıklama, onunla ilgili soruna kesin bir çözüm bulma olanağı yoktur. Öte yandan, nesnede bir bilincin, bir öznenin bulunduğu da açıklanamaz. Bu nedenle felsefeye nesnelerden yaklaşıma söz konusu değildir. Nesne kişinin dışındadır, kendi varlığı gereği, kişiyi Belirlenimcilik’e, Gerekimcilik’e götürür. Bu durumda kişinin özgürlüğü ortadan kalkar, kişi kendi varlığı dışında bulunduğu düşünülen bir yasanın denetimi altına sokulur. Oysa, felsefeye bilinç açısından bakılırsa, nesne sorunu kendiliğinden açıklığa kavuşur. Çünkü bilinç bireysel değil geneldir, bütün bireyleri kuşatan “aşkın Ben”dir. İnsanın temel varlığı olan bu Ben bilinçle özdeştir, bir bakıma bilinçtir. Evrende, onun bütünü nü kuşatan, adına ilk Ben de denebilen bir tümel Ben vardır. İşte bu ilk Ben, bu aşkın Ben bütün bireylere dağılmıştır. Bireyde bulunan Ben ya da bilinç bütün evreni kuşatan Ben’i yansıtır. Birey, kendinde bulunan, bu tikel Ben nedeniyle tümel Ben’e katılır, onu bilebilir.

Ben ve bilinç kavramlarını, kendi felsefe dizgesinde, özdeş anlamda kullanan Fichte’ye göre bilincin eylem ve etkinlik gibi özellikleri vardır. Bu iki özellik de, yerine göre, özdeş anlamdadır. Bütün evreni kapsayan tümel Ben, uygulama yeteneği olan, bilincin en yüksek ilkesidir. Bilinç bu özelliğinden dolayı

etkin bir varlıktır. Bilincin eylem ve etkinlik gibi yetenekleri nedeniyle, felsefe dizgesinin temelini, ancak düşünmeyi ve eylemi ilke edinen bir görüş oluşturabilir. Bu temel üzerine kurulan felsefe genel olanı bilmelidir. Felsefeye bilim niteliği kazandıran da bu genel olanı bilmedir. Bu durumda felsefe, kendi sorunlarıyla ilgili bilgileri belli bir dizge bütünlüğü içinde derleme ve düzenleme gereğindedir. Felsefenin bunu başarabilmesi için bir temel önermeye bağlanması gerekir. Dizgeye bütünlük ve tutarlılık kazandıracak olan bu temel önerme kesin ve genel geçerlik taşıyacak nitelikte olmalıdır. Böyle bir önerme de “a, a’dır” biçiminde ortaya konan özdeş önermedir.

Fichte, bu özdeş önerme kavramından yola çıkarak, felsefesinin temel ilkelerini oluşturur. Ona göre, özdeş önermede ilk öge olan kavram, önceden ortaya konmuştur, buna sav (*thesis*) denir. Bu sav ise felsefenin odağını oluşturan Ben kavramıdır. Ben, kendi kendisiyle özdeştir, başka bir nesneyle değil. Ben, düşünen bir töz olduğundan, kendi kendini düşünme konusu yapabilir. Bu durumda, düşünen özne ile düşünülen nesne, özdeş olur. Öte yandan, gene Ben, bir nesneyi düşünürken önce kendini ortaya koyar, sonra düşündüğü nesneyi karşısına alır. Bu da düşünmeye başlayan Ben’in kendisini düşünme odağı yaparak eylem geçmesidir. Ben, kendinden başka bir nesneyi düşünmeye başlarsa, bu düşünülen nesne karşı-sav (*anti-thesis*) olur. Bu olayda düşünen Ben sav, düşünülen nesne ise karşı-savdır. Bu iki aşamadan sonra üçüncü aşama gelerek düşünme eylemi sona erer. Bu son aşamada düşünen özne (ben) ile düşünülen nesne birlikte ele alınır ve bireşim (*synthesis*) denen işlem bütünlüğüne ulaşır. Bu bütünlüğü oluşturan da sav-karşı sav-bireşim (*thesis-anti-thesis-synthesis*) bağlantısıdır. Fichte’nin geliştirdiği bu düşünme yöntemine diyalektik denir. Bu yöntemle göre kişi evreni kendi özünden, kendi Ben’inden yola çıkarak anlamaya çalışır.

Fichte’ye göre Ben’in özelliği, kendi dışında kalan, “Ben olmayan” varlıkları, kendini örnek alarak, biçimlendirmesidir. Bu özellik Ben’in etkinliğini ortaya koyması anlamına gelir. Onun geliştirdiği bilgi kuramı da Ben’in bu özelliğinden, bu başka varlıkları biçimlendirmeye yeteneğinden kaynaklanır. Bilgi edinme başlıca etken olan Ben’in işlemi de diyalektik bir yöntemle dayanır. Bu yöntem, bilginin kesin biçimini kazanması için, gereklidir, bunun dışında bilgiyi oluşturacak bir olanak yoktur. Bilginin oluşmasında birbirini izleyen üç aşama vardır: Birincisi nesneyi kendi gerçekliği içinde, bir bütün olarak, kavramak. İkincisi kavranan nesneyi başka nesnelerle karşılaştırarak aradaki ayrımı bulmak. Bu işlem nesneleri seçmeye, tanımayla olanak sağlar. Üçüncü ve son işlem ise kavranan nesneyi kendisi olmayanla, kendinden başka bir nesneyle bir araya getirmek. Bu işlem sonucun alınmasına ve bilginin kesin biçimini kazanmasına yarar. Bu üç işlem, sıra ile, sav-karşı sav-bireşim bağlantısını oluşturur. Bu üçlü gelişimde uyum ve tutarlılık vardır, ancak varlık bakımından, biri ötekine bağlı değildir, bir aşama ötekini kapsamaz. Bilme eylemi Ben’e yönelirse, Ben kendini bilmeyi amaçlarsa, kendi dışına çıkarak başka bir nesneyi, “Ben olmayan”ı düşünme gereğinde kalır. Bu, Ben’in ancak başka nesneleri bilmekle kendini

Sav,
karşı
sav
ve
bireşim

Ben,
bilinç
ve
nesne

Bilgi
ve
üç
aşama

Eylem
ve
etkinlik

Alman İdealizmi

►
Ahlakın
öğeleri

Felsefe tarihinde, evreni, onun kuşattığı varlık türlerini kavramak için, insan Ben'ini düşünce dizgesinin odağına yerleştiren, bütün sorunlara Ben'den yola çıkarak çözüm arayan ilk bilge Fichte olmuştur. Daha önceki dönemlerde insan Ben'i, başka sorunlar nedeniyle ele alınmış ancak bağımsız bir varlık ilkesi olarak görülmemiştir. Özellikle İslam düşüncesinde tasavvuf akımında ve Hristiyan felsefesinde insan Ben'i üzerinde durulmuş, konuya inanç açısından bakılmıştır. Fichte ise Ben'i inanç ortamı dışında bir varlık olarak ele almıştır.

Fichte'nin felsefe sorunlarına, varlık alanına insan Ben'inden yaklaşması uygarlık tarihinde Alman İdealizmi denen düşünce akımının doğmasına olanak sağlamıştır. İdealist düşüncenin Platon'dan* Kant'a* değin değişik örnekleri ortaya konmuş, ancak Fichte'de olduğu gibi, konuya doğrudan doğruya değil de, başka sorunlar nedeniyle yaklaşmıştır. Özellikle Kant'ta zaman ve uzam bağlantısının önsel (a priori) varlığına dayanan kuramda Alman İdealizmi'nin kurucu öğeleri görülürse de, bunlarda Fichte'nin dizgesindeki anlam bütünlüğü tartışmalıdır. Fichte'nin geliştirdiği felsefe kuramı Schelling*, Hegel*, Schleiermacher* aracılığıyla daha geniş bir alana yayılmıştır. Fichte'deki Ben, Schelling'de doğa ile tin arasındaki özdeşliğe dönüşür, ona göre felsefenin odağını bu özdeşlik (identitaet) oluşturur. Hegel ise Ben'in yerine Tin'i koyarak, bütün oluş sorunlarının çözümünü Tin'in açıklanmasında arar.

►
Doğa
ve
ödev

Schleiermacher'de temel ilke duygudur. Ben, Özdeşlik, Tin, Duygu kavramları evreni, varlık türlerini açıklamak için birer odak diye alınmıştır, onların doğada somut birer varlık olarak düşünülmesi söz konusu değildir. İşte Alman İdealizmi'nin başlıca özelliği de budur. Bu İdealizm Schopenhauer'de* istençten kaynaklanan bir kötümserliğe dönüşür. 19.yy sonlarında, Hristiyan anlayışından etkilenen ve insan Ben'ini "kaygı duyan varlık" diye niteleyen Varoluşçuluk da Fichte'nin görüşünden esinlenmiştir. Bunun izleri 20.yy'da Heidegger*, Jaspers*, Marcel* gibi filozoflarda görülür.

►
Hukuk
ve
devlet

►
Çevre,
etki
ve
özgürlük

bilebileceğini gösterir. Ben'in bilgisi, onun dışında kalan, başka nesnelerin bilgisini gerekli kılar.

Kişinin kendini bilmesi, birbirine bağlı değişik aşamalarda gerçekleşebilir. Birinci aşama isteme ve dilemedir. Burada doğal gereksinmeler söz konusudur. Kişi çevresinin, doğanın etkisi altında kaldığından özgür değildir. İkinci aşamada egemen olma eğilimi vardır. Kişi çevreye, doğaya açılmaya başlar, kendi dışında kalan varlıklar üzerinde egemenlik kurmaya çalışır. Üçüncü aşamada tek egemen güç özgürlük istencidir. Başkalarına saygı, sevgi, başkalarının özgürlükleri için kendi özgürlüğünü sınırlandır-

ma, özveri gibi insan varlığıyla bağlantılı durumlar burada ortaya çıkar. Özgürlük, bir ahlak temeli olarak, gerektirici, yerine getirici bir ödev niteliği kazanır.

Ahlak konusunda, Fichte'nin ortaya attığı görüşün temelini özgürlük sorunu oluşturur. Ona göre ahlakı biçimlendiren, ona geçerlik kazandıran yasa özgürlüğün görünüş alanına çıkışıdır. Ahlak yasasının biri biçim, öteki içerik olmak üzere iki ögesi vardır, bunların kaynağı özgürlüktür. Özgürlük ise gerçekleştirilmesi, uygulama alanına konulması gereken bir ödevdir. İnsanın özgürlüğü bu ödevi yerine getirmesine bağlıdır. Özgürlüğün başlıca özelliği, başka bir nesneye değil de, kendi özüne yönelik olmasıdır. "Özgürlük kendi kendinin ereğidir". Fichte'nin düşünce dizgesinde özgürlük, bilinç ve bilme arasında bağlantı vardır. Ona göre ancak bilen, bilinçli olan bir varlık için özgürlük söz konusudur. Kişinin, kendi özgürlüğünü bilmesi, onun insan varlığındaki değerini kavraması bulunç (vicdan) denen yetiyi oluşturur. Bu nedenle iyi, kötü gibi ahlak kavramlarıyla özgürlük birbirine bağlıdır, bir bütünlük içindedir. İyi ile kötünün ortaya çıkışını sağlayan eylemdir. Eylem ise özgürlüğün etkinliğini sürdürmesidir. Özgürlüğün içerdiği etkinlik eksik değilse, ondan kaynaklanan eylem "iyi"dir. Bu etkinlikte bir eksiklik, bir yetersizlik varsa eylem gerekli biçimini alamamıştır, bu nedenle "kötü"dür. Başboşluk, işsizlik, tembellik gibi durumlar bir ödev olan özgürlüğün gerçekleştirilmesini önlediğinden, onun etkinliğini eksilttiğinden dolayı, kötüdür.

Fichte'ye göre kişinin özgürlüğünü engelleyen etkenler vardır. Bunlar kişiyi etkin durumdan edilgin duruma getirir. İçtepi, içgüdü gibi doğal eğilimler, itimler bu türdendir. Bunlara kapılan kişi istencin denetim alanı dışına çıktığından dolayı özgür değildir, özgür olmadığı gibi ödevin gerçekleştirilmesini de sağlayamaz. Fichte ödevle doğayı da karşı karşıya getirir, doğayı ödevin gerçekleştirilmesi yolunda bir araç, bir gereç olarak görür. Öte yandan, doğa kişinin kendini bilmesinde de bir araç durumundadır.

Fichte'nin üzerinde durduğu temel sorunlardan biri de hukuk ve devlet bağlantısıdır. *Grundlage des Naturrechts* ("Doğal Hukukun Temeli") adlı yapıtında işlediği bu sorunun çözümü özgürlük anlayışına dayanır. Ona göre hukuk bir sözleşme ürünü olmadığı gibi, değişik toplumlarda yürürlüğe konan, uygulamalı yasalar bütünü de değildir. Hukukun özünü oluşturan bir tümel öge vardır, bu ögenin kaynağı doğal haklardır. Bu doğal haklar bireylerin ilkel haklarıdır, insan olmanın koşullarıyla ilgilidir. Hukuk, bu özelliği gereği, zaman ve uzayla sınırlı değildir, onlardan üstün bir varlıktır. Onun bu niteliği birer us varlığı olan bireylerle bağlantısı yüzündendir. Birey ya da Ben tek başına olamaz, başka "benlerle, senlerle" kurulu bir topluluk içinde varlığını sürdürebilir. Bu toplulukta, birbirini gerektiren, karşılıklı ilişkiler, bağlantılar vardır: Ben başka benlerin, ya da birey başka bireylerin karşısına bir isteyişle (Forderung) çıkar. Bu durum kişinin varlığı gereğidir, başka türlü olamaz. Ancak bu isteyiş bir us varlığı olan kişinin özgürlüğüne yönelik niteliğindedir. Kişi kendini özgür sezdigi, kendi özgürlüğünün bilincine vararak, onun insanla olan bağlantısını kavradığı

sürece, öteki bireylerin de özgür olmalarını ister, kendisi için düşündüğünü başkaları için de düşünür. İşte bireylerin, birbirlerinin karşısına, özgürlük bakımından eşitliği içeren bir isteyişle çıkmaları hukukun varlık alanını oluşturur. Bu durumda hukuk öznel arasında ortaya çıkan ve birbirlerini gerektiren karşılıklı ilişkilerden, özgürlüğün karşılıklı olarak tanınmasından doğar. Ancak, hukuk alanında, her birey kendi özgürlüğünün sınırsız olmadığını, başkalarının özgürlüklerinin başladığı yerde bittiğini bilme gereğindedir. Kişi kendi özgürlüğünü, gene kendi özgürlüğünün bilincine vararak sınırlandırmalıdır. Bu da kişinin, kendi varlık alanında, özgür yargısıyla bağlantılıdır. Başkalarının özgürlüklerine saygı ile bağlanmayan bir özgürlük kişiyi us varlığı olmaktan çıkarır. Temelinde saygı bulunmayan bir özgürlük geçerli değildir. Bu nedenle özgür kişi ancak bir topluluk içinde varolabilir.

Fichte'ye göre devlet yerine getirici, yaptırıcı bir güçtür, onun temelini özgürlüğün korunması için gereken uygulamaları gerçekleştirme yetkisi oluşur. Kişinin doğal hakları dokunulmazdır, saygıdeğerdir. Bu haklara karşı gereken saygı gösterilmezse, dokunulmazlıkları ortadan kaldırılsa, özgürlüğün gerektirdiği yerine getirilmezse yaptırıcı bir güç ortaya çıkar, bu "zorlayıcı güç"tür. Devletin temelini oluşturan bu zorlayıcı güç bireylerin doğal haklarına, özgürlüklerine karşı gerekenin yapılmasını sağlar. Ancak bu zorlayıcı güçten kaynaklanan devleti biçimlendiren de bireylerin özgür istencidir. Devlet, bütün bireylerin belli bir yasaya bağlanma isteğine dayanır. Bu nedenle devletin dayanağı genel istenç, biçimi de demokrasidir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Kritik aller Offenbarung*, 1792, ("Her Vahyin Eleştirisi"); *Grundlage der Naturrechts*, 1796, ("Doğal Hukukun Temeli"); *Das System der Sittenlehre*, 1798, ("Ahlak Öğretisi Dizgesi"); *Die Bestimmung des Menschen*, 1800, ("İnsanın Tanımlanması"); *Der geschlossene Handelsstaat*, 1800, ("Kapalı Ticaret Devleti"); *Die Grundzüge des gegenwärtigen Zeitalters*, 1804, ("Çağımızın Temel Çizgileri"); *Reden an die deutsche Nation*, 1806, ("Alman Ulusuna Söylevler").

• **KAYNAKLAR:** E. von Aster, *Geschichte der Philosophie*, 1951; E.Bréhier, *Historie de la philosophie* 1981, R.Bubner, "Johann Gottlieb Fichte", *Deutscher Idealismus*, 1978, J.Dreschler, *Fichte's Lehre von Bild*, 1955, W.G.Jacobs, *Fichte, Biographie*, 1974.

• **BAKINIZ:** HEGEL, KANT, SCHELLING, K.F. SCHLEGEL, SCHLEIERMACHER.

FICINO MARSILLIO

(1433-1499)

İtalyan, filozof ve tanrıbilimci. Platon felsefesini yeni bir yorumdan geçirek Avrupa'da yaymaya çalışmıştır.

Latince adı Ficianus Marsilius olan Ficino, 19 Ekim 1433'te Figline'de doğdu, 1 Ekim 1499'da Floransa yakınlarında Gareggi'de öldü. Cosimo di Medici'nin başhekimisi olan babasının isteği üzerine

Ficino Marsilio

önce tıp öğrenimi görmek için okula verildi, İstanbul'un Türkler'in eline geçişinden sonra İtalya'ya, özellikle Floransa'ya göçen Platoncu bilgelerin konuşmalarını dinleyince felsefeye ilgi duydu. O dönemin ünlü Platoncular'ından Gemistos Plethon'un aracılığıyla saraya alınan Ficino, Yunan filozoflarının o çağda bilinen yapıtlarını, yazıldıkları dilden okumak için Yunanca öğrendi. Bütün gücünü Yunan felsefesini öğrenmeye veren Ficino, kısa süre içinde bilgisinin genişliği, felsefe sorunlarını yorumlamadaki başarısı ve Platon'un düşüncelerine olan bağlılığı nedeniyle üne kavuştu. 1463'te Floransa Platon Akademisi'nin başına getirildi. Ficino, bu görevde bulunduğu sürece, bütün çalışmalarını Platon felsefesinin yayılması, yorumlanması konusunda yoğunlaştırdı.

Ficino, felsefeyle ilgili çalışmalarına, Bessarion'un daha önce uyguladığı yorum yöntemini benimseyerek, önce Platon'un o çağda bilinen yapıtlarını, sonra Plotinus, İamblikhos, Porphyrios gibi Yeni-Platoncular'ın yazılarını çevirmekle başladı. Bu yapıtlarda ileri sürülen görüşlerle Platon'un düşünceleri arasındaki yakınlığı ortaya çıkardı, Yeni-Platonculuk'un yeni bir yorumunu yaptı. İbn Rüşt'ün geliştirdiği Aristotelesçilik anlayışından yararlandı. Ficino için felsefenin üzerinde durması gereken bütün sorunlar, Platon'un yapıtlarında ele alınmış, onlarla ilgili çözümler sergilenmiştir. Bu durumda felsefenin görevi Platon'un izinde yürümek, ona karşı çıkan felsefe dizgelerinin tutarsızlığını, sorunlara gerekli çözümleri getiremeyeceğini ortaya koymaktır. Ona göre Platon'un geliştirdiği "idea" kuramı Hristiyanlık'ın ruhla ilgili inancına uygundur. Bu nedenle, Platon'un temel görüşleriyle, Hristiyanlık'ın özü arasında bir ayrılık yoktur.

Ficino'ya göre Hristiyanlık'ın temeli ruh kavramı üzerine kurulmuştur. Ruh tanrısal bir tözdür, ölümsüzdür, gövdeye bağlı değildir. Ruh gövdeden ayrılınca gerçek kaynağına, tanrısal varlığa döner, gövde ise geçici olduğundan dağılır. Gövdeye dirilik kazandıran ruhtur. Ruh gövdede bulunduğu sürece tutsak durumundadır, tanrısal kaynağa kavuşmanın özlemi içindedir. Bu yüzden gövdenin ölümü ruhun bağımsızlık kazanmasıdır. Yeryüzü yaşamında, usla

Felsefenin görevi

Ruh, gövde ve töz

Yaşam Ögesi Olarak Ruh

► İki evren

► Üç türlü ruh

► Bilgi

Ficino'nun geliştirdiği kurama göre ruh yaşamın özünü oluşturan tanrısal bir tözdür, ölümsüzdür, gövdeyle yapı bakımından ilgisi yoktur. Platon'un ileri sürdüğü ruh anlayışı felsefenin üzerinde durması gereken temel konudur, felsefenin başka sorunlarla uğraşması gereksizdir. Ruh gövdeye girince dirilik, düşünme eylemi, bilgi işlemi başlar. Ruhun gövdeden ayrılmasıyla, insana özgü bütün işlemler durur. Ficino'nun ileri sürdüğü bu görüş Augustinus'dan* beri bütün tanrıbilimcilerin üzerinde durdukları ortak bir sorundur ve kaynağı Platon'un idea kuramıdır. Hristiyan düşüncesinde olduğu gibi İslam felsefesinde de ruh kavramı varlığın temeline oturtulmuştur. Ruhun ölümsüzlüğü, tanrısalılığı, yaşam ögesi olarak önemi yalnız felsefe ve tanrıbilimde değil, uygarlık tarihi boyunca ortaya konan ve dinle bağlantılı görülen bütün düşünce dizgelerinin odağını oluşturur. Çoğunca dinlerde ruh temel varlıktır, gizemi çözülemeyen bir tözdür, gövdeye girmesiyle yaşam, gövdeden ayrılmasıyla ölüm gerçekleşir. Doğru düşüncesinde, özellikle Hint felsefesinde, ruh gövdeden gövdeye geçer. Ölen bir kimsenin ruhu başka insanlara, başka dirilere geçtiği gibi bitkilere de geçebilir. Anadolu-Yunan düşüncesinde ruhun gövde değiştirmesi inancı yaygındır. Pythagoras*, Empedokles* gibi bilgeler ruhun gövdeden ayrılınca varlığını sürdürdüğü inancındadırlar. Platon için ruh yüce ve ölümsüz bir tözdür. Aristoteles* ruhu bitki, hayvan ve insan gibi üç ayrı varlık türünde, üç değişik yapıda dirilik sağlayıcı töz olarak görür. Aristoteles'e bağlı kalan bütün İslam filozofları da ruhu, değişik bir yorumla, tanrısal ve ölümsüz bir öz diye anırlar. Farabi*, İbn Sina*, İbn Rüşt'e* göre ruh gövdeden ayrı bir tözdür. Eski Çin, İran ve Mısır düşüncesinde ruh ölümsüzdür, gövdeden ayrılınca yaşamını sürdürür. Descartes*, Malebranche*, Pascal* ve Kant* gibi akılcı filozoflara göre ruh gövdeden ayrı yapıda, bağımsız bir tözdür, onu kendi bütünlüğü içinde yeterince kavrama olanağı yoktur. Ruh yalnız düşünme eylemiyle değil yaşamı sürdüren bir güç olarak dirilikle bağlantılıdır. Hegel'de* ruh oluşun özüdür, ruhun belli aşamalarda kendini gerçekleştirmesi, görünüş alanına çıkması varlık katlarını oluşturur.*

donatılmış olan ruhun görevi gerçeği, iyiyi, güzeli, doğruyu, erdemi öğrenmektir. Bunlar da Tanrı'nın kendisidir, onun özünü oluşturan öğelerdir. Ancak bu öğeler ayrı ayrı varlıklar değil, Tanrı'da birlik ve bütünlük içindedir. Ruhun bilgi konusunda başarılı olması tanrısal bilgelikle aydınlanmasına, Tanrı kay-rasını kazanmasına bağlıdır. Bu durum ruhun mutluluğudur. İnsan ölümlü olmasa ruhun da Tanrı'ya, gerçek kaynağına kavuşma olanağı kalmazdı.

Evren sorununa yaratılış açısından bakan Ficino'ya göre varlık kavramı altında toplanan ne varsa yaratılmıştır, tek yaratıcı da yüce Tanrı'dır. Yalnız Tanrı'nın kendisi için yaratılma söz konusu değildir, yaratan bir varlık yaratılmış olamaz. Evren iki varlık alanından oluşan bir bütündür. Bu varlık alanlarından alta olan, duyularla kavranan, somut olan, fizik bilimlerinin konusudur. Üstte olan ise yüce evrendir, Tanrısal varlık alanıdır, bu alanın doruğunda Tanrı bulunur. İnsan bu iki varlık alanı arasındadır ve aracı bir durumdur, ruhu ile tanrısal olana, gövdesiyle somut olana bağlıdır. Duyularla kavranan somut evrenin başlıca özelliği edilgin ve süredurumlu, kendiliğinden devinemez oluşudur. Evren bütününde usla donatılmış evrensel ruh, sayıları on iki olan gök katlarının ruhları ve hayvan ruhu olmak üzere üç ayrı ruh vardır. Hepsi de kendi özleri gereği varolan, özdeğe, uzay ve zamana bağlı olmayan bu ruhlara ölümsüzdür, bu özellikleri de tanrısal niteliklerinden dolaydır.

Ficino'nun geliştirdiği kurama göre bilgi ruhun bir başarısıdır, ancak ruh bilebilir. Bu nedenle insanda bilgi edinmeyi sağlayan tek yeti ruhtur. İnsan evrenin özü durumundadır, onda evreni kuran bütün öğeler vardır, birliğe kavuşmuştur. İnsan bu özelliği dolayısıyla bütün evreni bilebilir. Bilgi mutluluğun kaynağıdır, ancak bilen, bilimin sağladığı aydınlık ortamda yaşamayı başaran kişi mutlu olabilir. Geçici isteklere kapılma, tutkular ardında koşma, ölüm ve büyük sarsıntılar karşısında üzüntüye sürüklenme, aşırı duygulanmalar mutsuzluğun başlıca nedenleridir. Ölen bir yakının, tanıdığın, sevilen bir kimsenin arkasından üzülme değil, ruhu tanrısal kaynağa döndüğü, bağımsızlığa ve mutluluğa kavuştuğu için sevinmek gerekir. Gerçek mutsuzluk ruhun gövdede kalması, Tanrı'dan uzak düşmesidir.

Ficino'nun etkisi, kendinden sonra, çağlar boyunca sürmüş, özellikle Platon ve Aristoteles'in görüşlerini uzlaştırmaya çalışması Hristiyan tanrıbilimciliğinde yeni yorumların ortaya atılmasına olanak sağlamıştır. Rönesans sonrası dönemlerde, Platon felsefesi üzerinde sürdürülen çalışmaların önemli bir bölümü Ficino'nun yapıtlarından kaynaklanmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Theologia Platonica de Immortalitate Animarum*, 1482, ("Platon'da Tanrıbilim ve Ruhların Ölümsüzlüğü Üstüne"); *Opera Omnia*, (ö.s), 1641, ("Tüm Yapıtları").

• **KAYNAKLAR**: W.Dress, *Die Mystik des M.Ficino's*, 1929; P.O. Kristeller, *De Philosophie des M.Ficino's*, 1972; G.Saitta, *La Filosofia di M.Ficino*, 1923.

• **BAKINIZ**: ARİSTOTELES, BESSARION, İBN RÜŞD, PLATON, PLOTİNOS.

FIELD, David Dudley
(1805-1894)

ABD'li hukukçu. Kendi adıyla anılan yeni bir yasalar sistemi hazırlamıştır.

13 Şubat 1805'te Haddam'da doğdu, 13 Nisan

1894'te New York'ta öldü. Williams College'a devam ettikten sonra Albany ve New York'ta hukuk eğitimi gördü. 1828'de New York'ta meslek yaşamına başladı, 1885'te emekli oluncaya değin baronun önderlerinden biri oldu.

Field 1839'dan sonra yasalar arasındaki çelişkileri giderip bunları sistemleştirmeyi amaçlayan bir hukuk reformu projesi üzerinde çalışmaya başladı. 1847'de New York Eyalet Meclisi, Field'i dava açma usulleri ile ilgili bir komisyona atadı. Bu komisyon hukuk mahkemeleri usulü ve ceza mahkemeleri usulüne ilişkin yasal bir çerçeve oluşturdu. Field daha sonra New York'a ilişkin tüm yasaları bir sistem altında toplamak amacıyla kurulan bir komisyonun başına getirildi. Bütün bu çabaların sonucu "Field Yasaları" adıyla bilinen 5 yasa önerisi oluştu. Varolan yasaların tek bir sistem altında toplanması hukuk sisteminde köktenci bir değişiklik olarak görüldü ve benimsenmesi kolay olmadı. California'da bu yasaların tümünün kabul edilmesine karşın New York Eyaleti'nde ancak biri, ABD'deki diğer eyaletlerde, İngiltere ve sömürgelerinde ise bir bölümü kabul edildi. Daha sonra uluslararası yasaların sistemleştirilmesi için çaba gösteren Field 1872'de ülkeler arasında barış dönemi ilişkilerini ele alan *Draft Outline of an International Code'u* ("Uluslararası Yasa Taslağı") hazırladı.

Yaşamı boyunca Serbest Ticaret Birliği ve Uluslararası Hukuk Derneği'nin etkinliklerine yardımcı olan Field önceleri Demokrat Parti'yi desteklediyse de daha sonra görüş ayrılıkları nedeniyle 1856'da Cumhuriyetçi Parti'ye geçti ve Lincoln'u desteklemeye başladı. 1876'da yeniden Demokrat Parti'ye döndü. İç Savaş'ın ardından "Haydut İşadamları" olarak anılan tekelci sermayedarların avukatlığını yaparken kullandığı yöntemler New York Eyalet Barosu'nun, onun hakkında soruşturma açmasına yol açtı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Draft Outline of an International Code*, 1872, ("Uluslararası Yasa Taslağı").

• **KAYNAKLAR:** A.P.Sprague ve T.M.Coan (der.), *Speeches, Arguments and Miscellaneous Papers of David Dudley Field*, 3 cilt, 1884-1890.

Henry Fielding

dan Leyden'den ayrıldı ve Londra'ya yerleşti. 1737'ye değin süren Londra döneminde iki Molière uyarlaması (*Cimri ve Zoraki Tabip*), zamanın popüler tragedyalarını taşıyan *The Tragedy of Tragedies or Tom Thumb* ("Tragedyaların Tragedyası ya da Tom Thumb") adlı bir yergi (*burlesque*) ile *Pasquin* ve *The Historical Register for 1736* ("1736 İçin Tarihsel Kayıt Defteri") adlarında iki de fars yazdı. Son iki oyun zamanın başbakanı Sir Robert Walpole'u yerin dibine batıran taşlamalarla doluydu. 1737'de Parlamento'dan geçirilen ve bir oyunun sahnelenmesi için izin alma kuralını getiren İzin Kararnamesi bu tür siyasal nitelikli taşlamalarla para kazanmayı sürdürmesine engel oldu. Bunun üzerine yeniden avukat olmaya karar vererek ünlü hukuk okulu Middle Temple'a girdi. Kısa bir süre sonra baroya kabul edildi, bir yandan da 1739-1741 arasında *The Champion* adlı dergide köşe yazarlığı yaptı.

1740'ta çağdaşı Samuel Richardson'un *Pamela, or Virtue Rewarded* ("Pamela ya da Ödüllendirilen Erdem") adlı yapıtının yayımlanması, Fielding'in yaşamında bir dönüm noktası oldu. Yapıt, tipleme ve anlatım açılarından ilk modern İngiliz romanı sayılmasına karşın, geniş kapsamlı ahlak sorunlarını cinsellik sorunuyla sınırlaması nedeniyle zayıf bulunmuştu. Romanın kahramanı genç ve alımlı Pamela büyük bir titizlikle koruyageldiği ifetini, onu baştan çıkarmaya çalışan Mr.B'ye toplumsal konumu kendisinden üstün olduğu için rahatlıkla teslim ediyordu. Bu yapaylığı Fielding 1741'de, büyük bir olasılıkla kendi kaleminden çıkan, *Shamela* ile eleştirdi ve İngiliz edebiyatının en ünlü parodilerinden birini yazdı. Bir yıl sonra aynı alaylı tavrını sürdürerek, bir anlamda Richardson'a romanın nasıl yazılması gerektiğini göstermek üzere, *The History of the Adventures of Joseph Andrews and His Friend Mr. Abraham Adams* ("Joseph Andrews ile Arkadaşı Mr. Abraham Adams'ın Serüvenlerinin Tarihi") adlı romanını yayımladı. Burada Joseph, Pamela'nın erkek kardeşi olarak tanıtılıyordu. Onun da başında bir yığın ahlak sorunu vardı. Ama Joseph her şeyin üstesinden geliyordu. Fielding yapıtında, temelde çok ciddi olan sorunları oldukça komik, hatta farsa benzer durumlar içinde gösteriyordu.

1743'te *Miscellanies* ("Derlemeler") adı altındaki

Yergiciliği

FIELDING, Henry (1707-1754)

İngiliz, yazar. Romanın yeni bir tür olarak ortaya çıkmasına öncülük edenlerdendir.

22 Nisan 1707'de İngiltere'nin Somersetshire bölgesinde doğdu, 8 Ekim 1754'te Lizbon'da öldü. Soylu bir aileden gelmesine karşın hiçbir zaman sürekli bir gelir kaynağına sahip olamadı. On iki yaşındayken Eton College'da öğrenim gördü. Bu okulda Pitt, Fox gibi sonradan İngiltere'nin ünlü devlet adamları olacak kişilerle arkadaşlık kurdu. Sağlam bir edebiyat öğreniminin ardından Hollanda'da Leyden'de hukuk okumaya karar verdi. Ancak, parasal sıkıntıya düşerek 1728'de diplomasını alama-

üç ciltlik kitabında, siyasal yergilerini derledi. Bundan sonra yaşamı oldukça güç bir döneme girdi. Sağlığı bozuldu, kızı ve karısı öldü. Geçim sıkıntısı da çeken Fielding bir ara yargıçlık yaptı. Ancak Şubat 1749'da en önemli romanı *Tom Jones*'un basılmasıyla durumu oldukça düzeldi. Londra'nın Westminster, Middlesex gibi en önemli bölgelerinde bir hukuk adamı olarak ün kazandı. Hukuk alanındaki hizmetlerinden dolayı da İngiliz tarihine bir sosyal reformcu olarak geçti.

1751'de *Amelia* adlı romanı yayımlandı. Aynı yıllarda kendini bütünüyle *Covent Garden Journal* gibi haftalık dergilerdeki yazılarına ve hukuk konularındaki makalelere verdi. 1754'te sağlığı iyice bozulunca hava değişimi için ikinci eşiyle birlikte Lizbon'a gitti ve orada öldü. Bu son yolculuğunda tuttuğu günlük *Journal of a Voyage to Lisbon* ("Lizbon'a Bir Yolculuğun Günlüğü") adı altında ertesi yıl yayımlandı.

Romanları

Fielding kendi imzasıyla basılan üç romanından en çok *Tom Jones* ile tanınır. On sekiz bölümden oluşan bir romanın konusu alt başlığında da belirtildiği gibi bulunmuş bir bebeğin geçirdiği serüvenlerle ilgilidir. *Tom Jones*'un serüveni, kırdan kente doğru bir yön izler. *Joseph Andrews*'da ise bu doğrultu tersine çevrilmiştir. Londra'nın çekici havasından kırlara koşulur. 18.yy İngiliz edebiyatının genel havası içinde kırsal yaşamın erdeminden dem vurulmuşsa da Fielding, "kır eşittir erdem, kent eşittir kötülük" mekanik eşitlemesine başvurmamıştır. Onun inancına göre kötülük, iyilik ya da erdem kesin çizgilerle ayrılan kavramlar değildir. Herkes kötülüğün bir karışımından oluşur. Erdem, doğuştan var olan bir şey değil, uzun ve acılı mücadelelerden sonra elde edilebilen bir nimettir. Bu bağlam içinde Richardson'un kahramanları tepeden turnağa erdemi simgelerken, *Tom Jones* akla gelmedik rezalere karışmış, ama sağduyusunu ve iyi kalpliliğini koruyarak bir yığın zor durumdan kurtulmuştur.

Fielding'in *Joseph Andrews* romanındaysa iki karakter ön plandadır. Aslında Joseph bir süre sonra bütünüyle geriye çekilip sahneyi papaz Adams'a bırakır. Fielding'in, romanın girişinde Cervantes'ten etkilendiğini açıklamasından da anlaşılacağı gibi, papaz Adams, Don Kişot benzeri kitaplardan esinlenerek yarattığı bir hayal dünyasında yaşar. Sürekli aldatılmasına karşın kitaplara olan güvenini hiç yitirmez. Saçma sapan işler yapar ama, gene de iyi niyetini sonuna dek korur.

Fielding yarattığı ölümsüz tiplerle İngiliz edebiyatı tarihinde seçkin bir yere sahiptir. Ayrıca gerek *Joseph Andrews*'a gerekse *Tom Jones*'a yazdığı önsözlerle İngiltere'de roman kuramının oluşmasına öncülük etmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Tragedy of Tragedies, or Tom Thumb*, 1730, ("Tragedyaların Tragedyası ya da Tom Thumb"); *Pasquin*, 1736: *The Historical Register for 1736*, 1736, ("1736 İçin Tarihî Kayıt Defteri"); *The History of the Adventures of Joseph Andrews and His Friend Mr. Abraham Adams*, 1742, ("Joseph Andrews ile Arkadaşı Mr. Abraham Adams'ın Serüvenlerinin Tarihi"); *Miscellanies*, 1743, ("Derlemeler"); *Tom Jones*, 1749; *Amelia*, 1751; *The Journal of a Voyage to Lisbon*, (ö.s.), 1755, ("Lizbon'a Bir Yolculuğun Günlüğü").

- **KAYNAKLAR:** M.C.Batstein, *The Moral Basis of*

Fielding's Art, 1959; A.C.McKillop, *Early Masters of English Fiction*, 1956; I.Watt, *The Rise of the Novel: Studies in Defoe, Richardson and Fielding*, 1966.

- **BAKINIZ:** CERVANTES, DEFOE, S.RICHARDSON.

FILARETE

(yık.1400-1469)

İtalyan, mimar ve heykeltarihi. Yapıtarihiyle Erken Rönesans dönemi sanatının yayılmasında etkili olmuştur.

Antonio di Auerlimo, Floransa'da doğdu, Milano'da öldü. Kendine taktığı Filarete adı Yunanca'da "erdemliliğin dostu" anlamına gelir. Floransa Vaftizhanesi'nin bronz kapılarının yapımında Ghiberti'yle çalışırken Papa IV.Eugenius'un ilgisini çekti. 1433'te Papa tarafından Roma'daki *Eski San Pietro Kilisesi*'nin bronz ana kapılarını yapmakla görevlendirildi. 1445'te tamamladığı bu kapılar, teknik ve kompozisyon açısından çağdaşı Ghiberti ve Donatello'nun yapıtları kadar başarılı bulunmadıysa da, Roma Üslubundaki ilk Rönesans uygulaması olarak 15.yy Roma mimar ve heykeltarileri etkilemiştir.

Filarete 1450'de kutsal emanetleri çaldığı suçlamasıyla Roma'yı terketmeye zorlanınca Milano'ya gitti, Dük Francesco Sforza'nın hizmetine girdi. 1451-1454 arasında dükün isteği üzerine *Sforzesco Sarayı*'nı gerçekleştirdi. Bu yapısı sonradan başka mimarlar tarafından birçok kez taklit edildi. 1457-1465 arasında, Sforza'nın kurduğu *Ospedale Maggiore*'yi tasarladı ve yapının bir bölümünü de gerçekleştirdi. Yapının geri kalan bölümleri 18.yy'da, Filarete'nin çizimleri uyarınca tamamlandı.

Bergamo Katedrali'ni ve Bellinzona surlarını da tasarlayan Filarete'nin mimarlık alanındaki en önemli çalışması, 1460-1464 arasında yazdığı *Trattato d'architettura* ("Mimarlık Tezleri") adlı 25 ciltlik yapıtıdır. Burada *La Sforzinda* adını verdiği ideal bir kent modelinden söz etmiş, ayrıca yapıtını sanat tarihi ve Hristiyanlık dünyasına ilişkin bilgilerle de zenginleştirmiştir. Bu çalışması önceleri, Vasari başta olmak üzere, bazı sanatçılar tarafından büyük tepkiyle karşılanmış, ancak sonradan Gotik'e karşı ortaya koyduğu mimarlık öğeleri, düş ürünü biçimler, simetrik kent planı ve yepyeni bir üsluptaki yapıları büyük ilgi çekmiştir. 21 cildi mimarlığa, öteki ciltleri resim ve çizime ilişkin konuları inceleyen bu kitap ancak 19.yy'da yayımlanmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Yapı: Sforzesco Sarayı*, 1451-1454; *Ospedale Maggiore*, 1457-1465, Floransa; *Eski San Pietro Kilisesi'nin kapıları*, 1433-1445, Roma. **Heykel:** Marcus Aurelius'un atlı heykelinin kopyası, 1465. **Kitap:** *Trattato d'architettura*, (ö.s.), 25 cilt, ("Mimarlık Tezleri").

- **BAKINIZ:** DONATELLO, GIBERTI.

FILMER, Robert (1588-1653)

İngiliz, siyasi düşünür. Kaynağını tanrının iradesinde bulan bir krallık yönetimini savunmuştur.

1588 yılı civarında East Sutton'da doğduğu sanılmaktadır, 1653'te öldü. Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'da eğitim gördü. Kent'teki malikânesine döndükten sonra Londra'daki etkili çevrelerle ilişkilerini sürdürdü, sarayla yakın ilişkiler kurdu. 1625'te I.Charles'ın kral olmasından sonra kendisine "Sir" unvanı verildi. Ancak Filmer siyasal yaşamda etkin bir konuma sahip olmadı.

Bu arada kralla onun yönetimini sınırlandırmak isteyen parlamento muhalefeti arasındaki mücadele şiddetlenmekteydi. 1642'de iç savaş başladığında Filmer kralın yanında yer aldı. Bu nedenle, 1643'te evi krala karşı güçlerce yağma edildi, 1644'te Leeds Şatosu'nda geçici bir süre hapis kaldı.

1649'da I.Charles'ın ölüm cezasına çarptırılmasıyla iç savaş sona erdi ve İngiltere'de cumhuriyet yönetimine geçilince Filmer, bu dönemde yazdıklarını yayımlayamadı. Ölümünden sonra 1660'ta monarşi yanlısı Restorasyon yönetiminin başa gelmesiyle birlikte görüşleri yaygınlık kazandı.

Filmer'in en ünlü yapıtı *Patriarcha; or the Naturel Power of Kings*'dir ("Patriarcha; ya da Kralların Doğal İktidarı"). Filmer bu kitabında her bireyin ülkesindeki siyasal otoriteye itaat etmek zorunda olduğunu savunmaktadır. Ona göre siyasal otorite, dünyanın yaratılışı sırasında Adem'e karşı, çocukları ve torunları üzerinde egemenlik kurma hakkını veren tanrısal güçleri kullanmaktadır. Filmer'e göre erkekler kadınlardan, yaşlılar gençlerden üstündür. Toplum tek bir erkekten kaynaklanan nesillerin oluşturduğu bir ailedir. İnsanlar eşitsiz olarak doğarlar ve yaşarlar, siyasal bir iktidarın var olması için insanların onu onaylaması gerekmez. Çünkü bu iktidarın kaynağı tamamen tanrısalıdır. Toplumdaki mülkiyetin dağılımı tanrının buyruklarına göre gerçekleşmiştir.

Filmer görüşlerini biçimlendirirken Fransız düşünürü Jean Bodin'den etkilenmiştir. Görüşleri mutlak bir iktidar anlayışını savunan İngiliz düşünürü Hobbes'a yakın olmakla birlikte belirli farklılıklar taşımaktadır. Filmer Hobbes'un, insanların ilkel dönemde hiçbir kuralın olmadığı ve bir karmaşanın hüküm sürdüğü doğal durumdan çıkmak için aralarında bir sözleşme yaptıkları ve böylece siyasal bir otoriteye uymayı kabul ettikleri yolundaki görüşünü eleştirmiş, iktidarın kaynağının tamamen tanrının iradesinde yattığı görüşünü savunmuştur.

Filmer'in görüşlerinin düşünce tarihi içinde önem kazanmasının bir nedeni bu görüşlerin daha sonra ünlü İngiliz liberal düşünürü John Locke'un *Two Treatises Concerning Government* (1690) ("Hükümete İlişkin İki İnceleme") adlı yapıtında eleştirilmesi olmuştur. Locke bu kitabında iktidarın tanrısal kökenli olduğu görüşünü eleştirmiş, iktidarı özgür bireylerden oluşan toplumun iradesi üzerine temel-

lendirmiştir. Filmer'in görüşleri ölümünden sonra muhafazakâr Tory Partisi'nce benimsenmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *The Anarchy of a Limited and Mixed Monarchy*, 1648, ("Sınırlı ve Karma Bir Monarşinin Anarşisi"); *The Necessity of the Absolute Power of All Kings*, 1648, ("Tüm Kralların Mutlak İktidarının Zorunluluğu"); *Observations Concerning the Origin of Government*, 1652, ("Hükümetin Kökenine İlişkin Gözlemler"); *Patriarcha; or the Natural Power of Kings*, (ö.s.), 1680, ("Patriarcha; Ya da Kralların Doğal İktidarı").

FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri (1902-1974)

Türk, sosyolog. Durkheimci sosyolojinin izleyicisidir.

Erzurum'a bağlı Tortum'da doğdu, 16 Kasım 1974'te İstanbul'da öldü. Asıl adı Ahmet Halil'dir. 1918'de Kayseri Gelenbevi Lisesi'ni, 1922'de Posta Telgraf Yüksek Okulu'nu bitirdi. Bir süre Posta İdaresi'nde çalıştı. Yüksek öğrenimini 1925'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde tamamladı. Çeşitli liselerde felsefe, sosyoloji ve edebiyat öğretmenliği yaptı. 1927'de Halk Bilgisi Derneği'ni kurarak folklor araştırmalarına ön ayak oldu. 1929'da Fransa'ya giderek Strasbourg Üniversitesi'nde "Ziya Gökalp ve Türk Aile Hukuku" konulu doktora tezini hazırladı. 1934'te yurda döndü. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde sosyoloji dersleri verdi. 1936'da aynı fakültede ahlak doçenti, 1938'de de İktisat Fakültesi'nde sosyoloji doçenti oldu. 1942'de profesörlüğe yükseldi. 1947-1949 arasında İktisat Fakültesi dekanlığı yaptı. Ayrıca İktisat ve İctimaiyat Enstitüsü ile Gazetecilik Enstitüsü müdürlüğünde bulundu. Mesleki örgütlenmelerin gereğine inanan Fındıkoğlu bu dönemde İstanbul Muallimler Cemiyeti ve Türkiye Muallimler Birliği'nin kuruluşuna ön ayak oldu. 1958'de ordinaryüs profesörlüğe yükseldi. 1971'de sağlık nedenleriyle fakülte-deki derslerine ve bilimsel çalışmalarına son verdi. 1973'te emekliye ayrıldı.

Durkheim ve Ziya Gökalp'ten etkilenen Fındıkoğlu Türkiye için mesleki dayanışma temelinde özel ve toplumsal mülkiyeti uzlaştıran bir sosyo-ekonomik model öngörüyordu. Toplumsal gelişme için sosyal siyaset ve kooperatifçiliğin geliştirilip yaygınlaştırılmasını savunmuş ve bu amaçla *İş ve Düşünce* (1934-1970) adlı dergiyi yayımlamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Ziya Gökalp et sa sociologie*, 1936, ("Ziya Gökalp ve Sosyolojisi"); *Fransız İhtilali ve Tanzimat*, 1940; *İctimaiyata Giriş*, 1940; *İbn Haldun ve Felsefesi*, 1941; *Ahlâk Tarihi*, I-II, 1943-1946; *Türkiye'de İktisat Tedrisatı Tarihçesi ve İktisat Fakültesi Teşkilatı*, 1946; *Ziya Gökalp*, 1953; *İctimaiyat*, 1958; *Hukuk Sosyolojisi*, 1958; *Metodoloji Nazariyeleri*, 1961; *Kuruluşunun XXV. Yılında Karabük*, (1937-1962), 1962; *Le Play Mektebi ve Prens Sabahattin*, 1962; *Karabük Sanayileşmesi ve İctimai Tesirler*, 1963; *İktisat Sosyolojisi Bakımından Sosyalizm*, 1965; *Türk Aile Hukukunda Sosyal Değişmeler*, 1966; *Kooperasyon Sosyolojisi (Nazari ve*

Tatbiki Kooperatifçilik Denemesi), 1967; *Doğu Kalkınması ve Erzurum Şehirleşmesi ile İlgili Sosyolojik Meseleler*, 1970; *İktimayyat Dersleri (Sosyoloji Doktrin ve Kolları)*, 1971.

FINLAY, Carlos Juan (1833-1915)

Kübalı hekim. Sarıhummanın bir tür sivrisinekle taşındığını göstererek bulaşıcı hastalıklarda “ara hayvan” kavramını ortaya atmıştır.

3 Aralık 1833'te Puetro Principe'de (bugün Camaguey) doğdu, 20 Ağustos 1915'te Havana'da öldü. Babası İskoç, annesi Fransız'dı. İngiltere ve Fransa'daki öğrenim yıllarından sonra ABD'ye geçerek, 1855'te Philadelphia'daki Jefferson Tıp Koleji'ni bitirdi. Daha sonra Küba'ya döndü ve Havana'da serbest hekim olarak çalışmaya başladı. Peru, Trinidad ve Fransa'daki çeşitli hastanelerde araştırmalar yaptıktan sonra, 1870'te kesin olarak Küba'ya yerleşip adadaki sağlık sorunlarının çözülmesinde ve bulaşıcı hastalıklarla savaşılmada çaba gösterdi.

1879'da, Küba'ya gelerek sarıhummanın nedenlerini araştıran ABD'li bir tıp ekibinin çalışmalarına katılan Finlay, bir süre sonra hastalığın, adada çok yaygın olan çizgili sinekle (*Stegomyia fasciata* ya da *Culex fasciatus*, bugünkü adıyla *Aedes aegypti*) taşındığını ortaya koydu. Sarıhummaya yakalanmış kişilerin kanını emen bu sinek, hastalık yapıcı virüsü hiçbir değişikliğe uğratmadan sağlıklı kişilere taşıyor, sineğin hortumu tıpkı kirli bir enjektör gibi hastalığın bulaşmasına neden oluyordu. Finlay'ın 1881 Ağustosunda Havana Bilimler Akademisi'ne sunduğu bu önemli buluşu, birçok deney ve gözlemle kanıtlanmış olmasına karşın, bilim çevrelerince yirmi yıla yakın bir süre kabul edilmedi. Ancak 1901'de, Havana'da toplanan Uluslararası Sağlık Konferansı'nda Walter Reed'in, Finlay'ın bulgularını doğrulayan bir rapor sunmasından sonra benimsenebildi.

İspanya-Amerika Savaşı sırasında 1898'de Küba'ya çıkan ABD kuvvetlerinde görev alan Finlay, sonradan sivrisineklerle savaş kampanyasını başlatmak üzere girişimlerde bulundu ve ABD'nin Küba'daki sağlık işleri yetkilisince desteklenen bu önerisi sivrisinekleri yok etme programının yürürlüğe konulmasıyla sonuçlandı. Kapsamı Panama'ya dek yaygınlaştırılan bu uygulama sonucunda, Antil Adaları'nı yıllarca kasıp kavuran hastalık yok olmaya yüz tuttu.

1902'de Küba Cumhuriyeti'nin kurulması üzerine halk sağlığı çalışmalarının başına getirilen Finlay'ın onuruna, devlet eliyle, Finlay Tropikal Hastalıklar Araştırma Enstitüsü kurulmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Obras Completas*, 4 cilt, 1965-1970, ("Toplu Yapıtlar").

• BAKINIZ: W. REED.

FINSEN, Niels Ryberg (1860-1904)

Danimarkalı hekim. Kendi adını taşıyan ışıqla tedavi yöntemini ve morötesi ışınların bakteriy öldürücü özelliğini bulmuştur.

15 Aralık 1860'ta, Atlas Okyanusu'nun kuzeyindeki Faeröerne Adaları'nın merkezi Thorshavn'da doğdu, 24 Eylül 1904'te Kopenhag'da öldü. İzlanda'nın başkenti Reykjavik'de başladığı öğrenimini Danimarka'da sürdürdü ve 1891'de Kopenhag Üniversitesi'nin Tıp Fakültesi'ni bitirdi. Aynı üniversitenin cerrahi bölümünde asistan olarak göreve başladıysa da, ışığın tedavi edici özelliklerini araştırmak amacıyla serbest çalışmayı seçti ve 1896'da Kopenhag'da kurduğu Işık Enstitüsü'ndeki araştırmalarıyla, genç yaşta ölmesine karşın, başarılı sonuçlar aldı.

Daha öğrencilik yıllarında Güneş ışığının tedavi edici özelliklerini araştırmaya başlayan Finsen, 1893'te çiçek hastalığının tedavisinde kırmızı ışıqla daha iyi sonuç alınabileceğine ilişkin savıyla ilgi uyandırdı. Avını yıl, hasta odalarının pencerelerini kırmızı perdelerle kapatarak, "kırmızı oda yöntemi" ile ilk ışık tedavisi (fototerapi) denemelerine girişti. Böylece, tayfın mavi, mor ve özellikle morötesi bölgelerinde yer alan kısa dalgaboyundaki ışınların odaya sızmasını engelleyip, yalnızca kırmızı ve kızılaltı gibi kimyasal etkinliği az olan uzun dalgaboyundaki ışınların bulunduğu bir ortamda çiçek hastalığı döküntülerinin hızla iyileştiğini gösterdi. Bu yöntem bugün geçerliliğini yitirmişse de, X ve gamma ışınlarından yararlanan çok daha etkili ışın tedavisinin başlangıcından önceki dönem için tarihsel bir önem taşır.

Finsen'in, "kimyasal dalgalar" diye adlandırdığı kısa dalgaboyundaki ışınlarla yaptığı araştırmalar çok daha önemli sonuçlar vermiştir. Güneş'ten ya da ark lambası gibi güçlü bir ışık kaynağından yayılan ve mercekle belli bir alanda yoğunlaştırılan kısa ışık dalgalarının bakteriy öldürücü etkisini bulan Finsen, bakterileri yok eden etkenin ısı değil, mavi, mor ve morötesi ışık ışınları olduğunu da kanıtladı. Kendisine 1903 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü kazandıran bu buluşunu uygulayarak, başta deri veremi olmak üzere birçok deri hastalığının tedavisinde olumlu sonuçlar aldı.

FINSTERWALDER, Ulrich (1897)

Alman yapı mühendisi. Kabuk kons-trüksiyon ve öngerilimli beton yapım yöntemlerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

25 Aralık 1897'de Münih'te doğdu. Babası geometri ve fotogrametri alanlarında buluşları olan bir

matematikçiydi. Finsterwalder de I.Dünya Savaşı sırasında 1918'de Fransızlar'a tutsak düşünce 1920'ye değin kaldığı tutsak kampında matematiğe yöneldi. 1920'de Münih Teknik Üniversitesi'nde öğrenime başladı. 1923'te öğrenimini tamamlayarak ünlü yapı firması Dyckerhoff und Widmann'a girdi ve emekli olana değin burada çalıştı.

İlk olarak optik mühendisi Bauersfeld'in tasarladığı Zeiss Planateryumu'nun kabuk yapımını kuramsal yönden denetlemek üzere Jena'ya gönderildi. Orada iki yıl kaldıktan sonra, şirketin Wiesbaden-Biebrich'teki tasarım bürosuna gelerek F. Dischinger'in yanında çalışmaya başladı. Yarım Daire kesitli beşik tonoz kabuklar üzerinde araştırmalar yaptıktan sonra 1926-1928 arasında Dischinger'le birlikte Frankfurt'ta bir pazar yerinde ilk çapraz donatılı silindirik kabuk örtüyü gerçekleştirdi. 1927'de Frankfurt Elektrik Fabrikası'nın üzerinde küre parçası kabuğu ilk kez kullandı. 1930'da *Eisenbeton als Gestalter* ("Biçim Verici Öge Olarak Donatılı Beton") adlı çalışmasıyla Prusya Yapı Bilimleri Akademisi'nin açtığı yarışmada Dischinger'in ardından ikinci oldu. Aynı yıl Basel'de yapılacak bir köprü için açılan yarışmada ilk kez öngerilimli betonu önerdi. Tasarımının kabul edilmemesine karşın bu konuda araştırmalarını sürdürdü.

1930'ların sonlarında beşik tonoz kabukla örtülü, büyük boyutlu hangarlar yaptı. Bunlardan ilki çökünce, betonun kırılması ile kabuktaki artı momentler arasındaki ilişkiden yola çıkarak, malzemenin direncini artıracak yöntemler buldu. II.Dünya Savaşı sırasında çelik bulmak güçleşince kolonlarda daha az çelik kullanarak donatıyı geliştirdi. Yine aynı amaçla, saç yerine donatılı beton kullanarak gemiler yaptı. Bu arada ilk öngerilimli köprüsünü gerçekleştirdi. Savaşın sonra bu yöntemle köprü yapımı yaygınlaştı. 1945 dolaylarında iskelesiz köprü yapımına olanak sağlayan yeni bir yapım tekniği geliştirdi. Kendini taşıyıcı hale gelen her ögenin bir sonraki ögelerin dökümünde taşıyıcı iskele görevi yaptığı bu yöntemle 1950'de Lahn Köprüsü'nü yaptı. 1950'de Darmstadt Üniversitesi 1968'de de Münih Teknik Üniversitesi'ne kendisini onursal doktora unvanı verdi. 1950'lerin ortasında Münihli bir kent tasarımcısıyla birlikte, mantar taşıyıcılığı geçitler önerdi. Buna önceleri karşı çıkıldıysa da, daha sonra üst geçitlerde ve ayaklar üstünde yükseltilmesi yollarda uygulandı. 1958'de İstanbul Boğaz Köprüsü için hazırladığı tasarımı "germe band" adını verdiği yeni bir asma köprü ortaya attı. Bu yöntem asma köprünün taşıyıcı kabloları ile onlara asılan köprü plağını birleştiriyordu. Önerisi o zaman uygulanmadı, ama daha sonra, başta İsviçre ve Japonya olmak üzere birçok ülkede bu tür köprüler yapıldı.

Finsterwalder öngerilimli beton yapım yöntemleri üzerinde birçok araştırmalar yapmış, yaratıcı gücüyle kabuk konstrüksiyonlara ve köprülere biçim zenginliği kazandırmış, böylece 20.yy'ın en önemli mühendislerinden biri olmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): Frankfurt Büyük Pazarı kabuk örtüsü (F.Dischinger ile), 1926-1928; Elektrik Fabrikası, kabuk örtüsü, 1927, Frankfurt; Basel Büyük Pazarı kabuk örtüsü (F.Dischinger ile), 1929. İsviçre; Bir otoyol köprüsü, 1938, Wiedenburck, Almanya; Köln Büyük Pazarı kabuk

örtüsü, 1937-1939; *Lahn Köprüsü*, 1950, Almanya; *Mangfall Otoyol Köprüsü*, 1959; Hamburg Büyük Pazarı kabuk örtüsü, 1958; Rhein üzerinde bir otoyol köprüsü, 1962-1964; Çok amaçlı salon (R. Rainer ile), 1962-1965, Ludwigshafen; Elz Vadisi üzerinde otoyol köprüsü Eifel, Almanya.

• **BAKINIZ:** F.DISCHINGER, FREYSSINET.

FIGORE, Pasquale (1837-1914)

İtalyan, hukukçu. Uluslararası hukuk alanında yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

8 Nisan 1837'de Puglia yakınlarında Terlizzi'de doğdu, 17 Aralık 1914'te Napoli'de öldü. Öğrenimini Urbino, Pisa ve Torino üniversitelerinde yaptı. Daha sonra Cremona Üniversitesi'nde felsefe dersleri verdi. *Elementi di diritto pubblico costituzionale e amministrativo* ("Kamu Hukuku ve İdare Hukukunun Esasları") adlı kitabını bu dönemde yayımladı. 1863'te uluslararası hukuk ve anayasa hukuku profesörü olarak Urbino Üniversitesi'ne atandı. Daha sonra Pisa ve Torino üniversitelerinde, 1881'den ölümüne değin Napoli Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaparken, İtalyan hükümetinin hukuk danışmanlığı görevini de sürdürdü ve birçok uluslararası davada danışman avukat olarak hizmet verdi. Fiore ayrıca Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün çalışmalarında etkin biçimde yer aldı.

Hukuk alanında çok sayıda ürün veren Fiore uluslararası kamu ve özel hukuk alanındaki kitaplarıyla tanınmıştır. Birçok yabancı dile çevrilen kitaplarında döneminin koşullarını çok iyi yansıtmıştır. Uluslararası hukuku yeni bir biçimde sınıflandırmanın gerekliliği üzerinde durmuştur. 1890'da yayımladığı *Il diritto internazionale codificato e le sue sanzioni giuridiche* ("Yazılı Uluslararası Hukuk ve Temel Yasaları") adlı kitabında uluslararası bir yasal düzenin nasıl oluşturulabileceği konusuna açıklık getirmiştir. 1901'de yayımladığı *Elementi di diritto internazionale privato* ("Uluslararası Özel Hukukun Esasları") adlı kitabında ise İtalyan Okulu ya da Yeni-Statücü Okul diye anılan öğretiyi açıklamış, bu kitabıyla aralarında ünlü İtalyan hukukçu P.S.Mancini'nin de yer aldığı birçok Latin ve Latin Amerikalı hukukçuyu etkilemiştir.

Fiore'ye göre uluslararası hukuk kuralları zamanla sürekli bir değişim içinde olmalıdır. Bireylerin göçmenlik ve başka bir devletin yurttaşı olarak mülk edinebilme gibi uluslararası hakları, hükümetlerin siyasi ve yasal düzenlemeleri karşısında güvence altına alınmalıdır. Bunlar tüm dünya uluslarını bir araya getirecek bir konferansta tartışmalı yasaların yeniden yorumlanması ve uluslar arasında çıkan uyuşmazlıklar için belirli "tahkim usulleri"nin saptanmasıyla sağlanabilir. Fiore ayrıca güçlü devletlerin kararlarının etkin olduğu konfederasyonlaşmaya ve kamuoyundan gizli tutulan her türlü diplomatik ilişkiye ya da ittifaka karşıdır. Uluslar, barış ve güvenlik ortamında

her biri ayrı ayrı söz sahibi olarak uyumsuzluklarını çözebilmeli, kendi uluslararası yasalarını uygulayabilmelidir. Barış ve özgürlük yanlısı bir kişi olan Fiore, yaşamının sonuna dek, savaşı uluslararası sistemin doğal bir parçası haline getiren aşırı milliyetçilerle, iktisadi ve siyasi açıdan ileriye göremeyenlerin karşısında yer almıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Elementi di diritto pubblico costituzionale e amministrativo*, 1862, ("Kamu Hukuku ve Idare Hukukunun Esasları"); *Traité de droit pénal International et de l'extradition*, 1880, ("Uluslararası Ceza Hukuku ve Suçluların İadesi Üzerine İnceleme"); *Il diritto internazionale codificato e la sua sanzione giuridica*, 1890, ("Yazılı Uluslararası Hukuk ve Temel Yasaları"); *Elementi di diritto internazionale privato*, 1901, ("Uluslararası Özel Hukukun Esasları").

- **BAKINIZ:** MANCINI.

FIRAT, Ertuğrul Oğuz (1923)

**Türk, besteci, şair ve müzik yazarı.
Anlatım özgürlüğünü öne çıkardığı
yapıtlar vermiştir.**

Malatya'da doğdu. İstanbul Hukuk Fakültesi'ndeki öğrenciliği sırasında özel armoni dersleri aldı. Bunun dışında, müzik alanında kendi kendini yetiştirdi. Üniversiteyi bitirdikten sonra bir süre avukatlık yaptı. Daha sonra çeşitli illerde yargıç olarak çalıştı. İlk yapıtını 1945'te verdikten sonra verimli bir besteci olarak çalışmalarını sürdürdü. Ayrıca, müzik eleştirmeni olarak dikkat çekti. Müzik yazıları çoğunlukla *Opus* adlı dergide yayımlandı. *Forum* dergisi için de Bartok üstüne bir inceleme yazdı.

Müzik çalışmalarının yanı sıra ressamlık yapan. *Dünya* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde şiir ve öyküleri, ayrıca roman ve oyunları yayımlanmış bulunan Fırat, çok yönlü bir sanatçı olarak kendini göstermiştir. Genellikle, profesyonel müzik çevrelerinden uzak kalmıştır. Müziği kurallarla bağlı saymaktan kaçınmış, oldukça kişisel bir anlatım biçimi geliştirmiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Oda Müziği: Dörtlülü*, 1945; *Üçlü Sonat*, 1953-1954, keman, klarnet ve piyano için; *Ezgiler*, 1954, keman ve piyano için; *Kepenek Dansları*, 1948-1957, yaylılar dörtlülüsü için; *Devrimci Ortamda Sazların Cumhuriyeti*, 1961, flüt, keman ve piyano için; *Büyük Konçerto*, 1964, nefesli, vurmali, yaylı çalgılar ve piyano için; *Atatürk Savaşta ve Barışta*, 1964, piyano için. *Orkestra Müziği: Şangırıtı*, 1955, solo sesler, koro ve orkestra için; *Cambot Süiti*, 1956: *Orkestra Konçertosu*, 1962-1963.

FIRATLI, Nezh (1921-1979)

**Türk, arkeolog ve müzeci. Çok sayıda
yapıtın müzelere kazandırılmasını
sağlamıştır.**

İstanbul'da doğdu, 21 Mart 1979'da aynı kentte öldü. Ortaöğrenimini Afyonkarahisar Lisesi'nde yaptı. 1944'te Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nü bitirdi. 1945'te Ankara Arkeoloji Müzesi'ne asistan oldu, 1946'da İstanbul'a atandı. 1962'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde doktorasını tamamladı. 1978-1979'da İstanbul Arkeoloji Müzeleri müdürlüğü yaptı.

1945'te Ankara'da Anıt Kabir tümülüsleri (mezar tepesi) kazısında görev aldı. 1954'te İstanbul'da Ömerli tümülüslerinde de kazı ve araştırmalar yaptı. İzmit ve İzmit'te incelemelerde bulundu. 1962-1963'te ABD'de gezi ve incelemeler yaptı. 1963'te Kırklareli Karakoç tümülüsünü kazdı. 1964'te Marmara Ereğlisi'nde bir mezar anıtını ortaya çıkardı. 1964-1969 arasında İstanbul'da Saraçhanebaşı'ndaki St.Polyeuktos Kilisesi kazısına katıldı. 1966-1978 arasında Uşak Selçukler kazılarını yönetti, antik Sebaste kentini ortaya çıkardı. 1968-1973 arasında İstanbul Arkeoloji Müzeleri ek yapısının temel kazısında ortaya çıkan hamam ve öteki kalıntıların kurtarma kazılarını üstlendi. 1970-1976 arasında arkeolog Nuşin Asgari (1931) ile Marmara Adası'ndaki arkeolojik araştırmaları ve İstanbul'da Kadıköy'deki *nekropol* (mezarlık) kazısını sürdürdü.

1966'dan başlayarak on üç yıl sürdürülen Selçukler kazısı, arkeolojik bulguların kaçırlmasını önlemeye yönelik kazılar içinde özel bir önem taşır. Uşak çevresindeki köylerde yapılan kaçak kazıların artması ve 1964'te bir grup Bizans yapıtının pazarlanmaya çalışıldığının öğrenilmesi üzerine, Uşak'ın Sivaslı ilçesi Selçukler köyünde başlatılan araştırmada bir kilise kalıntısının varlığı saptandı. Daha önce burada yapılan kaçak kazılarda çok değerli ikonaların bulunmuş olduğu anlaşıldı. Kazılarda, Antik Sebaste kenti olarak bilinen Sivaslı ve Selçukler'de Piskoposluk merkezine ait kiliseler, mezarlar, Antik *nekropol*'de bulunan üç tümülüs, mermer ocakları ve köy içindeki tarihöncesi höyük araştırıldı. Bulunan yapıtlar köyde kurulan bir müzede toplandı.

Yaklaşık otuz dört yıl müzelerde görev yapan Nezh Fıratlı yayımladığı yüzden çok makale ile Türkiye'nin kültür mirasının korunmasına katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Seçme Bizans Eserleri Rehberi*, 1955; *İzmit Tarihi ve Abideleri Hakkında Muhtasar Rehber*, 1959; *İzmit Rehberi*, 1959; "Üsküdar-Şile Yolunda Ömerli Tümülüsleri", *Belleten*, VIII (2), 1958; *Erdek Kyaikos Harabeleri Rehberi*, 1961; *Bozcaada ve İmroz*, 1964; *Les Steles Funeraires de Byzance Greco-Romaine*, 1964, ("Bizans, Yunan-Roma Çağına Ait Mezar Stelleri"); "Excavations of Saraçhane in İstanbul, 1965", *Türk Arkeoloji Dergisi*, 16/1, 1967 ("İstanbul'daki Saraçhane Kazıları, 1965"); "Ergili ve Çandarlı Kazıları Plastik Eserleri", VI. *Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, 1967; "Uşak-Selçukler Kazısı ve Çevre Araştırmaları", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XIX (2), 1970; "Üç Geç Antik Mezar" (N.Asgari ile), *Arkeoloji ve Sanat*, (3), 1978.

FIRESTONE, Harvey Samuel (1868-1938)

ABD'li sanayici. ABD'nin en büyük lastik tekellerinden birinin kurucusudur.

20 Aralık 1868'de Ohio Eyaleti'nin Columbiana kentinde doğdu, 7 Şubat 1938'de Miami Beach'de öldü. Zengin bir çiftçi ailesinin oğluydu. Araba işkolunda çeşitli ticaret işleriyle uğraştıktan sonra, 1900'de Ohio'da lastik sanayiinin merkezi olan Akron'da, Firestone Lastik ve Kauçuk Şirketini kurdu. 1906'da ünlü otomobil yapımcısı Henry Ford'dan büyük bir sipariş alarak işlerini büyüttü ve işletmesi kısa zamanda ABD'nin en büyük beş lastik tekeliinden biri durumuna geldi. 1920-1921 yıllarında yaşanan iktisadi durgunluk sırasında rakiplerinin ortak fiyat belirleme konusundaki isteklerini kabul etmedi. İşçi ücretlerini olağanüstü kısarak maliyetleri ve fiyatları düşürdü, böylece bunalımı aştı.

Araba lastiği yapımında kullanılan kauçuğun büyük bir bölümü İngiliz sömürgelerinde üretiliyordu. Kauçuk ticaretini elinde bulunduran İngiltere, fiyatları dilediği gibi ayarlayabiliyordu. Bu nedenle tüketici ülkeler, özellikle de otomobil üretiminde bir patlamanın yaşandığı ABD güç durumunda kalıyordu. Firestone ve Ford sorunu çözmek amacıyla Liberya'da kauçuk üretmeye karar verdiler. 1926'da ABD Dışişleri Bakanlığı'nın da aktif desteğiyle imzalanan antlaşma ile Firestone Lastik Şirketi Liberya'nın kauçuk üretimine en elverişli 400.000 hektar arazisinin 99 yıllık kullanma hakkını aldı. Antlaşmaya göre Firestone, her hektar için 14.85 cent ödeyecek, Liberya'ya ise ihraç edilen lastiğin toplam değerinin %1'i kalacaktı. Çok düşük ücretle yerli işçi kullanan şirket, olağanüstü kâr etmeye başladı ve dört yıl içinde kendisine bir banka kurdu. Banka kısa zamanda Liberya'nın dış ticaretinin tümünü denetlemeye başladı. 1930'da Birleşmiş Milletler'in Firestone Şirketi'nde köle çalıştırılması konusunda yürüttüğü araştırma Firestone'un istihdam politikasını temize çıkaran biçimde sonuçlandı.

1937'de ABD'de kullanılan lastiklerin dörtte birini üretir duruma gelen Firestone Şirketi'nin çalışmaları, Firestone'un ölümünden sonra ailesi tarafından sürdürüldü.

• **KAYNAKLAR:** A.Lief, *Harvey Firestone: Free Man of Enterprise*, 1951; W.C.Taylor, *The Firestone Operations in Liberia*, 1956.

FIRTH, John Rupert (1890-1960)

İngiliz, dilbilimci. Anlambilim (semantik) ve sesbilim (fonoloji) alanlarında yaptığı çalışmalarla dilbilimin İngiltere'de gelişmesinde büyük katkısı olmuştur.

17 Haziran 1890'da Yorkshire'da doğdu, 1960'ta öldü. Leeds Üniversitesi'nde tarih öğrenimi gördü. I.Dünya Savaşı çıkıncaya değin Leeds Üniversitesi'nde tarih dersleri verdi. Savaş sırasında İngiliz ordusuna katılarak Afrika, Afganistan, Hindistan ve Avrupa'nın çeşitli yerlerinde bulundu. Savaşın bitiminden hemen sonra, 1920-1928 arasında Lahor'daki Puncap Üniversitesi'nde İngiliz dili ve edebiyatı dersleri verdi. 1928'de İngiltere'ye döndü ve Londra Üniversitesi'ne bağlı University College'ın Sesbilgisi Bölümü'nde Profesör Daniel Jones'un kürsüsünde öğretim görevine başladı. University College'da 1938'e değin kaldı, ancak bu süre boyunca çeşitli başka üniversitelerde de ders verdi. London School of Economics'de dil sosyolojisi dersleri verirken ünlü antropolog Bronislaw Malinowski ile tanıştı ve ondan çok etkilendi. 1937'de Leverhulme bursu ile on beş aylığına yeniden Hindistan'a gitti; burada Gujarati ve Telegu dilleri üstüne araştırmalar yaptı. 1938'de İngiltere'ye döndüğünde, daha önce yarı zamanlı olarak çalıştığı SOAS'ın (School of Oriental and African Studies -Doğu ve Afrika Bilimleri Okulu) Sesbilgisi ve Dilbilim Bölümü'ne geçti.

1941 yılının sonunda Japonya II.Dünya Savaşı'na katılınca Firth'ün bölümü de üniversitenin öbür bölümleri gibi Japonca öğretmek için dil kursları düzenlemeye başladı. Firth yanına aldığı genç yardımcılarıyla birlikte Japonca'nın belirli bir amaca yönelik öğretilmesinde uygulanacak yöntemlerin geliştirilmesine çalıştı. Daha sonra çoğu üniversitede kalan bu asistanlarla birlikte Londra Okulu olarak adlandırılan bir grup oluşturdu.

1944'te Londra Üniversitesi'nde İngiltere'nin ilk genel dilbilim kürsüsü kurulunca, Firth buraya geçti ve 1956'da emekli oluncaya değin burada çalıştı. 1946'da, II. Dünya Savaşı sırasında açılan dil kurslarındaki çalışmalarından ötürü Büyük Britanya İmparatorluk Nişanı ile onurlandırıldı. 1947'de İskenderiye Üniversitesi'nde konuk profesör olarak üç ay kaldı. 1948'de ise Michigan Üniversitesi'nde Amerikan Dilbilim Kurumu'nun yaz okulunda öğretmenlik etti.

Firth, İngiltere'de dilbilimin bir bilimsel çalışma ve araştırma alanı olarak kabul edilmesinde büyük rol oynamıştır. Dilbilimde kendi yolunu çizmiş, yeni kuramların dışında kalmıştır. Dilbilim ve edebiyatı iki ayrı inceleme alanı olarak saymasına karşın, edebi çözümlemelerde dilbilim yöntemlerini uygulamış, Shakespeare'in bir oyununun dilbilimsel incelemesini yapmaya çalışmıştır. Hindistan'da bulunduğu sırada Panini ve Hint dilbilim geleneğini yakından tanıma olanağını bulan Firth, bu gelenekten oldukça etkilenmiştir. Dilbilimin Saussure ya da Yenidilbilgiciler'den

(Junggrammatiker) çok daha eskilere, klasik ve Orta Çağ'lara ve Rönesans'a dayandığını ileri sürmüştür.

Dilbilimin gelişmesinde Firth'ün başlıca katkısı anlambilim ve sesbilim alanlarındadır. Anlamı incelemenin dilbilim kapsamına girmediğini ileri süren Amerikan Dilbilim Okulu'nun ünlü temsilcilerinden Bloomfield'den farklı olarak, anlam açıklamalarının dilbilimin temel amacı olduğuna inanmıştır. Firth'e göre anlam, bir dil biriminin girdiği ilişkiler ya da işlevler ağının toplamıdır. Malinowski'nin "durum bağılamı" (*context of situation*) kavramından yararlanarak bu bağılamı daha genel düzeyde, dili konuşan insanlar arasındaki toplumsal ilişkileri de içeren, sözsöz olmayan bir ilişkiler alanı olarak tanımlamıştır. Firth'ün sesbilimde geliştirdiği yaklaşım ise "bürünsel" (*prosodic*) sesbilim olarak bilinir. Firth kendine özgü düşüncelerini çoğu kez açık olmayan bir dille yazmıştır. Bu nedenle, İngiltere'de dilbilim çalışmalarının gelişmesindeki büyük katkısına karşın çok az sayıda izleyicisi olmuştur.

► İlk alan araştırması

• **YAPITLAR** (başlıca): *Speech*, 1930, ("Konuşma"); *Tongues of Men*, 1937, ("Konuşulan Diller"); *Papers in Linguistics*, 1934-1951, 1957, ("Dilbilim Yazıları 1934-1951"); *Selected Papers of J.R.Firth 1952-1959*, F.R.Palmer (der.), 1968, ("J.R.Firth'in Seçme Yazıları 1952-1959").

• **KAYNAKLAR**: T.F.Mitchell, *Principles of Firthian Linguistics*, 1975; G.Sampson, *Schools of Linguistics*, 1980.

• **BAKINIZ**: BLOOMFIELD, BRUGMANN, MALINOWSKI.

FIRTH, Raymond (1901)

İngiliz, antropolog. Solomon Adaları'nda yaşayan Tikopialar üzerine yaptığı etnografya çalışmalarıyla tanınmıştır.

Raymond William Firth 25 Mart 1901'de Yeni Zelanda'da Auckland yakınlarında doğdu. Auckland Üniversitesi'nde iktisat öğrenimi gördü. 1924'te İngiltere'ye giderek yüksek lisans için London School of Economics'e (LSE) girdi. Burada sosyal antropolojinin kurucusu Bronislaw Malinowski ve iktisat tarihçisi R.H.Tawney'nin çalışmalarından etkilendi. Malinowski'nin yeni yayımladığı Yeni Gine yakınındaki adalarda "kula" mübadele sistemini (Yeni Gineliler'de hediye alışverişi) inceleyen çalışmaları, Firth'ün Yeni Zelanda etnografyasına olan eski ilgisini canlandırdı. Malinowski'nin yönettiği, Yeni Zelanda Maori ekonomisi üzerine tez çalışması ile 1927'de doktorasını aldı. 1929'da Sydney Üniversitesi Antropoloji Bölümü'ne atandı ve o sırada yeni yayımlanmakta olan *Oceania* dergisine yazmaya başladı. 1931-1932 yıllarında bölüm başkanı Radcliffe-Brown'ın yardımcılığını yaptı. 1935'te LSE'ye döndü ve 1944'e değin ders verdi. II.Dünya Savaşı sırasında İngiliz Deniz Kuvvetleri Haberalma Bölümü'nde çalıştı ve Pasifik Adaları'nın coğrafyası üzerinde ayrıntılı bilgi içeren

bir dizi el kitabı derledi.

Firth'ün II.Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'de antropologların ve antropoloji araştırmalarının ulusal düzeyde örgütlenmesine önemli katkısı oldu. Kuruluşuna destek olduğu örgütler aracılığıyla antropolojik araştırmalar için parasal kaynak sağlandı. Savaşın sonlarına doğru, Sömürgeler'de Sosyal Bilimler Araştırmaları Konseyi'nin kuruluşu için çalıştı. 1944'te kuruluşun ilk sekreteri oldu. Aynı yıl LSE'de Malinowski'nin yerine antropoloji bölümü başkanlığını üstlendi. 1946'da İngiliz Uluslar Topluluğu Sosyal Antropologlar Derneği'nin kurulmasına da öncülük etti ve kuruluşun ömür boyu başkanı oldu. 1953'ten 1955'e kadar Kraliyet Antropoloji Enstitüsü'nün başkanlığını yaptı. 1949'dan bu yana British Academy'nin üyesidir. 1968'de LSE'den emekli olduktan sonra İngiltere'de, ABD'de ve Avusturya'da birçok üniversitede ders verdi.

Firth ilk araştırma gezisini 1928'de Okyanusya'daki Solomon Adaları'ndan biri olan Tikopia'ya yaptı. Araştırmasının sonuçlarını 1936'da *We, The Tikopia* ("Biz, Tikopialılar") adlı ünlü etnografik monografisinde yayımladı. 1939'da ikinci önemli alan araştırması için Malaya Yarımadası'na gitti. Orada yaşayan balıkçıların yaşamlarına ilişkin gözlemlerini *Malay Fishermen* ("Malaya Balıkçıları") adlı kitabında derledi.

Firth, Oxford ve Cambridge üniversitelerindeki antropologların temsil ettiği, İngiliz antropolojisinde egemen olan yapısal-işlevselci bakış açısına karşı, Malinowski'nin etkisiyle benimsediği bireyci yaklaşımıyla tanınır. *We, The Tikopia* birçok bakımdan, 1930'larda Malinowski'nin toplumsal olayları toplumsal yapıyla ilişkili olarak değil, bireylere bağlı olarak açıklayan faydacı-işlevselci yaklaşımının etkisiyle yapılan çalışmalara benzerlik göstermektedir. Uzun ve dağınık bir anlatım biçiminin benimsendiği kitapta çok az soyutlama vardır. Toplumsal örgütlenmenin ilkeleri, somut örneklerden yola çıkılarak gösterilmeye çalışılmıştır. Çok fazla etnografik ayrıntıdan faydalanması ve soyutlamalardan kaçınması, Firth'ün tüm çalışmalarında göze çarpan bir özelliktir.

Firth'ün iktisadi antropoloji alanına da önemli katkısı olmuştur. İlkel toplumların iktisadi yapılarının, çağdaş sanayi toplumlarını anlamakta yararlanılan ilkeler kullanılarak anlaşılabilirliğini ilk öne sürenlerden biridir. Firth, Neo-Klasik iktisatçılar gibi, iktisadın, kıt kaynakların alternatif amaçlar arasındaki dağılımını inceleyen bir bilim dalı olduğunu söyleyerek ve ekonomiyi, faydasını azamileştirmek isteyen bireyler topluluğu olarak tanımlayarak, iktisadi antropolojinin biçimci (formalist) okulunun öncülleri arasında yer almıştır.

Firth, *Elements of Social Organization* ("Toplumsal Örgütlenmenin Öğeleri") adlı kitabında Malinowski'nin etkisiyle toplumsal olaylara bireyci yaklaşımını, İngiliz sosyal antropolojisinin Durkheim'dan etkilenmiş yapısal-işlevselci ana akımı ile bütünleştirmeye ve böylece bir anlamda, Malinowski ile Radcliffe-Brown'ın düşüncesi arasında bir köprü kurmaya çalışmıştır. Malinowski'nin öğrencilerinden olan Edmund Leach gibi o da, yapısal-işlevselci kuramın toplumsal yapıyı idealist, kuralcı ve statik biçimde ele alışından kaynaklanan sınırlı yaklaşımını yetersiz

► Toplumsal olaylara yaklaşımları

bulmuştur. Katı biçimde benimsediği Deneycilik (Amprisizm) İngiliz antropolojisinin temel çizgisi olan Durkheimci idealizme karşı bir tepkinin ifadesidir. Faydacı bireyciliği, bu antropologların sosyolojik yaklaşımı ile çelişmektedir.

Firth'un deneyciliği, aynı zamanda onun zayıf yönüdür. Ayrıntıda çok zengin olan etnografik çalışmaları, daha genel bir toplum kuramı geliştirmesini güçleştirmiştir. Yine deneyci ve akılcı eğilimi onu, akıl ve mantık dışı olayların toplumsal yaşamdaki önemini kavrayabilmekten yoksun bırakmıştır. Faydacı işlevselciliği ile birleşen tanırtanımazlığının sonucu olarak, dini, inançlıların bakış açısından değerlendirilememiş, yalnızca toplumsal sonuçları açısından ele almıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *We, the Tikopia: A Soc ological Study of Kinship in Primitive Polynesia*, 1936, ("Biz, Tikopialılar: İlkel Polinezya'da Akrabalık İlişkileri Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma"); *Pr mitive Polynesian Economy*, 1939, ("İlkel Polinezya Ekonomisi"); *The Work of the Gods in Tikop a*, 1940, ("Tikopia'da Tanrıların Etkisi"); *Malay Fishermen: Their Peasant Economy*, 1946, ("Malaya Balıkçıları ve Onların Köylü Ekonomisi").

• **KAYNAKLAR:** M.Freedman (der.), *Social Organization: Essays Presented to Raymond Firth*, 1967; A.Kuper, *Anthropologists and Anthropology: The British School, 1922-1972*.

• **BAKINIZ:** MALINOWSKI, RADCLIFFE-BROWN, TAWNEY.

FISCHER, Bobby

(1943)

ABD'li satranççı. 11. dünya satranç şampiyonu olmuştur.

Asıl adı Robert James olan Fischer 9 Mart 1943'te Chicago'da doğdu, 1955'te New York'ta turnuvalara katılmaya başladı. 1957'de San Francisco'da yapılan "Junior"lar (Gençler) arası turnuvada birinci oldu. Bundan sonra 1957'den 1966'ya kadar yapılan 10 ABD Şampiyonluğu turnuvasında birinci oldu. Rusça yazılmış satranç kitaplarından yararlanabilmek için Rusça öğrendi. 1957'de Uluslararası Usta 1958'de de Uluslararası Büyük Usta unvanını kazandı. 1960'ta Reykjavik'te yapılan satranç turnuvasında birinciliği kazandı. 1970'te yeni başarılar elde etti: Yugoslavya'da yapılan "Asrın Maçı"nda Petrosyan'a karşı 3-1 kazandı. Öte yandan "Candidate" (Aday) maçlarında her ne kadar Taimanov ve Larsen'e karşı kazanacağı beklenmekte idiyse de her ikisini 6-0 ve Petrosyan'ı da 6 1/2-2 1/2 gibi açık bir farkla yenmesi satranç dünyasında büyük yankı yaptı. 1972'de Reykjavik'te Spasky ile oynadığı dünya şampiyonluğu maçını 12 1/2 - 8 1/2 kazanarak 11. dünya satranç şampiyonu oldu. Daha sonra Karpov ile maç yapmayı kabul etmeyerek unvanını ona devretti ve satrançla aktif bir biçimde ilgilenmeyi bıraktı.

Fisher'in zaferleri küçük kazanımların birikimi sonucu olmaktan çok sürpriz saldırılar ya da karşı saldırılar sonucu gerçekleşirdi. Bununla birlikte onun

oyunları kendi bütünsellikleri içinde içsel bir tutarlılığa sahipti.

Emil Hermann Fischer

FISCHER, Emil Hermann

(1852-1919)

Alman, organik kimyacı. Şekerler ve proteinler üstüne araştırmalarıyla tanınmıştır.

9 Ekim 1852'de Bonn yakınlarındaki Euskirchen'de doğdu, 15 Temmuz 1919'da Berlin'de öldü. 1871'de girdiği Bonn Üniversitesi'nde yapısal organik kimyanın kurucularından Kekulé'nin derslerini izledi. Bir yıl sonra Strassburg Üniversitesi'ne geçerek Bae- yer ile çalışmaya başlayan ve 1874'te boyarmaddeler üstüne teziyle doktorasını alan Fischer, 1875'te Bae- yer ile birlikte gittiği Münih Üniversitesi'nde 1882'ye değin öğretim görevlisi olarak bulundu. 1882-1885 arası Erlangen, 1886-1892 yıllarında Würzburg üniversitelerinde, 1892'den yaşamının sonuna değin de Berlin Üniversitesi'nde profesörlük yaptı.

1902'de saf şekerler ve pürin grupları üstüne araştırmalarıyla Nobel Kimya Ödülü'nü kazanan Fischer, bir kaç kez Alman Kimyacılar Derneği'nin başkanlığını yaptı, Kaiser Wilhelm Kimya Enstitüsü'nün kurulmasında da görev aldı. I.Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın en önde gelen kimyacıları olarak ülkesinin kimyasal madde ve gıda üretimini düzenlemekle görevlendirildi. 1888'de evlendiği karısını yedi yıl sonra, bu evlilikten olan üç oğlundan ikisini de savaşta yitiren Fischer, savaşın bitiminden bir süre sonra intihar etti.

Doktora tezini boya kimyası üstüne yapan Fischer daha sonra yapay boyarmaddeler ve dericilikte kullanılan sepileme maddeleri üzerinde çalışmalar yaptı. Kuzeni Otto Fischer'in de yardımıyla rozanilin yapısını inceleyerek, rozanilin boyarmaddelerinin trifenilmetanın triamin türevlerinden oluştuğunu bul-

Şekerler üstüne çalışmaları

du. Fischer depitler, indol sentezi, boyarmaddeler gibi kimya sanayii bakımından değerli araştırmalarını yaşamı boyunca sürdürmüş olmakla birlikte 1880'lerden başlayarak araştırmalarını daha çok saf şekerler, pürin grubu ve daha sonra da proteinler üzerinde yoğunlaştırdı. Fischer'in şekerler (karbonhidratlar) ile ilgilenmesi 1875'te fenilhidrazin ($C_6H_5NH-NH_2$) bileşiğini bulmasıyla başladı. Bu alanda araştırmalarına başladığı yıllarda, yapısal benzerlikler gösteren çeşitli izomerlerin karışımından oluşan şekerlerin kimyasal yapıları konusunda pek az şey biliniyordu. Fischer fenilhidrazin reaktifini kullanarak çeşitli organik bileşiklerin türevlerini (bu arada boyarmaddeleri) hazırlarken, şekerlerin bu yöntemle ilginç türevler verdiğini buldu. Daha sonra çeşitli şeker izomerlerini ayırmayı başararak şeker bileşiklerinde karbonil grubun ($C=O$) varlığını kanıtladı. En yaygın olarak bulunan şekerlerin altı karbon atomu içerdiğini ve grupların konumuna göre 16 değişik izomeri bulunduğunu gösterdi. Değişik şeker izomerlerinin yapısal farklılıklarından dolayı düzensel polarlaşmış ışık ile farklı etkileşimlerini bulduğu çalışması, Pasteur'un bu konudaki pratik gözlemleriyle, Van't Hoff'un, organik bileşiklerin üç boyutlu (stereokimyasal) yapıları üstüne araştırmalarını birleştiren ilk inceleme oldu.

Çalışmalarında şekerlerin birbirlerinin ayna görüntüsü olan iki seride oluştuklarını belirleyen ve bunları *D* (dextro; sağ) ve *L* (levo; sol) serileri olarak ayıran Fischer'in bu serilerden hangisinin hangi ayna görüntüsüne eşdeğer olduğunu bilmesi olanaksızdı. Bu nedenle serileri rasgele seçmiş olmakla birlikte daha sonraki çalışmalar seçiminin doğru olduğunu gösterdiği gibi, doğada yalnızca *D* serisinden şekerler bulunduğunu da açığa çıkarmıştır. Fischer şekerler üzerine değerli analitik çalışmalar yaptığı gibi, 1887'de gliseraldehit bileşiğinin sentezi sırasında fruktoz ve sorboz elde ederek ilk şeker sentezini de gerçekleştirdi.

Pürin grubuna ilişkin çalışmaları

Fischer şeker bileşiklerine ilişkin çalışmalarını sürdürürken bir yandan da pürin grubu ve türevleri üzerine de araştırmalar yapıyordu. Bu bileşiklerden ksantin, adenin, guaninin, vb hayvansal hücrelerde, teobromin, kafein, teofilinin vb de bitkilerde bulunması birçok organik kimyacının ilgisini çekmişti. Biyolojik önemi olan bu bileşiklerin ilki olan ürik asit 1776'da bulunmuştu. Wohler ve Baeyer'in inceledikleri, ancak yapısını belirleyemedikleri bu bileşiğin ve diğer pürin türevlerinin yapılarını Fischer sistematik bir araştırma sonucu saptadığı gibi, 1902'ye değin 130 kadar türevin sentezlerini de gerçekleştirdi. Bu bileşiklerin $C_5N_4H_4$ yapısında bir bazın oksit türevleri olduğunu farkederek, bu bileşiklerin heterosiklik yapısını saptadı ve bugün de kullanılan tanımlama ve kimyasal notasyon sistemini geliştirdi.

Fischer'in pürinlere ilişkin çalışmaları ve özellikle geliştirdiği sentez yöntemleri daha sonra Alman ilaç sanayii tarafından kullanıldı. 1903'te geliştirdiği, uyutucu niteliği bulunan 5,5- dietil-barbitürik asit "Barbital", "Veronal", ve "Dorminal" adlarıyla, 1912'de sentezini gerçekleştirdiği fenil, etil-barbitürik asit de "Luminal" ya da "Fenobarbital" adlarıyla piyasaya sürüldü.

Fischer 1899'dan başlayarak proteinlerin kimya-

sal özelliklerini saptamak amacıyla araştırmalara başladı. Bir proteinden hidroliz yöntemiyle 13 amino asit elde etmeyi başardı. Bunların yapılarını tanımladıktan sonra yenilerinin sentezini laboratuvarında gerçekleştirdiği gibi, amino asitlerin "D" ve "L" diye sınıflandırılan optik izomerlerini kısmi kristalleştirme yöntemiyle ayırmayı başardı. Bir proteindeki amino asitlerin birbirlerine nasıl bağlandıklarını da inceleyerek bu amaçla birkaç amino asidin esterini hazırladı ve bunlardan ilk kez bir dipeptit sentezi gerçekleştirdi. 1907'de de 1213 molekül ağırlığında, 15 glisil, 3 lüsil amino asit içeren bir polipeptidin sentezini başardı. Bu araştırmalarının ışığında polipeptit bileşiklerinde

O H
|| | bağının protein zinciri boyunca yinlendiğini
-C-N-

önerdi. Polipeptitlerin çeşitli enzimlere tepkilerini araştıran, proteinleri, içerdikleri amino asit türü, sayısı ve peptit zincirindeki sıralanmalarına göre tanımlayan Fischer 1916'ya değin 100 kadar polipeptidi incelemişti.

Fischer analiz ve sentezi birlikte yürüten araştırmalarıyla çağdaş biyokimyaya öncülük etmiş, temel ve uygulamalı araştırmaları ve tanımlama sistemleriyle organik kimyanın gelişmesine katkıda bulunmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Untersuchungen über Aminosäuren, Polypeptide und Proteine, 1899-1906*, 1906, ("Amino Asitler, Polipeptitler ve Proteinler Üstüne Araştırmalar, 1899-1906"); *Untersuchungen in der Puringruppe 1882-1906*, 1907, ("Pürin Grubu Üstüne Araştırmalar, 1882-1907"); *Untersuchungen über Kohlenhydrate und Fermente, 1884-1908*, 1909, ("Karbonhidratlar ve Mayalar Üstüne Araştırmalar, 1884-1908"); *Untersuchungen über Depside und Gerbstoffe, 1908-1919*, 1920, ("Depitler ve Sepileme Maddeleri Üstüne Araştırmalar, 1908-1919"); *Aus meinem Leben, 1922*, ("Yaşamımdan") *Untersuchungen über Kohlenhydrate und Fermente, II, 1908-1918*, 1922, ("Karbonhidratlar ve Mayalar Üstüne Araştırmalar, II, 1908-1918"); *Untersuchungen über Aminosäuren, Polypeptide und Proteine, II., 1907-1919*, 1923, ("Amino Asitler, Polipeptitler ve Proteinler Üstüne Araştırmalar, II, 1907-1919"); *Untersuchungen über Triphenylmethanfarbstoffe Hydrazine und Indole, 1925*, ("Trifenilmetan Boyarmaddeleri, Hidrazin ve Indol Üstüne Araştırmalar").

• **KAYNAKLAR**: K.Hoesch, *Emil Fischer Sein Leben und sein Werk*, 1921.

• **BAKINIZ**: BAEYER, K.H.FISCHER, PASTEUR, VAN'T HOFF, WOHLER.

FISCHER, Ernst (1899-1972)

Avusturyalı sanat kuramcısı. Toplumcu gerçekçiliğin sınırlarını genişletmek, Marxist sanat eleştirisine yeni bir yön çizmek istemiştir.

3 Temmuz 1899'da I.Dünya Savaşı öncesinde Avusturya sınırları içinde bulunan Komotau'da doğdu, 1 Ağustos 1972'de öldü. Köklü bir asker ailesinin oğluydu. 1918'de İtalyan cephesindeki yenilginin

ardından askeri bir konseyde görev aldı. Graz'da felsefe okuduktan sonra işçi olarak çalıştığı bir fabrikada *Arbeiterbewegung* (İşçi Hareketi) adlı yayın organına katıldı. Bir süre yerel sosyal demokrat gazetelerde muhabirlik yaptı. 1927'de Viyana'da çıkan *Arbeiter-Zeitung*'a (İşçi Gazetesi) girdi ve 1934'e değin bu gazetede çalıştı. Bu dönemde Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'nde oluşan sol kanat muhafet hareketinin yönlendiricilerinden biriydi. 1934'te Avusturya Komünist Partisi'ne girdi. II.Dünya Savaşı sırasında Moskova'da radyo programcısı ve yorumcusu olarak çalıştı. 1945'te Avusturya'da kurulan geçici hükümeti oluşturma çalışmalarına katıldı ve bu hükümette Eğitim Bakanlığı görevini üstlendi. Aynı dönem Avusturya Parlamentosu'nda da görev yaptı ve *Neues Österreich* (Yeni Avusturya) adıyla kurduğu dergiyi yönetti. 1959'dan sonra kendini tümüyle edebiyat çalışmalarına verdi.

Ernst Fischer 1959'da yayımladığı *Von der Notwendigkeit der Kunst* (Sanatın Gerekliliği) adlı kapsamlı inceleme ve sanat kuramı kitabıyla, 20.yy Marxist sanat anlayışında önemli etkilerde bulunacak görüşler ileri sürdü. Bu kitapta ve 1966'da yayımladığı *Kunst und Koexistenz*'de ("Sanat ve Bir Arada Yaşama") ileri sürdüğü görüşlerle bir sanat yapıtının değerini saptarken toplumcu, Marxist ideolojiye yararlı olup olmamasının önemi konusunda, kendinden önceki eleştirmenlerden büyük ölçüde ayrıldı. Ona göre bir yapıtı yalnızca "ilerici" ya da "gerici" olduğuna göre yargılamak yanlıştı, dahası toplumculuk, toplumcu gerçekçiliğin koyduğu ilkelerle sınırlanamazdı.

Fischer kapitalist ülkelerde, toplumcu olmayan yazarların yapıtlarının değeri konusunda da, bu konuyla yakından ilgilenmiş olan Lukacs'dan ayrılır. Ona göre günümüzün burjuva yazarlarının bir bunalım içinde olmalarının ve genel olarak insanlar arasında gerçek ilişki kurulamayacağına inanmalarının toplumsal koşullarla ilgili ve koşulların değiştirilmesiyle düzelebilir olmasına karşın, trajedin ve "saçma"nın kimi öğeleri insan doğasından geldiği için hiçbir zaman tümüyle ortadan kalkmazlar. Fischer bu düşüncelerinin ışığında çağdaş burjuva düzeninin büyük sanat ürünleri yaratabileceğini öne sürmüş ve Kafka, Beckett, Faulkner gibi yazarları büyük sanatçılar olarak görmüştür. Gerçekçiliğin Marxist edebiyatın değişmez yöntemi olarak kabullenilmesine de karşı çıkarak önemli olanın belli bir yöntem değil, sanatçının tutumu olduğunu savunmuştur. Ona göre "sanatta burjuva ya da proleter, kapitalist ya da sosyalist biçimler ya da anlatım yolları yoktur. Toplumcu bakış açısı diye bir şey vardır".

İnsanın sanatsal etkinliklerini, kendi kendini aşmak ve "bütünleşmiş" insana ulaşmak yolunda gösterdiği çabaların ürünü olarak değerlendiren Fischer insanlık hangi toplumsal aşamalardan geçerse geçsin, sanatın, gerekliliğini hiçbir zaman yitirmeyeceğini vurgulamıştır. İleri sürdüğü görüşleri temellendirmek amacıyla tarih öncesi mağara resimlerinden Picasso'ya, ilkel "taklit"ten modern tiyatroya, iş şarkılarından klasik müziğe dek çok sayıda sanat yapıtını ve akımını irdeleyerek sanatın tarihin çeşitli dönemlerinde ne anlama geldiğini ortaya koymaya çalışmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Goethe, der grosse Humanist*, 1949, ("Büyük Hümanist Goethe"); *Dichtung und Deutung*, 1953, ("Şiir ve Yorum"); *Prinz Eugen*, 1955; *Von der Notwendigkeit der Kunst*, 1959, (Sanatın Gerekliliği); *Von Grillparzer zu Kafka*, 1962, ("Grillparzer'den Kafka'ya"); *Probleme der jungen Generation*, 1963, ("Genç Kuşağın Sorunları"); *Zeitgeist und Literatur, Gebundenheit und Freiheit der Kunst*, 1964, ("Çağın Ruhı ve Edebiyat Sanatın Bağımlılığı ve Özgürlüğü"); *Kunst und Koexistenz*, 1966, ("Sanat ve Bir Arada Yaşama"); *Auf den Spuren der Wirklichkeit*, 1968, ("Gerçekliğin İzinde"); *Erinnerungen und Reflektionen*, 1969, ("Anılar ve Düşünceler").

FISCHER, Hans (1881-1945)

Alman, kimyacı. Kan ve yapraklardaki boyarmaddeler üstüne araştırmalarıyla tanınır.

27 Temmuz 1881'de Höchst-am Main'de doğdu, 31 Mart 1945'te Münih'te öldü. 1904'te Marburg Üniversitesi'nden kimya doktorasını aldıktan sonra tıp okuduğu Münih Üniversitesi'nden 1908'de mezun oldu. 1908-1915 arası Berlin ve Münih'te araştırmalarını sürdüren Fischer, 1915-1918 arası Innsbruck, 1918'den sonra da Viyana Üniversitesi'nde tıbbi kimya profesörlüğü yaptı. 1921'de Münih'e dönerek Wieland'dan boşalan profesörlük görevini üstlendi. Yaşamının sonuna değin araştırmalarını bu kentte sürdüren Fischer 1930'da hemin ve benzer boyarmaddeler üstüne çalışmalarıyla Nobel Kimya Ödülü'nü kazandı. II. Dünya Savaşı'nın son günlerinde laboratuvarının bombalanmasından kısa bir süre sonra intihar etti.

Fischer yapraklarda, kan ve safrada bulunan, ortak kimyasal yapıdaki boyarmaddelerin yapılarını belirleyerek, sentez yoluyla elde edilmelerine olanak sağladı. 1910'ların ortalarından 1929'a değin sürdürdüğü araştırmalarında kanda oksijen taşıyan hemoglobinin, kana rengini veren ve demir içeren hemin çekirdeğini inceledi. Formülünü $C_{34}H_{32}O_4N_4FeCl$ olarak saptadığı hemindeki 76 atomun bileşikteki konumlarını yıllar süren titiz bir çalışma sonucu bulan Fischer, 1929'da doğal heminden ayırt edilemeyen sentetik bir madde elde etmeyi başardı.

Fischer'in hemin ve benzeri bileşiklerin yapısını açıklamak ve sentezlerini gerçekleştirmekteki başarısında, bu maddelerin temelini oluşturan porfirinleri ve bunların bileşimindeki pirol halkalarını ayrıntılı bir biçimde incelemesi önemli rol oynadı. Gene porfirinler konusundaki çalışmalarının yardımıyla Wilstaetter'ın 1910'lardaki incelemesinden sonra büyük bir gelişme göstermeyen klorofil araştırmalarını canlandırarak, 100'ü aşkın makalesiyle yapraktaki bu yeşil boyarmaddenin kimyasal yapısını büyük ölçüde aydınlatma kavuştu.

Fischer, safranin boyarmaddeleri olan biliverdin ve bilirubin, havuçta rastlanan karoten ve benzer maddeler üzerinde de çalıştı ve 1944'te bilirubin sentezini gerçekleştirdi. Bu çalışmaları canlılarda yaygın olarak bulunan, kimya sanayii içinde de değer

taşıyan boyarmaddelerin kimyasal yapı ve niteliklerinin anlaşılmasına yardımcı olduğu gibi, bu tür maddelerin sentezine de ışık tutmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Die Chemie der Pyrrols*, 3 cilt, 1934-1940, ("Piröl Kimyası").
- **BAKINIZ:** M.CALVIN, E.H.FISCHER, WILLSTÄTTER.

FISCHER, Kuno (1824-1907)

Alman filozof ve felsefe tarihçisi. Hegel felsefesinin yayılmasında katkısı olmuştur.

Ernst Kuno Berthold Fischer 23 Temmuz 1824'te Silezya'da Sandewalde'de doğdu, 5 Temmuz 1907'de Heidelberg'de öldü. Ortaöğrenimini doğduğu ilde gördükten sonra Leipzig ve Halle üniversitelerinde dilbilim, tanrıbilim ve felsefe okudu. 1849'da Heidelberg Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak göreve başladı. 1856'da Jena Üniversitesi'ne atandı, 1872'de gene Heidelberg'e döndü.

Fischer'in felsefeye karşı ilgisi Hegel'in yapıtlarını okuduktan sonra doğdu. Görevli bulunduğu Heidelberg Üniversitesi'nde uzun süre Hegel'in düşüncelerini, yeni yorumlar getirerek, açıklamaya çalıştı. 1872'de yeniden görev aldığı Heidelberg Üniversitesi'nde Cermen yazını, felsefe ve felsefe tarihi okuttu.

Fischer'in başlıca özelliği İlk Çağ yazın ürünlerini felsefe ve estetik açısından değerlendirerek yorumlamasıdır. Bu alanla ilgili yorumlarında, bütün yazın ve felsefe ürünlerinin özdeş kaynaktan beslendiği görüşünü savunmuş, bu iki tür arasında yalnız sorunlara aranan çözüm yöntemlerinin ayrı olduğunu ileri sürmüştür. Fischer, bir süre de Kant'ın yapıtları üzerinde durmuş, Yeni-Kantçı akımın doğmasına öncülük etmiştir. Özellikle felsefe tarihi konusundaki çalışmalarıyla, felsefe tarihinin bağımsız bir bilim olmasına katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Geschichte der neueren Philosophie*, 1852, ("Yeni Felsefe Tarihi"); *System der Logik und Metaphysik oder Wissenschaftslehre*, 1852, ("Mantık ve Metafizik Dizgesi ya da Bilim Öğretisi"); *Schiller als Philosoph*, 1854, ("Bilge Olarak Schiller"); *Spinoza, Leben, Werke und Lehre*, 1856, ("Spinoza, Yaşamı, Yapıtları ve Öğretisi"); *Descartes, Leibniz, Kant, Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhauer, Bacon*, 10 cilt, 1897.

FISCHER, Theodor (1862-1938)

Alman kent tasarımcısı ve mimar. Kent tasarımının bağımsız bir uğraş alanı olmasına katkıda bulunmuştur.

Güney Almanya'da, Schweinfurt kentinde doğdu, Münih'te öldü. 1880-1885 arasında Münih Teknik Üniversitesi'nde mimarlık eğitimi gördü ve burada Yeni Klasikçi (Neo-Klasik) mimarlık akımının öncülerinden Friedrich von Thiersch'in (1852-1921) öğrencisi oldu. Eğitimini bitirdikten sonra Berlin'deki Alman meclisi Reichstag'ın mimarı olan Paul Wallot'un (1841-1912) ve Münih'teki teknoloji tarihi müzesi Deutsches Museum'un mimarı olan Gabriel Seidl'in (1848-1913) yanında çalıştı. Bir süre Dresden ve Münih'te serbest mimarlık yaptıktan sonra 1893'te Münih Kenti Geliştirme Bürosu yöneticiliğine getirildi. 1901-1907 arasında Stuttgart Teknik Üniversitesi'nde, 1908'den 1929'a değin de Münih Teknik Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. Emekli olduktan sonra da mimarlık ve kent tasarımı konularındaki eğitim ve araştırma çalışmalarını sürdürdü.

Fischer tarihsel üslupçuluk ile çağdaş düşünceler arasındaki geçiş dönemi kuşağının mimarlarından. Önce o sıralar yeniden moda olan Gotik üslubun kısıtlayıcılığından kurtulmak amacıyla Güney Almanya'ya özgü barok öğeleri kullanan mimarlık anlayışına yaklaşmış, daha sonra da tarihsel üslupçuluktan gelen bir anıtsallığın ağır bastığı, buna karşılık yerel mimarlığın yalınlık ve içtenliğine sahip olan kendi özgün üslubunu geliştirmiştir.

Fischer'in mimarlığa asıl katkısı kent tasarımı alanındadır. Avrupa ülkelerinde 1890'lara değin planlama, kentlerin büyümesi için gerekli çalışmaların yapılması olarak görülür, kent tasarımı sorunları bağımsız bir uğraş alanı olarak ele alınmazdı. Fischer'in ilk imar müdürlüğü sayılabilecek Münih Kenti Geliştirme Bürosu yöneticiliğine getirilmesi bu alanda önemli bir gelişmenin başlangıcı olmuştur. Kent planlama bürolarının kurulmasına, bunların yöneticiliklerine de yapı tasarımı ve yerleştirme alanında uzman olan mimarların getirilmesine ilk kez bu tarihte başlanmıştır. Fischer gerek bu görevi, gerekse daha sonraki öğretim üyeliği sırasında, özellikle de Bavyera'da, pek çok kent ve kasaba için gelişme planı ile düzenleyici planlar yapmıştır. Münih için hazırlanmış olduğu düzenleyici plan II. Dünya Savaşı'na değin geçerliğini korumuştur.

Fischer'in düşünceleri kent planlamasına biçimsel açıdan yaklaşan Avusturyalı tasarımcı Camillo Sitte'nin (1843-1903) etkilerini taşır. Kuramsal yapıtları, geleneksel kent tasarımı ilkelerini kökten değiştirmeye yönelik olmasa bile, geleceğe ilişkin sorunları ele alışları, kent tasarımında yeni yollar arayışlarıyla önem taşırlar. 20. yy başlarında yaşayan öteki öncü kent tasarımcıları gibi Fischer'in çalışmaları da yetkin bir işçiliği, duyarlı bir sanatçılığı ve kent tasarımı konularına ahlakçı bir yaklaşımı yansıtır.

Fischer yapıtlarıyla olduğu kadar öğretmenliğiyle de etkili olmuştur. Öğrencileri arasında Bruno Taut

ve Erich Mendelsohn gibi çağdaş mimarlar bulunmaktadır. Türkiye'de de bir süre mimarlık ve öğretim üyeliği yapmış bulunan Paul Bonatz ise Stuttgart'da Fischer'in asistanı olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** Mimarlık: Jena Üniversitesi, 1905-1908, Jena/Almanya; *Çok Amaçlı Salon*, 1907, Württemberg/Almanya; *Belediye*, 1908-1911, Worms/Almanya; *Garnizon Kilisesi*, 1908-1912, Ulm/Almanya; *Müze*, 1909-1912, Kassel/Almanya; *Sanatçılar Birliği*, 1909-1912, Stuttgart/Almanya; *Müze*, 1912-1915, Wiesbaden/Almanya. **Kitap:** *Sechs Vorträge über Stadtbaukunst*, 1920-1922, ("Kent Tasarımı Sanatı Üstüne Altı Konuşma"); *Öffentliche Bauten*, 1922, ("Kamu Yapıları"); *Die Stadt*, 1928, ("Kent"); *Gegenwartsfragen künstlerischen Kultur*, 1931, ("Sanat Kültürünün Güncel Sorunları").

• **KAYNAKLAR:** H. Karlinger, *Theodor Fischer: Ein deutscher Baumeister*, 1937.

• **BAKINIZ:** BONATZ, E.MENDELSON, TAUT.

FISCHER VON ERLACH

(1656-1723)

Avusturyalı mimar, heykeltarihi ve mimarlık tarihçisi. Barok mimarlığın güneydoğu Avrupa'daki en önemli temsilcilerinden biridir.

Johann Bernhard Fisher von Erlach 20 Temmuz 1656'da Graz dolaylarında doğdu, 5 Nisan 1723'te Viyana'da öldü. Heykeltarihi olan babasının da etkisiyle, 1674'te Roma'ya giderek Bernini'nin atölyesinde çalıştı. Daha sonra, 1682-1685 arasında C.Fontana'nın (1634-1714) yanında eski Roma, Rönesans ve Barok dönemi sanatını ve mimarlığını inceledi. 1685'te Viyana'ya döndü. 1609'da Mähren'de gerçekleştirdiği *Frain Sarayı*, oval planlı büyük salonuyla, barok sanata henüz yabancı olan Avusturya'da büyük ilgi çekti. 1694-1702 arasında Salzburg'da yaptığı *Dreifaltigkeitskirche* (Kutsal Üçlü Kilisesi) büyük beğeni kazanınca, 1704'te saray mimarlığına getirildi. Daha sonra imparator tarafından kendisine von Erlach unvanı verildi.

Fischer von Erlach'ın Salzburg'da yaptığı kiliselerde Borromini'nin etkileri görülür. 1716'da Viyana'da yapımına başlanan *Karlskirche* (Karl Kilisesi) giriş bölümünün plan şemasıyla ve önünde yer alan Roma'daki Trajan Sütunu'nun benzeri iki kolonuyla büyük ilgi çekmiş, dönemin Avusturya mimarlığını etkilemiştir. Viyana'daki *Hofburg Sarayı*'nda yapımına başladığı *Ulusal Kütüphane* ölümünden sonra, yine bir mimar olan oğlu Joseph Emanuel Fischer von Erlach (1693-1742) tarafından tamamlanmıştır. Bu yapıda Avrupa'nın en görkemli iç mekânlarından biri gerçekleştirilmiştir. Fischer von Erlach'ın 1721'de yayımladığı *Entwurf einer historischen Architektur* ("Tarihsel Bir Mimarlık Taslağı") adlı kitabı, Mısır ve Çin mimarlıklarını inceleyen ilk araştırma olarak büyük ilgi toplamış, Doğu sanatına özgü öğelerin Batı tarafından tanınmasında rol oynamıştır.

Derin mimarlık tarihi bilgisi ve biçimci bir yaklaşımla gerçekleştirdiği yapılarında Fischer von

Erlach eski Roma ve Rönesans mimarlıklarının ve Barok mimarlığın öğelerini bir arada kullanmış, mimarlıkla heykel ve süslemeyi başarılı bir biçimde kaynaştırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** Yapı: *Frain Sarayı*, 1690, Mähren/Avusturya; *Dreifaltigkeitskirche*, 1694-1702, Salzburg, (Kutsal Üçlü Kilisesi); *Kollegienkirche*, 1694-1707, Salzburg; *Ursulinenkirche*, 1699-1705, Salzburg, (Ursuliner Kilisesi); *Karlskirche*, 1716, Viyana, (Karl Kilisesi); *Ulusal Kütüphane*, 1723, *Hofburg Sarayı*, Viyana. **Kitap:** *Entwurf einer historischen Architektur*, 1721, ("Tarihsel Bir Mimarlık Taslağı").

• **BAKINIZ:** BERNINI, BORROMINI.

FISHER, Andrew

(1862-1928)

Avustralyalı siyaset ve devlet adamı. Ülkesinde birçok reform yasının çıkmasını sağlamıştır.

29 Ağustos 1862'de İskoçya'da Crosshouse'da doğdu, 22 Ekim 1928'de Londra'da öldü. 1885'te Avustralya'nın Queensland Eyaleti'ne göç etti. Burada bir kömür madeninde çalışan Fisher daha sonra sendika önderi oldu. Avustralya İşçi Partisi'nde çalıştı ve 1893'te bu partiden Queensland Yasama Meclisi'ne girdi.

Avustralya'da bir siyasal birlik oluşturma yolundaki çabalar 1901'de Avustralya Cumhuriyeti'nin (The Commonwealth of Australia) kurulmasıyla sonuçlandı. Fisher aynı yıl yapılan seçimlerde Temsilciler Meclisi'ne girdi. 1904-1905 yıllarında ilk İşçi Partisi hükümetinde ticaret ve gümrük bakanı olarak görev yaptı. 1908'de parti başkanlığına seçilen Fisher aynı yıl kurulan ikinci İşçi Partisi hükümetinde başbakan oldu. İşçi Partisi'nin mecliste mutlak çoğunluğa sahip olmaması ve Liberaller'le Muhafazakârların hükümete karşı ittifak yapmaları sonucu hükümet 1909'da çekildi.

1910'da yapılan genel seçimlerde, İşçi Partisi oyların çoğunluğunu elde etti ve Fisher yeniden başbakan oldu. Onun girişimiyle çıkarılan bir dizi yasa sonucu mülkiyeti devlete ait olan Commonwealth Bank kuruldu, toplumsal hizmetler genişletildi, yaşlılara emekli aylığı bağlandı, annelik yardımı yürürlüğe kondu, kıtayı baştanbaşa katedecek bir demiryolu projesi başlatıldı, ordu ve donanma modernleştirildi, askerlik hizmeti zorunlu hale getirildi, büyük mülkleri bölmeyi amaçlayan bir toprak vergisi yürürlüğe kondu, çalışma yaşamına ilişkin anlaşmazlıkların çözümü hukuksal esaslara bağlandı.

1913'te yapılan genel seçimlerde İşçi Partisi oy kaybedince Fisher çekildi. Ancak 1914'te yenilenen seçimler sonucunda yeniden başbakan oldu. Ülkesinin İngiltere'nin yanında I.Dünya Savaşı'na katılmasında etkili oldu. Ülkede savaşın yol açtığı hoşnutsuzlukların artması sonucu 1915'te istifa etti. 1916-1921 arasında Londra'da üst düzeyde bir diplomatik görevde çalıştı.

FISHER, Irving (1867-1947)

ABD'li iktisatçı ve istatistikçi. Matematiksel iktisat, özellikle para kuramı ve indeksler üzerindeki çalışmalarıyla tanınmıştır.

28 Şubat 1867'de New York'ta doğdu, aynı kentte öldü. Yale Üniversitesi'nde matematik eğitimi gördü. 1892-1895 arasında bu üniversitede matematik dersleri verdi, daha sonra iktisada yöneldi ve aynı üniversitede iktisat profesörü oldu.

1892'de *Mathematical Investigations in the Theory of Value and Prices* ("Değer ve Fiyatlar Kuramında Matematiksel Araştırmalar") adlı doktora tezi yayımlandı. Bu çalışmasında gelirin marjinal faydasının ölçülmesine yardımcı olacak bir yöntem geliştirerek Walras'ın genel denge kuramına katkıda bulundu. 1906'da ikinci kitabı *The Nature of Capital and Income* ("Sermaye ve Gelirin Niteliği") yayımlandı. Bu kitabında da, çağdaş gelir analizinin ve muhasebenin ilk kuramsal temellerini attı. *The Purchasing Power of Money* ("Paranın Satınalma Gücü") adlı kitabında, mübadele denkleminde daha ayrıntılı çözümlemelere varabilmek amacıyla çeke bağlı mevduat ve bunun dolaşım hızını denkleme kattı. Buna göre, çeke bağlı mevduat miktarı ve bunun dolaşım hızındaki değişiklikler de, nakit para miktarı ve bunun dolaşım hızındaki değişiklikler gibi fiyatlar genel düzeyini etkileyebiliyordu.

Fisher, istatistiğe de katkılarda bulunmuştur, *The Making of Index Numbers* ("İndeks Sayılarının Oluşumu") adlı yapıtında genel fiyat düzeyindeki değişiklikleri en iyi ölçme yöntemlerini aramıştır. Ağırlık olarak, temel yıl miktarlarından faydalanan "Laspeyres" indeksiyle, ağırlık olarak indeksi hesaplanan yılın miktarlarını kullanan "Paasche" indeksinin geometrik ortalaması olan ve kendi adıyla anılan "Fisher İdeal İndeksi"ni geliştirmiştir. 1907'de *The Rate of Interest* ("Faiz Haddi") adıyla yazdığı, daha sonra geliştirerek 1930'da *The Theory of Interest* ("Faiz Kuramı") adıyla yayımlanan yapıtında faiz haddinin oluşumunu, kişilerin gelecekteki gelire oranla bugünkü gelirden vazgeçme konusundaki istekleri ya da sabırsızlıkları ile yatırım fırsatları arasındaki etkileşimle açıklar. Bu yapıtında, "maliyete oranla marjinal getiri oranı" adını verdiği yatırım fırsatları kavramı, Keynes'in *The General Theory of Employment, Interest and Money* adlı yapıtındaki "sermayenin marjinal etkinliği" ile aynı şeydir.

Fisher, özellikle iktisadi istikrar konusuna önem vermiştir. İktisadi istikrarsızlıkla ilgili kuramını para-kredi mekanizmasına dayandırmış ve bunu gidermek için önlemleri de para politikasında aramıştır. Nakit ile banka mevduatı, banka mevduatı ile banka rezervleri arasında çok yakın bir ilişki gördüğü için nakit para miktarındaki değişimlerin etkin bir kontrol aracı olduğunu öne sürmüştür. Yüksek mevduat karşılık oranına dayanan bir para politikasını desteklemiş ve bu yolla konjonktür dalgalanmalarının büyük çapta hafifletilebileceğini savunmuştur.

Fisher, 19.yy'ın ikinci yarısından başlayarak Klasik değer kuramında köklü değişiklikler yapan, fakat, bunun dışında, Klasik görüşleri ve liberal ideolojiyi sürdüren Neo-Klasik Okul'un izleyicisidir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Mathematical Investigations in the Theory of Value and Prices*, 1892, ("Değerler ve Fiyatlar Kuramında Matematiksel Araştırmalar"); *The Nature of Capital and Income*, 1906, ("Sermaye ve Gelirin Niteliği"); *The Rate of Interest*, 1907, ("Faiz Oranı"); *The Purchasing Power of Money*, 1911, ("Paranın Satınalma Gücü"); *Stabilizing the Dollar*, 1920, ("Doların İstikrara Kavuşturulması"); *The Making of Index Numbers*, 1922, ("İndeks Sayılarının Oluşumu"); *The Money Illusion*, 1928, ("Para Yanılgısı"); *The Theory of Interest*, 1930, ("Faiz Kramı"); *Booms and Depressions*, 1932, ("İktisadi Refah ve Bunalımlar"); *Stable Money*, 1936, ("İstikrarlı Para").

• **KAYNAKLAR**: Paul H. Douglas, "Irving Fisher" *American Economic Review*, XXXVII (661-663), 1947; Max Sasuly, "Irving Fisher and Social Science", *Econometrica*, XV (255-278), 1947; Roy B. Westerfield, "Irving Fisher", *American Economic Review*, XXXVII (656-661), 1947.

• **BAKINIZ**: BÖHM-BAWERK, EDGEWORTH, R. FRISCH, GIBBS, KNIGHT, W.G. SUMNER.

FISHER, Ronald Aylmer (1890-1962)

İngiliz, istatistikçi. Çözümsel istatistiğin kurucusudur. Deneyler kuramına ve topluluk genetiğine öncülük eden çalışmalarıyla da tanınır.

17 Şubat 1890'da Londra'da doğdu, 29 Temmuz 1962'de Adalaide'de öldü. Cambridge Üniversitesi'nde matematik ve kuramsal fizik konularında öğrenim gördü. 1919'da Rothamsted Deney Merkezi'ne atandı ve hava raporları ile tarlaların gübrelenmesine ilişkin 66 yıllık verileri çözümlemek ve yorumlamakla görevlendirildi. 1933'te Londra'da University College'da on yıl sonra da Cambridge Üniversitesi'nde genetik profesörlüğünde bulundu. 1959'da emekli oldu ve Avustralya'ya yerleşti. İngiliz Uluslar Topuluğu Bilimsel ve Sanayi Araştırma Örgütü'nün matematiksel istatistik bölümünde çalıştı. 1929'da Royal Society'ye seçilen Fisher'e 1952'de de "Sir" unvanı verildi.

Fisher'in çalışmaları matematiksel içeriğiyle kendinden bir önceki kuşağa ait olmakla birlikte, istatistikte öncü rol oynamıştır. Fisher öncesi istatistik, Edgeworth ve Karl Pearson gibi istatistikçiler tarafından bazı öznel ölçümlerle belirlenmiş "toplulukların" bireysel özelliklerinin dağılımının incelenmesinden oluşan bir "bilgi yığını" görünümündeydi.

İstatistiğe "seçkisizlik" ve "değişken çözümlemesi" gibi kavramların yanı sıra kendi adıyla anılan test teknikleri ve dağılımlar da kazandıran Fisher ile başlayan dönemde "çözümsel istatistik" ağırlık kazanmış ve matematiksel istatistiğin temel sorunları açık biçimde tanımlanabilmiştir. Fisher biyolojiye ilişkin araştırmalar için geliştirdiği istatistiksel yön-

temleri, değişken malzemeyle yapılan her türden deneyde uygulanabilecek biçimde genelleştirerek deney yöntemine önemli katkılarda bulunmuş ve "varsayımların sınanması" adıyla anılan kuramın temellerini atmıştır.

Fisher istatistiksel genetiğe ilişkin *The Genetical Theory of Natural Selection* ("Doğal Ayıklanmanın Kalıtsal Kuramı") adlı kitabında topladığı çalışmalarla Mendel'in bulgularıyla Darwin'in doğal ayıklanma ilkesi arasındaki uyumu gözler önüne sermiş ve topluluk genetiği olarak adlandırılan bilim dalının kurucularından biri olarak anılmaya hak kazanmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Statistical Methods for Research Workers*, 1925, ("Araştırmacılar İçin İstatistik Yöntemleri"); *The Genetical Theory of Natural Selection*, 1930, ("Doğal Ayıklanmanın Kalıtsal Kuramı"); *The Design of Experiments*, 1935, ("Deneylerin Planlanması"); *The Theory of Inbreeding*, 1949, ("Hayvan Islahı Kuramı"); *Statistical Methods and Scientific Inference*, 1956, ("İstatistik Yöntemler ve Bilimsel Çıkarım").

- **BAKINIZ:** K. PEARSON.

FISHMAN, Joshua A. (1926)

ABD'li eğitimci ve sosyolog. Dili toplumsal bir olgu olarak inceleyen dil sosyolojisi alanında yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

18 Temmuz 1926'da ABD'nin Philadelphia kentinde doğdu. Yahudi bir ailenin oğluydu. Yidiş'in (Almanca ve İbranice kökenli Slavca öğeler de içeren ve Doğu Avrupa Yahudileri'nce konuşulan bir dil) korunmasına çok önem verilen bir ortamda yetişti. Henüz lisede iken, ünlü Yidiş dilbilimcileri Max Weinreich ve oğlu Uriel ile yakınlığı, daha sonraları Yahudi okullarındaki öğretmenlik deneyimleri onu dil sosyolojisine iten başlıca etkenler oldu. Lisans ve lisansüstü öğrenimini Pennsylvania Üniversitesi'nde tamamladı. Doktorasını ise sosyal psikoloji dalında Columbia Üniversitesi'nde yaptı. 1953'te doktorasını tamamladıktan sonra bir süre Üniversite Giriş Sınavları Merkezi'nde çalıştı. 1957'de bunun bir yan kuruluşu olan Araştırma Komitesi başkanlığına getirildi. Bu arada New York'taki City College'da psikoloji dersleri verdi. 1958'de Pennsylvania Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev aldı ve burada ilk kez dil sosyolojisi adlı bir ders verdi. ABD'de İngilizce dışında diller konuşan etnik ve dinsel gruplar üzerine bilgi toplamaya başladı. 1960'ta görev aldığı New York'taki Yeshiva Üniversitesi'nde de bu konuda bir araştırma projesi geliştirdi. İki dilliliğin (*bilingualism*) toplumsal açıdan tanımlanması ve ölçülmesi ile de ilgilenerek İspanyolca konuşan Porto Rikolular'ın yaşadığı New York'taki Jersey City'de incelemeler yaptı, bir sosyal grup içinde konuşulan iki ayrı dilin değişik işlevlerini araştırdı.

Fishman iki dillilikten başka dil politikası (*language*

planning) alanında da önemli çalışmalar yaptı. Milliyetçiliğin dil üstündeki etkisinin tanımlanmasını ve ölçülmesini *Language and Nationalism* ("Dil ve Milliyetçilik") adlı kitabında ele aldı.

Dilin toplumsal bir olgu olarak ele alınması oldukça yenidir ve toplumdilbilimin (sosyolingüistik) kapsamına girer. Fishman sosyoloji, psikoloji ve dilbilimin tekniğinden ve yaklaşımlarından yararlanarak, dil sosyolojisi olarak da adlandırdığı bu yeni bilim dalının gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. 1970'te ilk baskısı yapılan *Sociolinguistics* ("Toplumdilbilim") o yıllarda yazılan bu alanı tanıtıcı sayılı kitaplardan biridir. Dilin toplumsal bir bağlam içinde toplumsal davranışların bir göstergesi olarak nasıl incelenebileceğini gösterdiği bu kitapta Fishman ayrıca, uygulamalı toplumdilbilim bölümünde, eğitimde dil politikasının nasıl saptanması gerektiğini de anlatır. Fishman'ın kendi kitaplarını yanı sıra derleme çalışmaları da vardır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Language Loyalty in the United States*, 1966, ("ABD'de Dile Bağlılık"); *Sociolinguistics*, 1970, ("Toplumdilbilim"); *Bilingualism in the Barrio*, 1971, ("Barrio'da İki Dillilik"); *The Sociology of Language*, 1972, ("Dil Sosyolojisi"); *Language and Nationalism*, 1972, ("Dil ve Milliyetçilik"); *Sociology of Bilingual Education*, 1976, ("İki Dilde Eğitimin Sosyolojisi"); *Advances in the Study of Societal Multilingualism* 1977, ("Toplumsal Çok Dillilik'in İncelenmesindeki Gelişmeler").

FISKE, John (1842-1901)

ABD'li felsefeci ve tarihçi. Evrimci tarih anlayışına dinsel bir boyut kazandırmaya çalışmıştır.

30 Mart 1842'de Hartford'da doğdu, 4 Temmuz 1901'de East Gloucester'de öldü. Asıl adı olan Edmund Fisk Green'i 1860'ta değiştirdi. 1865'te Harvard Hukuk Okulu'ndan mezun oldu. Bir süre Boston'da avukatlık yaptı. 1869'da Harvard Üniversitesi'nde pozitif felsefe ve tarih dallarında okutman oldu. 1873-1874 yıllarında Avrupa'yı dolaşan Fiske, Darwin ve Spencer gibi evrimci kuramları savunan düşünürlerle tanıştı. 1881'de Saint-Louis Üniversitesi'nde ders vermeye başladı.

Fiske'nin 1874'te yayımlanan *Outlines of Cosmic Philosophy* ("Evrensel Felsefenin Anahatları") adlı ünlü yapıtı onun evrimci tarih anlayışını yansıtmaktadır. Büyük ölçüde Spencer'ın görüşlerinden etkilenen Fiske'ye göre toplumların gelişmesi doğadaki gelişmelere benzer bir nitelik göstermektedir. Toplumsal evrim kaçınılmazdır ve rastlantısal olmayıp belirli yasalara bağlıdır. Öte yandan Fiske evrimci tarih anlayışına dinsel bir boyut katarak bilimle din arasında bir köprü kurmaya çalışmıştır. Ona göre tüm bilgi, olgular arasındaki düzenlilikleri ortaya çıkarması ve sınıflandırması anlamında görecelidir. Olguların ve insan deneyimlerinin ardında bilinmez, tanrısal bir güç yatmaktadır. Bu tanrısal gücün incelenmesi dinin alanına girmektedir. Tanrısal gücün kendini ifade

ettiği olgular arasındaki keşfedilebilir düzenlilikler ise bilim adamı açısından doğa yasalarını oluşturmaktadır. Spencer'dan farklı olarak, evrimci felsefe anlayışı içinde dinsel boyutu ön plana çıkarmış, olgular dünyasının ardında bir tanrısal tinin olduğu görüşünü savunmuştur. Yine Spencer'dan farklı olarak, evrimin kaçınılmazlığının köktenci bir toplumsal ve dinsel dönüşümü engellediğini öne sürmüştür.

Fiske'nin evrimci görüşleri onun ABD tarihine ilişkin çalışmalarına da yansımıştır. 1888'de yayımlanan *Critical Period of American History, 1783-1789* ("Amerikan Tarihinin Kritik Dönemi, 1783-1789") adlı yapıtında Amerikan bağımsızlık savaşının bitmesiyle yeni anayasanın kabul edilmesi arasındaki dönemi inceleyen Fiske, gerek bu yapıtında gerek ABD üzerine yaptığı daha sonraki çalışmalarında Anglo-Sakson siyasal federalizminin özgür, demokratik bir cumhuriyetin kurulması yolundaki tarihsel evrimin en üst aşamasını temsil ettiği görüşünü savunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Outlines of Cosmic Philosophy*, 4 cilt, 1874, ("Evrensel Felsefenin Anahatları"); *Darwinism and Other Essays*, 1879, ("Darwinizm ve Diğer Denemeler"); *Critical Period of American History, 1783-1789*, 1888, ("Amerikan Tarihinin Kritik Dönemi, 1783-1789"); *The American Revolution*, 2 cilt, 1891, ("Amerikan Devrimi"); *A Century of Science*, 1899, ("Bir Bilim Yüzyılı"); *The Mississippi Valley in the Civil War*, 1900, ("İç Savaşta Mississippi Vadisi").

FITCH, John

(1743-1798)

**ABD'li mucit. Buharlı gemi yapımı-
nın öncülerindendir.**

21 Ocak 1743'te Connecticut Eyaleti'nin Windsor kentinde doğdu, 2 Temmuz 1798'de Kentucky Eyaleti'nin Bardstown kentinde öldü. Küçük yaşta okuldan ayrılarak çalışmaya başladı ve çiftçilik, saatçilik, kuyumculuk, tüfek onarımcılığı gibi uğraşlarla geçimini sağladı. Amerikan Bağımsızlık Savaşı sonrasında, toprak spekülasyonu yapan bir şirket adına kıtanın batısında keşif gezilerine çıkan ve 1782'de İngilizler tarafından yakalanarak bir süre cezaevinde tutulan Fitch, 1785'ten sonra tüm çabasını buharlı gemi yapımı üstünde yoğunlaştırdı.

Gerekli parasal desteği sağlayan ve beş eyaletin sularında buharlı gemilerle taşımacılık tekeli elde etmeyi başaran Fitch, 1787 Ağustos'unda ilk buharlı gemisinin yapımını tamamladı. Bir buhar makinesine bağlı kürekler yardımıyla yol alan bu gemiyi, yapımı 1788'de tamamlanan ve 30 yolcu taşıyabilen bir çarklı gemi, bunu da 1790'da Delaware Irmağı'nda sefere konulan ikinci bir çarklı gemi izledi.

Gerçekte, Fitch'ten önce Jouffroy d'Abbans (1751-1832) adında bir Fransız da buharlı gemi yapımına girişmiş ve başarısız birkaç denemeden sonra, 1783'te, iki silindirli, çift etkili bir Watt makinesinin döndürdüğü iki çark yardımıyla yol alan 160 tonluk bir gemiyi Saône Irmağı'nda yüzdürmeyi başarmıştı. Ancak, kömür tüketiminin fazlalığı nedeniyle iktisadi olmayan, bilim çevrelerinde küçümse-

nen ve halk tarafından benimsenmeyen gemi 16 ay sonra seferden kaldırıldı. Aynı nedenlerle başarısızlığa uğrayan ve parasal desteğini yitiren Fitch, kendisine yeni kaynaklar aramak amacıyla gittiği Fransa'da da umduğunu bulamayınca 1796'da ülkesine döndü. İki yıl sonra da büyük bir olasılıkla yaşamına kendi eliyle son verdi. Onun ölümünden sonra, ABD'de ve Avrupa ülkelerinde buharlı gemi taşımacılığını yaygınlaştıran Fulton oldu.

- **BAKINIZ:** H. BELL, FULTON.

FITNAT HANIM

(? - 1780)

**Osmanlı Divan şairi. 18.yy'ın en ünlü
kadın şairidir.**

Asıl adı Zübeyde'dir. İstanbul'da doğdu ve orada öldü. I.Mahmud dönemi şeyhülislamlarından Esad Efendi'nin kızıdır. Doğum tarihi bilinmediği gibi yaşamı hakkında da fazla bir bilgi yoktur. Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin torunlarından Rumeli Kazaskeri Mehmed Efendi ile evlendi.

Kimi kaynaklar Fitnat Hanım'ın çok uzun yaşadığını ileri sürerler. *Divan*'ında tarih taşıyan en eski şiir 1747 yılına aittir. Şiir biçimlerinin her türünü kullanmıştır. Ancak belirli mazmunların dışına çıkmamıştır. Padişahların tahta çıkışlarına, şehzade ve sultanların doğumlarına, cami, çeşme, imaret gibi yapıların bitimlerine tarihler düşürmüştür. Ayrıca Koca Ragıp Paşa ve Haşmet ile şiir yollu konuşmalar ve latifeler yaptığı söylenir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Divan-ı Fitnat*, (ö.s.), 1848.

- **BAKINIZ:** ESAD EFENDİ [Şeyhülislam].

FITZGERALD, Ella

(1918)

**ABD'li caz şarkıcısı. En ünlü ve plak-
ları en çok satan kadın yorumcular-
dandır.**

25 Nisan 1918'de ABD'nin Virginia Eyaleti'nin Newport News kentinde doğdu. Harlem'deki bir müzikholün düzenlediği amatör şarkıcılık yarışmasında başarı kazanınca caz davulcusu ve Harlem Stompers adlı orkestranın şefi Chick Webb onu orkestrasına aldı. 1935'ten başlayarak Webb ile birlikte çalıştı. Onun ölümünden sonra, 1939-1941 arası, orkestranın şefliğini yaptı. 1940'larda kabare şarkıcısı olarak çalıştı. Menajerliğini Norman Granz'ın üstlenmesiyle 1950'lerde kısa sürede büyük bir ün kazandı. Uzun yıllar Granz'ın Jazz at the Philharmonic adlı orkestrası ile çalıştı, ABD, Japonya ve Avrupa'da turnelere çıktı. Richard Rogers (1902-1979), Cole

Porter, George Gerschwin, Duke Ellington, Jerome Kern (1885-1945), Irving Berlin (1888), ve Johnny Mercer (1909-1976) gibi birçok bestecinin parçalarını seslendirerek üne kavuştu. Kendisi de plakları en çok satan ve en sevilen şarkıcılar arasına girdi.

Baladları olduğu kadar "swing" türü parçaları da büyük bir başarıyla seslendiren Fitzgerald, caz ritimlerine yatkınlığı ve ses genişliğiyle ilgi toplamış, sezgi ve duyguların ağır bastığı söyleyiş biçimi ve Louis Armstrong gibi ünlü caz şarkıcılarıyla birlikte okuduğu, ses taklidine dayanan, anlamsız hecelerin yinelenmesinden oluşan şarkılarla (onomatopeli diyaloglar) ünlenmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): Albüm: *Dipsy Doodle* (C.Webb ile), 1939; *My Heart Belongs to Daddy* (C.Webb ile), 1939; *Lady Be Good*, 1946; *Porgy and Bess* (L.Armstrong ile), 1958; *Mack the Knife*, 1960; *Ella Fitzgerald*, 1965; *Things Ain't What They Used to Be*, 1965; *Tribute to Porter*, 1965; *Whisper Not*, 1966; *Côte d'Azur* (D.Elling-

ton ile), 1967; *I'm Beginning to See the Light* (C.Basie ile), 1969; *Watch What Happens*, 1972; *Take Love Easy*, 1975; *Ella in London*, 1975.

FITZGERALD, F.Scott (1896-1940)

ABD'li roman ve öykü yazarı. 20. yy ilk yarısı ABD edebiyatında "Yitik Kuşak"ın önde gelen temsilcilerindendir.

Francis Scott Key Fitzgerald, 24 Eylül 1896'da ABD'nin Minnesota Eyaleti'nde St.Paul'de doğdu, 21 Aralık 1940'ta Hollywood'da öldü. Aristokrat bir babanın ve İrlanda asıllı bir annenin tek çocuğuydu.

Amerikan Edebiyatında Yitik Kuşak

Yitik Kuşak terimi geniş anlamda I.Dünya Savaşı'na katılmış ve 1920'lerde savaşın etkisini yoğun bir biçimde duyarak yaşayan Avrupa ve Amerikan gençliğini, dar anlamda ise aynı yılların kazanmış F.S.Fitzgerald, E.Hemingway*, Dos Passos*, e.e.cummings* A.MacLeish*, Hart Crane (1899-1932) gibi yazarları kapsar. Terim, Gertrude Stein'in* bu yazarlara ilişkin olarak Hemingway'e söylediği bir cümleden kaynaklanmış, onun da bunu 1926'da yayımladığı *The Sun Also Rises* (Güneş de Doğar) adlı romanının girişine sunu olarak koymasıyla yerleşmiştir: "Hepiniz yitik bir kuşaksınız!"

I.Dünya Savaşı'nda ABD'nin savaşa girmesinin, Amerikan ulusunda ve özellikle gençlik kesiminde büyük etkileri oldu. Savaşın "kendi" savaşları olmadığının bilincine varmaları, deniz-aşırı ülkelerde düşledikleri kahramanca eylemlerin acılı gerçeği, savaşa katılan Amerikan gençlerinde genel bir değer yargıları karmaşası ve boşluğu yarattı. Bu açıdan, Yitik Kuşak terimiyle karşılanan Amerikalı yazarların çoğunun, şu ya da bu biçimde savaşa yüz yüze gelmiş olmaları rastlantı değildir. Faulkner*, Kanada Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde eğitim görmüş, Hemingway, Dos Passos ve e.e.cummings ambulans birliklerinde, Fitzgerald ise orduda görev almışlardı. Bu yazarların 1920-1925 arasında yayımladıkları kimi yapıtlarında kahramanların başkaları tarafından sürdürülen bir savaşa yalnızca bir gözlemci gibi bakmaları, taraflarca savunulan "haklı" ulusal davalara ilgisiz kalmaları ve savaşı kendilerine uzak bir karabasan gibi görmeleri, tüm Amerikan gençliğinin paylaştığı ortak bir duyguydu.

Amerikan gençliğinin büyük bir çoğunluğunun, bu arada söz konusu yazarların da yoğun bir biçimde duydukları kandırılmışlık duygusu, salt

savaşla sınırlı kalmayıp başka alanlara da sıçradı. İnsanların büyük çoğunluğunun tartışmadan inandığı değerlerin boş değer olduğu duygusu, bu yazarlarda, toplumdan kopmuş, soyutlanmış sanatçılar oldukları duygusuna dönüştü. Değerlerin, yaşam biçimlerinin, amaçların olumsuzlandığı bir dünyada olumsuzlayanlar olmayı, kendilerini bu boşluktan kurtaracak bir değer olarak gördüler. Çoğu daha sonraki yıllarda kendi bireysel değerlerini geliştirmekle birlikte, içki yasağına karşı aşırı içki tüketimi, Püriten ahlak anlayışına karşı cinsel konularda özgür bir tutum, Amerikan taşrasındaki hareketsiz yaşam yerine Paris ya da Riviera'nın renkli yaşamını seçme, ortak tutumları haline geldi.

Seçtikleri yaşam biçiminde ve dünya görüşlerinde belirgin benzerlikler olmasına karşın, Yitik Kuşak yazarları, tanımı yapılmış ve amaçları belirli bir edebiyat akımı içinde değillerdi. Miras aldıkları değerler bütünüünün savaş sonrası ortamında boş ve anlamsız kalması üzerine, geliştirdikleri yeni değerlerin sanatsal anlatımını bulmaya çalışmak, edebiyat alanındaki tek ortak kaygılarıyla.

1930'larda bu kuşağın yazarları tek tek kendi yollarına, kendi sanatsal ve kişisel serüvenlerine yöneldiler. Hemingway, "erkekçe" davranış ve cesareti öne alırken, Fitzgerald yaşamındaki talihsizliklerden bir sevinç çıkarmaya, Dos Passos tüm Amerikan toplumunu kucaklayacak ırnak romanlarını, yeni ve anlatımcılığa yakın bir teknikle yazmaya koyuldu. Fitzgerald'ın 1934'te yayımlanan *Tender is the Night*'ı (Gece-ler Güzeldir), Dos Passos'un iki yıl sonra yayımlanan *The Big Money*'si ("Büyük Para") Yitik Kuşak yazarlarının bu anlayış çerçevesinde yazdıkları son romanları oldu.

1913'te Princeton Üniversitesi'ne girdi. 1917'de ise öğrenimini yarıda bırakarak orduya katıldı. Ertesi yıl tanıştığı Zelda Sayre'a âşık oldu, kısa yoldan para ve başarı kazanıp onunla evlenebilmek umuduyla New York'a gitti. Bir reklamcılık işine girdi, ancak bu işte aradığını bulamayınca daha önce başlamış olduğu *This Side of Paradise* ("Cennetin Bu Yanı") adlı romanını yeniden ele aldı. Princeton Üniversitesi'nde okuyan bir gencin gelişimini konu alan bu romanın 1920'de yayımlanmasıyla yirmi dört yaşında büyük bir üne kavuştu ve Zelda'yla evlendi.

1924'te Fransa'da, Riviera'ya yerleşti. Fitzgerald, beklentilerine kavuşmasına karşın, Amerika ve Avrupa arasında geçirdiği daha sonraki yıllarda, para sıkıntısı ve duygusal sarsıntılarla dolu mutsuz bir yaşam sürdü. Zelda hiçbir zaman içinden çıkamayacağı bir bunalıma sürüklenirken, Fitzgerald da alkolik olmanın sınırına geldi. ABD'ye dönerek, 1937'de Hollywood'da senaryo yazarlığına başladı. O sıralarda dedikodu sütunu yazarı Sheila Graham'e âşık oldu ve yaşamının sonuna değin onunla birlikte yaşadı. Kalp krizi sonucu öldüğünde henüz kırk dört yaşındaydı.

Fitzgerald, tutku ve umutsuzluklarla dolu yaşamıyla olduğu kadar, romanlarıyla da I.Dünya Savaşı sonrası Amerikasının düşlerini ve düş kırıklıklarını yansıtmıştır. 1922'de yayımlanan *The Beautiful and Damned* ("Güzel ve Lanetli") adlı romanı büyük bir mirasa konma umuduyla yaşayan ve orta yaşlarına vardıklarında beklentilerine ulaşmakla birlikte ruhsal olarak yitip giden genç bir çifti konu alır. Ancak 1934'te tamamlayabildiği *Tender is the Night* (Gece-ler Güzeldir) adlı romanı, hastasıyla evlenen ve onu iyileştirme sürecinde gitgide bir çöküşün içine sürüklenen Amerikalı bir psikiyatrin öyküsüdür. Riviera'da geçen roman yer yer Fitzgerald'ın Zelda'yla olan ilişkisini yansıtır.

1925'te yayımlanan *The Great Gatsby* (Muhteşem Gatsby) Fitzgerald'ın en tanınmış romanıdır. Yoksul bir aileden gelip zenginlerin dünyasına giren Jay Gatz'in öyküsü çevresinde "Amerikan düşü"nü ve Amerikan toplumunun gelişimindeki tüm bir dönemi yer yer hüznü bir anlatımla ele alan roman, Amerikan edebiyatının klasikleri arasında girmiştir. Fitzgerald'ın roman kişileri, gençlik, başarı ve zenginlik tutkuları, büyük beklentileri ve düş kırıklıklarıyla kendi yaşamının uzantısı gibidirler. Fitzgerald, Hollywood'lu bir film yapımcısını konu aldığı son romanı *The Last Tycoon*'u ("Son Patron") bitirememiş, roman 1941'de arkadaşı eleştirmen Edmund Wilson tarafından yayıma hazırlanmıştır.

Fitzgerald, *Tales of the Jazz Age* ("Caz Çağı Öyküleri") ve *All the Sad Young Men* ("Bütün Mahzun Delikanlılar") gibi kitaplarında topladığı öyküleriyle de 20. yy ilk yarısı Amerikan öykücülüğünün önemli adlarından biri olmuştur. Yaşadığı macera ve umutsuzluk dolu dönemin izlerini taşıyan roman ve öyküleriyle 1920'ler "Caz Çağı"nın yazarı olarak tanınmış, savaş sonrası "Yitik Kuşak"ın önde gelen yazarlarından biri olarak döneminin genç yazarlarını etkilemiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): Roman: *This Side of Paradise*, 1920, ("Cennetin Bu Yanı"); *The Beautiful and Damned*, Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://irantey.org>

1922, ("Güzel ve Lanetli"); *The Great Gatsby*, 1925, (Muhteşem Gatsby); *Tender is the Night*, 1934, (Gece-ler Güzeldir); *The Last Tycoon*, 1941, ("Son Patron"). Öykü: *Flappers and Philosophers*, 1920; *Tales of the Jazz Age*, 1922, ("Caz Çağı Öyküleri"); *All the Sad Young Men*, 1926, ("Bütün Mahzun Delikanlılar"); *Taps at Reville*, 1935. Çeşitli: *The Crack-Up*, (ö.s.), E.Wilson (der.), otobiyografi; 1945, *Letters*, (ö.s.), A.Turnbull (der.), 1963, ("Mektuplar").

- **KAYNAKLAR**: A.Mizener (der.), *F.Scott Fitzgerald: A Collection of Critical Essays*, 1963; A.Turnbull, *F.Scott Fitzgerald*, 1962.

FITZGERALD, George Francis (1851-1901)

İrlandalı kuramsal fizikçi. Hareketli cisimlerin boylarının hareket doğrultusunda kısalacağına ilişkin savıyla özel görelilik kuramına katkısıyla tanınır.

3 Ağustos 1851'de Dublin'de doğdu, 22 Şubat 1901'de aynı kentte öldü. On altı yaşında girdiği Dublin'deki Trinity College'da matematik ve fizik okuyan, 1871'de mezun olduktan sonra altı yıl süreyle matematiksel fizik çalışan Fitzgerald, aynı kurumda 1877'de okutman, 1881'den yaşamının sonuna değin de profesör olarak görev aldı.

Fitzgerald'ın asıl ilgi alanı J.C.Maxwell'in temeli- ni attığı elektromanyetizm kuramıydı. Bu kuramın uygulanması ve geliştirilmesi konusundaki en değerli katkısı elektromanyetik dalgaların üretilebileceğini ilk kez öne sürmüş olmasıydı. Bir kondansatörün titreşimli boşalması sırasında uzaya elektromanyetik dalgaların yayılabileceğini öngören bu savı daha sonra H.R.Hertz tarafından deneysel olarak kanıtlanınca, başta telsiz telgraf olmak üzere radyo, radar, vb icatlara yol açılmış oldu.

Bugün Fitzgerald'ın adıyla anılan en önemli katkısı ise, Michelson-Morley deneyinin sonucunu açıklamak amacıyla yaptığı bir öneriden kaynaklanır. Işığın bir elektromanyetik dalga olduğu anlaşıldıktan sonra, dalgalar boşlukta yayılamayacağından, tüm uzayı saran, "esir" adı verilen sonsuz esneklikteki bir maddenin varlığı ortaya atılmıştı. ABD'li fizikçi Albert Michelson, E. Morley ile birlikte 1887'de gerçekleştirdiği bir deneyde Yer'in esire göre hızını gözlemeyi başaramamış ve bu anlamda deney esir bakımından olumsuz sonuç vermişti. Deneyde,Yer' in hareketi ile aynı ve zıt yönde yayılan ışık ışınlarının hızlarında esirin varlığından kaynaklanan bir farkın gözlenmemesi esir kavramı için sorun yaratıyordu. Fitzgerald'ın 1895'te önerdiği bir çözüme göre, Newton Yasası uyarınca ışığın, duran gözlemciye göre sahip olduğu hızdan daha yavaş gitmesi gereken bir durumda, mesafe de ışığın hızındaki kayıpla aynı oranda kısaltmakta, böylece ışığın yolu katetmesi için geçen süre değişmemekteydi. Fitzgerald'ın bu savı hareket etmekte olan cisimlerin boylarının hareket yönünde kısaltıldıkları anlamına geldiğinden, Michelson'un deneyindeki olumsuz so-

nuç, çapraz biçimindeki iki koldan oluşan deney aletinin hareket yönünde kısılmasından, dolayısıyla ışığın yavaşladığının farkedilmemesinden kaynaklanıyordu.

Daha sonra esir kavramının gereksizliği anlaşılmış olmakla birlikte, Fitzgerald'ın hareketli cisimlerin boylarının hareketle kısılması savının özel görelilik kuramında önemli bir yeri vardır. Fitzgerald'ın önerdiği kısılma (büzüşme) formülüne göre, ışık hızına varan bir cismin boyu da sıfır oluyordu. Bundan daha yüksek bir hızda cismin boyunun negatif.. olması gerektiğinden, fiziksel açıdan anlamsız bu sonuç, daha sonra önem kazanan, cisimlerin ışık hızının üstüne çıkamayacakları yorumunu da içeriyordu. Büzüşme olgusu Fitzgerald'dan bağımsız olarak Lorentz tarafından da geliştirilmiş, 1905'te Einstein'ın özel görelilik kuramıyla sağlam bir kuramsal temele oturtulan Lorentz-Fitzgerald büzüşmesi, daha sonra deney ve gözlemlerle birçok kez doğrulanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca) : *The Scientific Writings of the Late George Francis Fitzgerald* (der. J.Larmor), (ö.s.), 1902, ("George Francis Fitzgerald'ın Bilimsel Yazıları").

• BAKINIZ: EINSTEIN, H.R.HERTZ, LORENTZ, MICHELSON.

FIZEAU, Hippolyte (1819-1896)

Fransız fizik bilgini. İlk kez astronomi gözlemlerine başvurmaksızın tümüyle yeryüzü koşullarında gerçekleştirilmiş optik bir deneyle ışık hızını ölçmeyi başarmıştır.

Armand Hippolyte Louis Fizeau 23 Eylül 1819'da Paris'te doğdu, 18 Eylül 1896'da La Ferté-sous-Jouarre yakınlarındaki Venteuil şatosunda öldü. Paris Tıp Fakültesi'nde patoloji profesörü olan babasının isteğiyle tıp öğrenimine başladıysa da, sağlık nedeniyle derslerine uzun bir süre ara verdikten sonra hekim olmaktan vazgeçip fizik öğrenimini seçti. Collège de France'ta Regnault'nun optik derslerini izledi, Paris Gözlemevi'nde Arago'dan astronomi öğrendi ve bir üniversiteden diploma alma gereğini duymaksızın, evinde kurduğu laboratuvarında fizik araştırmalarına başladı.

1860'ta Fransız Bilimler Akademisi'ne, 1875'te Londra'daki Royal Society'nin yabancı üyeliğine seçilen ve 1878'de Akademi'nin fizik bölümü başkanlığına getirilen Fizeau'nun çalışmaları, 1856'da Institut de France'ın özel ödülüyle, 1866'da da Royal Society'nin Rumford madalyasıyla ödüllendirilmiştir.

İlk araştırmacılık yıllarında, Daguerre'in bulduğu fotoğraf tekniği üzerinde çalışarak yeni bir sanat dalı olan fotoğrafçılıktan bilimde de yararlanmanın yollarını araştıran Fizeau, aynı ilgiyi bölüşen Foucault ile yakın bir dostluk ve işbirliği kurdu. Bu ortak çalışma sonucunda, Daguerre yöntemiyle çekilen fotoğraflarda siyah-beyaz kontrastını artıracak bazı

değişiklikler uygulayarak, 1845'te Güneş yüzeyinin ilk kez çok net ve ayrıntılı bir fotoğrafını çekmeyi başardılar.

Fizeau'nun optik alanındaki deneysel araştırmaları, kimisi ışığın parçacık, kimisi dalga yapısında olduğunu savunan fizikçiler arasındaki uzun tartışmalara, dalga kuramını destekleyici kanıtlar getirmiştir. Dalga kuramının savunucularından Arago'nun önerisi üzerine, ışığın su ve hava gibi değişik yoğunluktaki ortamlarda değişik hızla yayıldığını kanıtlayarak dalga kuramının geçerliliğini sınamak üzere birlikte çalışmaya başlayan Fizeau ve Foucault, aralarındaki kişisel bir anlaşmazlık üzerine deneylerini ayrı ayrı sürdürdüler. 1849'da, birbirinden yaklaşık 8 km uzaklıktaki iki tepeden birine, ışık ışınlarına paralel bir eksen çevresinde dönen bir dişli çark, öbölüne de bir ayna yerleştiren Fizeau, çarkın belli bir diş aralığından geçen ve aynadan yansıyarak geri dönen ışığın bir sonraki diş aralığından geçmesi için yeterli hızla çarkı döndürdüğünde, ışık hızını 315.000 km/sn gibi oldukça yaklaşık bir değerle hesapladı. Bir yıl sonra, ölçü aletleri yapımcısı Louis Breguet (1804-1883) ile birlikte, ışığın sudaki ve havadaki göreceli yayılma hızlarını karşılaştırarak, havadan daha yoğun bir ortam olan suda ışık ışınlarının havaya oranla daha yavaş yayıldığını gösterdi ve ışığın dalga kuramına sağlam bir kanıt getirdi. Foucault da, Fizeau'dan bağımsız olarak aynı tarihlerde aynı sonuca varmıştı.

Fizeau'nun, optik kuramına ve çağdaş astrofizığe katkıda bulunan en önemli çalışması, ses ve ışık dalgalarının görünür frekansının hızla bağlı olarak değişmesine ilişkin Doppler olayını açıklayarak astronomiye uygulamasıdır. Doppler'in 1842 tarihli bir makalesinde yayımladığı bu olayı, ondan habersiz olarak 1848'de gözlemleyen Fizeau'nun, ses dalgaları için geçerli olan hızla bağlı frekans değişikliğini ışık dalgalarını kapsayacak biçimde genelleştirerek, bir yıldızın ışığının Yer'den uzaklaştığında tayfın kırmızı bölgesine, Yer'e yaklaştığında ise mora doğru kaydığını saptaması, evrenin genişlemesi kuramına temel oldu.

Yaşamı boyunca hiçbir öğretim görevi almayan ve fiziğin kuramsal yönüyle hiç ilgilenmeyen Fizeau'nun tasarladığı deney yöntemleri, görelilik kuramının en sağlam kanıtlarından biri olan Michelson-Morley deneyine varıncaya dek pek çok fizikçiye esin kaynağı olmuştur.

• BAKINIZ: ARAGO, J.BRADLEY, DOPPLER, G.F.FITZGERALD, J.B.FOUCAULT, FRESNEL, HUGGINS, MICHELSON, ROEMER, T.YOUNG.

FİGANİ (? - 1532)

Osmanlı Divan şairi. Atasözleri ve halk deyimlerini kullanma geleneğine bağlı şiirleriyle tanınmıştır.

Asıl adı Ramazan'dır. Trabzon'da doğdu, İstanbul'da öldü. Doğum yılı ve hangi tarihte İstanbul'a

geldiği bilinmiyor. Tezkirelerdeki kayıtlara göre kısa bir medrese öğrenimi gördü. İranlı şairler gibi hekim olmaya özenerek Kazvinli Şah Mehmed'den tıp dersleri aldı. Bir süre mukataa kâtipliği yaptı. Genç yaşında kendini içkiye kaptırdı. Şair İstanbullu Natî ve Piriştineli Nuhî ile birlikte başıboş bir yaşam geçirdi. Geçimini daha çok devlet büyüklerine yazdığı kasidelerden elde ettiği bağışlarla sağladı.

Sadrazam İbrahim Paşa'nın 1526'da Budin'den getirip Sultanahmet'teki sarayının önüne diktirdiği üç tunç heykel hakkında yazılan ve Figanî'nin de bulunduğu bir toplantıda okunan "Dünyaya iki İbrahim geldi- Biri putları kırdı, öteki put dikti" anlamında Farsça beyit sadrazamın kulağına gitti. Figanî, kendisi ile bir ilişkisi olmayan bu beyit yüzünden, üç gün sonra Tahtakale'deki evinde yakalanıp, önce dövüldü, sonra da asıldı.

Figanî'nin kendi eliyle düzenlenmiş bir divanı ya da divançesi yoktur. Kaside ve gazelleri dağınık olarak şiir mecmualarında kalmıştır. Önceleri Hüseyinî takma adı ile yazdı. Sonraları bunu Figanî'ye çevirdi. Şiirlerinde Ahmed Paşa ile Necati'nin etkisi görülür. Özellikle Necati'nin başlattığı atasözleri ve halk deyimlerini sık kullanma geleneğine bağlı kalmıştır. İranlı kaside şairlerinden de büyük ölçüde yararlanmış. İbrahim Paşa'ya sunduğu kaside o kadar ün kazanmıştır ki, Fuzulî'nin sanılmış, hatta kimi basma Fuzulî divanlarında yer almıştır.

- YAPITLAR: (başlıca): *Figanî ve Divançesi*, (ö.s.), A. Karahan (yay.), 1966.

FİKRET MUALLÂ

(1903-1967)

Türk, ressam. Dışavurumculuk'un (Ekspresyonizm) ve Fovizm'in üslup özelliklerini kaynaştıran, coşkun bir lirizm ve içtenlik dolu resimler yapmıştır.

Fikret Muallâ Saygı İstanbul'da doğdu, 20 Temmuz 1967'de Fransa'da Nice yöresinde öldü. Küçükken geçirdiği bir kaza sonucu topai kalması ve annesinin ölümünden sonra babasının yeniden evlenmesi gibi olaylar onun sinirli ve uyumsuz bir çocuk olmasında rol oynadı. Saint Joseph Fransız Okulu'ndan sonra bir süre Galatasaray Lisesi'nde okudu, ama okulu bitirmeden mühendislik eğitimi yapması için Almanya'ya gönderildi. Almanya'nın çeşitli kentlerinde dolaştı, İsviçre ve İtalya'ya gitti, müzeleri gezdi. Resim yeteneğinin farkına vararak kısa zamanda sağlam bir desen bilgisi edindi. Başarılı resimlemeler, moda çizimleri ve gravürler yaptı, desenlerini en gözde Alman dergilerine kabul ettirdi. Babasının mali durumu bozulup para gönderemez hale gelince bir Mısırlı prens, onun yirmi beş yaşına değin Almanya'da kalmasını sağladı.

Fikret Muallâ 1928'de aşırı alkol tutkusu nedeniyle bir süre hastanede tedavi gördü. Daha sonra

Fikret Muallâ

Almanya'dan Fransa'ya geçti, Paris'te Montparnasse ve Saint Germain gibi sanat çevrelerinde yaşadı. Orada, André Lhote'un atölyesinde çalışan Hale Asaf'la tanıştı. Paris'te sürekli resim yapan Fikret Muallâ bir süre sonra parasızlık nedeniyle Türkiye'ye döndü. Geçimini sağlamak amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı'na yaptığı başvuru üzerine 1934'te Ayvalık Ortaokulu resim öğretmenliğine atandı, ancak kısa bir süre sonra bu görevinden istifa etti. İstanbul'da *Lüküs Hayat*, *Deli Dolu*, *Saz Caz* gibi operetler için kostümler çizdi. Nâzım Hikmet'in *Varan 3* adlı şiir kitabını resimledi. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun çıkardığı *Yeni Adam* dergisi için desenler hazırladı. Bir ara, yanlış yorumlanan bazı sözleri yüzünden savcılık emriyle 1936'da Bakırköy Akıl Hastahanesi'nde bir yıla yakın gözetim altına alındı. 1937'nin sonlarına doğru taburcu edildi. Bu olaydan sonra Fikret Muallâ'da gittikçe artan ve ölümüne değin süren bir polis korkusu başladı.

Babasının ölümü üzerine eline geçen miras payı ile Paris'te yaşamını sürdürebileceğini düşünerek 1939'da Türkiye'den ayrıldı. Hastaneden çıkışı ile Türkiye'den ayrılışı arasındaki iki yıllık sürede 1939 Uluslararası New York Fuarı Türk Pavyonu için Abidin Dino'nun isteği üzerine İstanbul konulu otuz kadar tablo yaptı. 1938'de yayımlanan *Ses* dergisi için çizdiği desenlerden birinin müstehcen olduğu gerekçesiyle, Türkiye'den ayrıldıktan sonra aleyhinde dava açıldı, 1939'da beraat etti. Bu dönemde yazılmış ve *Seş*'te yayımlanmış "Masal" ve "Üsera Karargâhı" adlı iki de öyküsü vardır.

Fikret Muallâ Fransa'da yirmi altı yılı aşkın bir süre yaşadı. Geçimsizlik, içkiye düşkünlük ve sürekli polis korkusu ile geçen yıllar sonunda yaşamındaki dengesizlik ve uyumsuzluk yoğunlaştı. Bir ara tedavi için hastahaneye yatırıldı. Burada kaldığı iki ay içinde kendisine resim yaptıran Dina Vierny'nin koruması altına girdi. Bu resimleri Kasım 1954'te ilk sergisini

açtı. İkinci sergisinden sonra yeniden akıl hastahanesine girdi. Bir ay sonra taburcu edilince sanayici Lharmin'le bir anlaşma yaptı ve Seine Nehri'nin daha çok varlıkların oturduğu "sağ" yakasına taşındı. Resimlerinin sürekli müşterisi olan Madame Anglès'yle bu dönemde tanıştı. Fikret Muallâ'yı bundan sonra koruması altına alan Madame Anglès, 1962'de felç geçirdiğinde onu hastahaneye kaldırttı, bakımını sağladı. Daha sonra Nice yöresinde Reillane kasabasındaki evine yerleştirdi ve bütün giderlerini karşıladı. Fikret Muallâ ömrünün sonuna değin felçten kurtulamadı. Mayıs 1967'de eski sinir bunalımları yeniden başladı. Önce hastahaneye, sonra da bir dinlenme evine yatırıldı ve orada öldü. Ressam Hale Asaf gibi kimsesizler mezarlığına gömüldü. Ölümünden yedi yıl sonra 1974'te Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün ilgilenmesiyle kemikleri Türkiye'ye getirildi ve Karacaahmet Mezarlığı'na gömüldü. 1976'da dostlarından, yakınlarından ve çeşitli koleksiyonlardan derlenen yüz on sekiz resmi ile Ankara'da adına bir sergi düzenlendi. Yaptırlarının çoğu bugün özel koleksiyonlarda bulunmaktadır.

Yaşamının büyük bölümünü Fransa'da geçiren Fikret Muallâ konularını kahveler, sirkler ve sokaklar gibi Paris yaşamının ayrıntılarından seçmiştir. Resim onun için bir yaşama biçimi olmuştur. Yaşamın gerçeklerini büyük bir içtenlikle renge ve biçime aktarmış, içinde yaşadığı bohem çevrenin insanını resmine konu olarak almıştır. Daha çok guvaş tekniğine yakınlık duymuş ve bu teknikle çok hızlı çalışabilmiştir. Ancak yağlıboyayı da suluboya ve guvaş kullandığı ustalıklı kullanmıştır. Resmin kuramsal sorunları onu pek ilgilendirmemiş, dış etkilere yabancı kalmış ve çağdaş akımlara katılmamıştır. İçinden geldiği gibi, öznel, coşkunsu bir lirizm ile dolu resimler yapmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Resim: Oturan Adamlar*, 1937, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Sevişenler*, 1952; *Masada*, 1953; *Nature-Morte*, 1954; *Sokak*, 1955; *Sermayeler* 1955; *Kafe*, 1955; *Bistro*; *Kanalda Bekleyen Taşı Botları*; *Marsilya'da Fransız İşçileri Bir Kahvede*; *Haliç ve Süleymaniye*; *Paris'te Bir Sokak*; *Amerikan Bar*; *Baloncu*; *Peysaj*; *Balıkçı*; *Mor Zemin Üstünde Figürler*. **Kitap Resmi:** Nâzım Hikmet, *Varan* 3, 1930. **Tiyatro Kostümü:** *Lüks Hayat*; *Deli Dolu*; *Saz Caz*.

- **KAYNAKLAR:** A.Dino, *Fikret Muallâ*, 1980.

FİLİP II

(İÖ 382 - 336)

Makedonya kralı. Hellen Birliği'nin kurucusudur.

II. Filip (Philippos) İÖ 382'de doğdu, İÖ 336'da Makedonya'da Aigai'de öldü. Söylenceye göre Herakles'in soyundan gelen Argead hanedanından Makedonya kralı II. Amintas'ın oğludur. Çocukluğunda rehine olarak bulunduğu Tebai'de Yunan kültürüyle yetiştilirdi.

İÖ 359'da kardeşi III. Perdikkas'ın öldürülmesi üzerine çocuk yaşta yeğeni Amintas adına yönetime

el koydu. İç karışıklıkları bastırdıktan sonra kendisini kral ilan etti. Yunanistan'ın da katılacağı birleşik bir Balkan devleti kurup o dönemde en büyük karşı güç olan Persler üzerine bir sefer düzenlemeyi amaçladı. Önce Yunan kolonilerine saldırdı. İÖ 357'de Amfipolis, Pidna ve Potidea kentlerini ele geçirip Makedonya'nın sınırlarını denize dek ulaştırdı. Ardından kuzeye yönelip Trakya'daki Odrisler Krallığı'na seferler düzenleyerek geniş topraklar edindi. Meriç Irmağı üzerinde kendi adını verdiği Filippopolis (Filibe) kolonisini kurdu.

Bu sırada Orta Yunanistan'daki Delfoi tapınağının hazineleri konusunda Fokisliler'le Tebaililer arasında çıkan çatışmada Tebaililer'den yana tavır alarak İÖ 354'te Tesalya'ya girdi. İÖ 352'de Fokisliler'i yenilgiye uğratarak Tesalya'dan çıkardı. Feray'ı ele geçirip tiranlığı kaldırdı. Termopilai geçidine dek ilerledi. Geçidin Atinalılar tarafından tutulması üzerine geri döndü.

Bu arada Makedonya'dan ayrılıp Atina ile birleşen Halkidikya Yarımadası'ndaki kentlerle mücadele etti. İÖ 349'da Olintos'u kuşattı. O sırada hatip Demosthenes'in halk meclisinde verdiği söylevlerle kıskırttığı Atina, Makedonya'ya savaş açarak Olintos'a yardım gönderdi. Ancak yardım gelene değin II. Filip kenti ele geçirerek yakıp yıktı. Bunun üzerine öbür Halkidikya kentleri de II. Filip'in egemenliğini tanıdı ve tüm yarımada Makedonya'nın eline geçti. İÖ 346'da Atina ile savunma ittifakını da içeren bir barış antlaşması yaptı.

Öte yandan Orta Yunanistan'daki Delfoi tapınağı sorunu sürüyordu. İÖ 346'da Delfoi amfiktijyonisi (dini birlik) kentlerinin isteği üzerine yeniden bölgeye giden II. Filip Fokisliler'i yenerek yaklaşık on yıldır süren savaşı sona erdirdi. Yunanistan içlerinde toprak edindikten sonra Makedonya'nın siyasi ve askeri egemenliği altında bir konfederasyon oluşturup Pers Krallığı'na saldırmayı planladı. Tehlikeyi sezen Persler Yunanlılar'ı Makedonya'ya karşı kıskırtıp parasal destek sağladılar.

Bu dönemde Yunanistan'da iki siyasi akım vardı. İsostrates'in başı çektiği Panhelenistler, bir Yunan devleti saydıkları Makedonya ile birleşip Persler'e karşı mücadelenin doğruluğunu savunuyorlar ve Anadolu'daki Yunan kentlerinin Persler'den kurtarılmasını amaçlıyorlardı. Demosthenes'in önderlik ettiği öteki grup ise II. Filip'in Olintos gibi Atina'yı da yerle bir edeceğini bu nedenle daha uzak bir tehlike olan Persler'den yardım almanın doğru olacağını savunuyordu.

II. Filip İÖ 344'te Tesalya birliğinin başkanı oldu. İÖ 343'te Epeiros'u (Epir) egemenliği altına alarak kayınbiraderi Aleksandros'u kral yaptı. İÖ 341'de Trakya'nın büyük bölümünü ele geçirdi.

İÖ 339'da Lokrisliler Delfoi'ye saldırınca Amfiktijyonlar bu sorunu çözümlenmekle II. Filip'i görevlendirdiler. Bu sırada İskitler'e karşı bir seferde bulunan II. Filip Orta Yunanistan'a inerek Elateia kentini ele geçirdi. Bunun üzerine paniğe kapılan Atinalılar Demosthenes'in girişimiyle eski düşmanları Tebaililer'le ittifak yaptılar. Öbür kentlerin de yardımıyla II. Filip'i engellemeye çalıştılar. Ancak onun İÖ 338'de Amfisa'yı da ele geçirmesi üzerine Biotya'ya çekildiler. Aynı yılın Ağustosunda Haironeia'da yaptıkları

savaş Atinalılar'ın yenilgisiyle sonuçlandı. Bu savaşta Makedonya ordusunun sol kanadını o zaman 18 yaşında olan oğlu İskender yönetti. Haironeia savaşının ardından tüm Yunanistan II. Filip'in denetimine geçti. Atina ise Demosthenes kentten ayrıldıktan sonra II. Filip'le barış yaptı. Atinalılar II. Filip'e ve oğlu İskender'e yurttaşlık sanı verdiler.

II. Filip tüm Yunan kentlerini birleştirmek amacıyla İÖ 338'de Korint'te bir kongre topladı. İsparta dışındaki tüm kentler "Kurucu Meclis" niteliğindeki bu kongreye katıldı. Bu kentler arasında özerkliklerini korumak kaydıyla savunma ve saldırı ittifakları yapılarak "Hellen Birliği" kuruldu. Birliğin işlerini "Hellenler'in Ortak Sinhedrionu" adlı meclis yürütecekti. Aynı zamanda yüksek mahkeme niteliği de taşıyan bu mecliste her kent önemi ve askeri gücüne göre belirlenen sayıda delege ile temsil edilecekti. Birliğin savaş girmesine bu meclis karar verecek, karara uymayanlar birlik ordusu tarafından cezalandırılacaktı.

Yalnızca Yunanlılar'ı kapsayan birliğe Makedonya katılamıyordu. Ancak Herakles soyundan gelen II. Filip kendi kişiliğinde Makedonya ve Hellen Birliği arasındaki bağı kurup birlik ordusunun başkomutanı oldu.

İÖ 337'de Korint'te yapılan bir toplantıda II. Filip, İsostrates'in savunduğu tez doğrultusunda Hellen Birliği'ne Persler'e karşı savaş önerdi. Önerisi kabul edilen II. Filip başkomutan oldu. Anadolu'ya öncü güçler göndererek Persler'e resmen savaş açtıysa da İÖ 336'da başkent Aigai'de kızı Kleopatra'nın düğününde bilinmeyen bir nedenle öldürüldü.

Yerine geçen oğlu III. İskender [Büyük] babasının yolundan giderek ülkesinin sınırlarını Hindistan'a dek genişletti.

- BAKINIZ: DEMOSTHENES, İSKENDER [Büyük], İSOKRATES.

FİLİP EFENDİ (? - 1900)

►
Şairlik
sınavı

Osmanlı gazeteci. Abdülaziz ve II. Abdülhamid döneminde birçok önemli gazetenin yayımcısıdır.

Doğum tarihi ve yeri bilinmemektedir. 1900'de İstanbul'da öldü. Kimi kaynaklara göre Karamanlı bir Rum kimine göre de Diyarbakırlı Katolik bir Ermeni'dir. Düzenli bir öğrenim görmedi. 1840'ta William Churchill'in *Ceride-i Havadis* gazetesinde hamallık yapıp bir süre de gazetenin başyazarı Siret Efendi'nin özel işlerine baktı. Gazeteciliğe ilgi duyarak gerekli sermayeyi sağlayıp 1866'da *Muhbir* gazetesini çıkardı. Ali Suavi'nin başyazarlık yaptığı *Muhbir*, Mart 1867'de Mısır hidivi İsmail Paşa'ya karşı bir yazı yayımladığı gerekçesiyle bir ay kapatıldı. Bir ay sonra yeniden yayımlanmaya başlayan *Muhbir* Mayıs 1867'de 55. sayısıyla yayımına son verdi. Bir süre Arapça yayımlanan *el-Cevaib* gazetesinin *Veledü'l-*

Cevaib adlı Türkçe nüshalarını yönetti. Aynı yıl *Mecmua-i Maarif* adlı gazeteyi yayımladı.

Filip Efendi 1868'de Ali Raşit Bey'le birlikte *Terakki* gazetesini çıkarmaya başladı. Yazarları arasında Ebüzziya Tevfik, Kemalpaşazade Said, Rezaizade Mahmud Ekrem'inde bulunduğu *Terakki* 1870'te saraya karşı yazılar yayımladığı gerekçesiyle kapatılınca Filip Efendi gazeteden ayrıldı. Bir süre *Hakayikü'l-Vakayi* adlı gazeteyi yönetti. 1875'te siyasi nitelikli *Vakit* gazetesini çıkardı. O döneme göre yoğun bir okur kitlesi olan *Vakit*'i 1884'e dek yayımladı. Bu dönemde verdiği jurnaller nedeniyle "Gazeteci-i Şehriyârî" (padişahın gazetecisi) sanıyla anıldı.

FİRDEVSÎ (934-1020)

İranlı şair. İslam edebiyatında destan türünün kurucusu ve İslam öncesi İran uygarlığının savunucusudur.

Ebu'l-Kasım Firdevsî, İran'ın Tus iline bağlı Taberan bucağında doğdu, Tus'ta öldü. Sâmanoğulları sultanlarından Nuh b. Mansur ve Gazne Sultanı Mahmud dönemlerinde yaşadığı, onlarla yakın ilişkiler kurduğu, saraylarında kaldığı, kendi şiirlerinden ve onunla ilgili kaynaklardan anlaşılmaktadır. Yoksul bir köylü ailesinden geldiğini, geçim sıkıntısı çektiğini, üzüntülü günler geçirdiğini de şiirlerinde anlatır.

Firdevsî'nin şiire yaklaşımı çocukluğunda dinlediği halk öyküleri, söylenceler ve halk şiiriyle başlamıştır. Başka ülkelerin edebiyat ürünlerini, söylencelerini öğrenmek için birçok yer dolaşmıştır. Bir aralık Irak'a giderek Büveyhoğulları'ndan Sultan Bahâüddevlé'nin sarayında kalmış, burada bulunduğu süre içinde *Yusuf ve Züleyha* adlı mesnevisini yazmıştır. Bir süre sonra Bağdat'a giderek adı geçen yapıtını 996'da İsmail el-Muvaffak'a sunmuş, 999'da İsfahan'a giderek, emir Ahmed b. Muhammed'in sarayında kalmıştır.

Firdevsî'nin bu gezilere çıkışı da birtakım söylentilere dayanmaktadır. Yaygın bir söylentiye göre, Firdevsî oturduğu köyle ilgili bir iş için Gazne'ye giderek, Sultan Mahmud'a dilekçe vermek amacıyla, saraya varır. Sarayın bahçesine girince görevliler ona ne istediğini, kim olduğunu sorarlar. Bu sırada sarayın bahçesindeki havuzun başında, o dönemin ünlü ozanlarından, Ferruhî, Unsurî, ve Ascedî şiir üzerine tartışırken yanlarına yaklaşan Firdevsî'yi giyiminin düzgün olmayışı nedeniyle küçümserler. Onun da şair olduğunu anlayanca, kendileriyle sınava girip giremeyeceğini sorarlar. Firdevsî olumlu karşılık verince, o çağın İran dilinde "şen" ekiyle biten ve dördüncüsünün bulunamayacağı sanılan "rüşen" (parlak), "güşen" (gül bahçesi), "cüşen" (zırh) sözcükleriyle uyaklı üç dize söylerler, gene "şen" ekiyle biten dördüncü dizeyi de Firdevsî'nin bulmasını isterler, Firdevsî eski İran söylencelerinde bir yiğitin adı olarak geçen "Püşen" sözcüğü ile biten dördüncü dizeyi söyleyince, ozanlar onun güçlü bir şair olduğu

kanısına vararak durumu Sultan Mahmud'a bildirirler. Böylece bu başarısından dolayı Firdevsî de, Sultan Mahmud'un sarayındaki konuklar arasına girer, şiir tartışmalarına katılır.

- Firdevsî'nin Sultan Mahmud için yazdığı *Şehnâme* eski İran söylencelerini, halk öykülerini, yiğitliklerini konu edinir. Firdevsî, kendinden önce gelen İran şairlerini, *Hudayname* adlı İran tarihini, Zerdüşt dininin kutsal kitabı sayılan *Avesta*'yı, Arap yazar ve şairlerini, *Kuran*'ı, İran-Arap savaşlarıyla ilgili yapıtları incelemiş, özellikle eski İran uygarlığı ile İslam dininin biçimlendirdiği Arap uygarlığını karşılaştırmayı amaçlamıştır. Firdevsî'ye göre İran'ı kılıçla yenen Arap ordularının yenemeyecekleri büyük bir güç vardır, o da Araplar'inkinden çok daha eski ve verimli olan İran uygarlığıdır. *Şehnâme* olaylara bu açıdan bakan bir görüşün savunmasıdır.

Firdevsî'nin düşünceleri, yaşam anlayışı, insan ve evren sorunlarına bakışı, benimsediği görüş, *Şehnâme*'de dağınık olarak sergilenmiştir. İnsanla ilgili bütün eylemleri doğruluk, yiğitlik, erdem ve iyilik gibi değerlerden kaynaklandırıran Firdevsî'ye göre başarı kazanmak için doğruluktan ayrılmak, başkalarını tuzağa düşürerek üstünlük sağlamak, güçsüzleri ezmek, en elverişli durumlardan yararlanmaya çalışmak erdemle, yiğitlikle bağdaşmaz.

- Firdevsî'nin benimsediği yaşam anlayışının odağını iyimserlik oluşturur. Ona göre insan mutlu olmak için yaşar, yaşamın başka bir ereği yoktur. Mutluluk da acılara, üzüntülere, yaşamın geçici eğilimlerine kapılmamakla sağlanır. İyiliğin, iyimserliğin üstesinden gelemeyeceği bir olay yoktur. İyimserliğin özü erdemdir, erdem ise doğruluk ve insanlık demektir, toplum içinde insanın davranışlarına yön veren, başkaları konusundaki düşüncelerini biçimlendiren bir değerdir. Firdevsî'nin şiirinde çok geniş bir yer kaplayan iyilik, güzellik, erdem ve yiğitlik gibi kavramlar, eski İran düşüncesinin, özellikle Zerdüşt inançlarının odağını oluşturur. Zerdüşt'ün *Avesta*'da bulunan şiirlerinde en çok işlenen ve bütün insanlara öğütlenen temel değerler de bunlardır. Firdevsî *Şehnâme*'de bu değerleri insan davranışlarının değişmez ilkeleri diye yorumlar.

- Firdevsî'ye göre insan yeryüzünde konar-göçer bir varlıktır. Bütün öteki varlıklar gibi onun da bir sonu vardır. Yaşam, başlangıcı doğum, sonu ölüm olan iki sınır arasındaki süredir. İnsanın üstünlüğü, değeri, edindiği bilgiyle sağlanan olgunluktur. Olgunluk ise başkalarına iyi davranmayı, yardım etmeyi, güler yüz göstermeyi, alçakgönüllü olmayı gerektirir. İnsan ölümlüdür, ancak büyük kahramanlar, büyük başarı sağlayan kişiler ortaya koydukları ürünlerle, örnek davranışlarla ölümsüzlüğe ulaşabilirler. Bu nedenle başarı ölümü yener.

Firdevsî'nin üzerinde durduğu bir başka konu da İslam inançlarının eski İran uygarlığı karşısında yıkıcı bir nitelik taşıdığı görüşüdür. Ona göre İran çok eski ve evrensel bir uygarlığın yaratıcısıdır. Oysa İslam diniyle İran'a giren Arap düşüncesi köksüzdür, verimli ve geliştirici değildir. Arap düşüncesi içeriğe önem vermeyen bir biçime dayanır, bu nedenle İran toplumunun yapısına, düzenine, yönetim ilkelerine aykırıdır. Biçime dayanan bir toplum anlayışı, insanın özgürlüğüne, düşünme yeteneğine, yaratıcı gücüne

gereken değeri veremez. Firdevsî bu konudaki görüşlerini açıklarken Arap insanının yaşama anlayışından, davranış biçiminden yola çıkar:

Deve sütü içip kertenkele eti yiyen
Arap öyle azdırmış ki işi
Göz koymuş İran'da Sasaniler'in tahtına
Tuu yüzüne ey dönek felek tuu...

Bu dizelerle sergilenen düşünce, çok kısa bir geçmiş olan Arap yönetiminin, binlerce yıl eskiye giden İran uygarlığı karşısındaki olumsuz tutumunu içerir. Firdevsî burada İranlı olmanın bilincini ortaya koyar, şiirine, bağımsızlığı erek edinen bir içerik kazandırmaya çalışır. Onun bu konuda ne denli tutarlı olduğunu *Şehnâme*'nin dili göstermektedir. Kimi araştırmacılara göre yüz bin dizeyi aşan bu yapıtta kullanılan Arapça sözcüklerin sayısı üç yüzü geçmez, bunlar da İslam dininin etkisiyle Farsça'ya girmiştir.

Firdevsî ele aldığı konuları işlerken, sürekli olarak bağımsızlık görüşü çevresinde dolaşır, bu görüşü düşüncenin odağı durumuna getirir. Onun bağımsızlık anlayışı toplumcu değil, bireyci bir nitelik taşır, yapıtında işlediği kahramanlara böyle bir görüş açısından bakar.

Firdevsî'nin yapıtları biri edebiyat, öteki uygarlık tarihi olmak üzere, iki bakımdan önemli sayılır. Konuya edebiyat tarihi açısından bakan araştırmacılara göre, Firdevsî destan türünün kurucularından biridir. Destan türüne getirdiği başlıca yenilik de İran ulusunda bağımsızlık bilincinin uyanmasına yarayacak düşünce öğelerini sergilemesi, destanı yalnız söylencelerle değil de, yaşanmış gerçek olaylarla örmesidir. Bu özellik, onun, destanını belli bir ereği göz önünde tutarak yazmasından kaynaklanır. Şiir dili sağlam, söyleyişi akıcı, dizeleri arasında anlam bütünlüğü sürekli ve ele aldığı olaylar birbirine bağlıdır. Şiirde yer yer abartmalı buluşlarla iniş çıkışlar görülür, olağan bir olaydan birdenbire olağanüstü bir ortama geçilir, şiirin bütününe anlam, ses ve uyum egemen olur. Bu destan türü İslam edebiyatında yenidir.

Uygarlık tarihi açısından bakıldığında, Firdevsî yeni bir inancın çevresinde toplanan güçlerin saldırısına uğrayan eski bir uygarlığın savunucusu olarak ortaya çıkar, savunmasını somut örnekler göstererek sürdürür. Verdiği örnekler arasında inanç varlıkları, halk deyimleri, atasözleri, halk şiirinden alınmış dizeler, halk masalları, söylence ürünleri geniş bir yer tutar.

Firdevsî, İslam ülkelerinde, destan türünün tek ve erişilmez örneği sayıldığından çağlar boyunca etkisini sürdürmüş, birçok destanın yazılmasına olanak sağlamıştır. Onun *Şehnâme*'sinde adı geçen Rüstem, Feridun, Gâve, Dârâ, Husrev gibi kahramanlar sultanları övmekte örnek olarak alınmış, değişmez birer övgü ögesi olarak kullanılmıştır. Firdevsî'den en çok etkilenen İran ve Osmanlı şairleridir. Özellikle Divan şiirinde Firdevsî'nin kahramanları değişmez örnekler niteliğindedir. Gerek Doğu'da, gerekse Batı'da Firdevsî'yi ve yapıtlarını konu edinen pek çok çalışma yapılmış, yapıt yayımlanmıştır. Kimi araştırmacılar, onu eski İran dilinin yeniden yaratıcısı sayarlar.

- YAPITLAR (başlıca): *Şehnâme*, (ö.s.), 1859, (çev. 1967), *Yusuf ve Züleyha*, (ö.s.), 1908.

Şehnâme

Yapıtlarının önemi

Yaşama bakışı

İnsan anlayışı

- **KAYNAKLAR:** T. Nöldeke, *Das iranische Nationalepos*, 1920; J. Rıpkı, *Iranische Literaturgeschichte*, 1959.

FLAHERTY, Robert J. (1884-1951)

ABD’li belge film yapımcısı. Bu alandaki yaratıcılığıyla belge sinemasının öncüsü sayılır.

16 Şubat 1884’te Kanada’da, Michigan’da doğdu, 23 Temmuz 1951’de Vermont’ta, Dunsterston’da öldü. Michigan College’da eğitim gördü. Gençliğinde babasıyla birlikte çıktığı gezilerde Kanada’nın doğal zenginliklerini ve ülkedeki etnik grupları tanıma olanağını buldu. 1914’te, ölümüne değin kendisine destek ve esin kaynağı olan Frances Hubbard ile evlendi. 1910-1916 arasında coğrafi keşif gezilerine katıldı. Sir William Mackenzie başkanlığında Hudson Körfezi’nde Belcher Adaları’nda araştırmalar yaptı. Bu adaların en büyüğü bugün Flaherty’nin adını taşımaktadır.

Nanook’un çekimi

Çıktığı bu gezilerden birinde yanına bir film çekme makinesi de aldı. New York’ta gördüğü üç haftalık bir film kursu dışında hiçbir deneyimi olmasına karşın, Kuzey’de yaşayanların filmini çekmekle işe başladı. Kürk tüccarlarını, yerlileri ve özellikle de Eskimolar’ı görüntülediyse de bu filmleri bir kaza sonucu yandı. Uzun uğraşmalardan sonra kürk tüccarı Revillon Kardeşler’i razı ederek 1920’de dünya belge sinemasının klasiklerinden biri sayılan *Nanook of the North*’un (“Kuzeyli Nanook”) çekimine başladı. İki yılda tamamlanan bu film, Eskimo Nanook’un gündelik yaşamını ve uğraşlarını konu edinir. Mors avı, ev yapımı ve benzeri sahneler içeren belgesel, sonuçta epik bir anlatımla doğal çevre içinde var olma savaşı veren insanın çabasının kutsanmasına varır. Film büyük bir ilgiyle karşılandı ve Flaherty büyük bir belge sinemacısı olarak nitelendirildi.

Son çalışmaları

Flaherty, 1923’te *Nanook*’tan esinlenerek *My Eskimo Friends* (“Eskimo Dostlarım”) adlı bir kitap yazdı. Aynı yıl Paramount Şirketi için Pasifik’te Samoa Adaları’nda iki yıllık bir çalışma sonucu *Moana* adlı bir belgesel çekti. Doğa ve insan arasındaki uyumu anlatan film, adaların kumaş dokuma, balık avlama, dövme yapma gibi etkinliklerini belgeliyordu. Ayrıca Flaherty *Moana*’da, yeni denenilen *panchromatic* filmi de başarıyla kullanmıştı.

Ortak çalışmaları

Daha sonraki film çalışmalarını çoğunlukla başka yönetmenlerle ortak olarak sürdürdü. 1928’de Metro-Goldwyn-Mayer için yönetmen W.S. Van Dyke (1906) ile birlikte başladığı *White Shadows of the South Seas* (“Güney Denizlerinde Beyaz Gölgeler”) adlı konulu film için Tahiti’ye gittiyse de, Van Dyke’la ve konulu film çekiminin gerekleriyle uyuşamayacağını anlayarak ayrıldı. Yönetmen Friedrich W. Murnau ile birlikte kurdukları bir şirket için 1931’de Tahiti’ye yeniden gitti. Burada *Tabu* adlı filmi yarı yarıya tamamlamışken anlaşmazlık çıkınca gene geri döndü. Flaherty *Nanook* gibi bir belgesel çekmek isterken, Murnau Pasifik dekorunu kullanarak konu-

lu bir film yapmayı tasarlıyordu. *Tabu* bu anlaşmazlığa karşın gene de büyük bir başarı kazandı.

SSCB ve Berlin’de başarısızlıkla sonuçlanan kimi projelerin ardından Flaherty, belge sinemasının ustalarından olan John Grierson tarafından İngiltere’ye çağrıldı. Grierson’un amacı, Flaherty’nin sinema öğrencilerine doğal çevreyi gözlemleme konusunda dersler vermesi ve örnek bir film çekmesiydi. Böylece ortaya çıkan *Industrial Britain* (“Sanayileşmiş İngiltere”) 1933’te Grierson ve öğrencileri tarafından kurulanarak gösterime hazırlandı.

Flaherty 1934’te İngiliz Gainsborough Şirketi için Aran Adaları yerlileri üzerine bir film çekmeye girişti. Bu yerlilerle geçirdiği iki yılın bütün izlenimlerini taşıyan *Man of Aran*’da (“Aranlı Adam”) aile, gündelik yaşam ve doğaya karşı savaş veren insan gibi konulara geri döndü. 1935’te yapımcı Alexander Korda için, Rudyard Kipling’in serüven romanlarından esinlenen konulu film *Elephant Boy*’un (“Fil Çocuk”) çekimini üstlendi. Ancak denetiminden çıkan filme katkısı, başoyuncu Sabu’yu keşfetmesiyle sınırlı kaldı. Belgesel filmle konulu filmin birbiriyle uyuşamayacağını ortaya koyan *Elephant Boy* Venedik Film Festivali’nde En İyi Yönetim Ödülü’nü aldıysa da hiçbir açıdan başarılı olmadı.

Bu çalışmadan sonra Flaherty uzun süre işsiz kaldı. 1938’de oldukça kötü iki serüven romanı yazdıktan sonra 1941’de ABD Propaganda Dairesi başkanı Pare Lorentz’den *The Land* (“Toprak”) filmi için bir öneri aldı. Bu filmde, o sıralar propaganda filmleri çeken Frank Capra ile birlikte çalıştı. Ancak, bir yıl kadar süren bu işbirliği de olumlu bir sonuç vermedi. II. Dünya Savaşı sonuna değin Flaherty başka yapımcıların filmlerinde danışman ya da denetleyici olarak çalıştı.

Son yaptığı, Amerikan Standart Oil Şirketi’nin belgesel nitelikli tanıtma filmi oldu. *The Louisiana Story*’yi (“Louisiana Öyküsü”) geniş parasal olanaklarla ve hiçbir sanatsal kısıtlama olmaksızın gerçekleştirdi. Petrolcülerin çalışmalarını görüntüleyen bir tanıtma filminin çerçevesini aşarak bir kez daha insan ve doğa birlikteliğini irdeledi.

1951’de, Almanya’nın ikiye bölünmesini konu edinen *The Green Border* (“Yeşil Sınır”) ile Hawaii Adaları’nı konu edinen *East is West* (“Doğu Batı’dır”) adlı iki film projesini gerçekleştiremeden ölen Flaherty, sinema tarihinin kendine özgü sanatçılarından biridir. Ekonomik sorunlara karşı genellikle kayıtsız kalmış, para buldukça film çekmiş, aynı yapımcıyla iki kez çalışma olanağı bulamamış ya da böyle olanaklar peşinde koşmamıştır. Filmleri için çekim yerinde aylarca, kimi kez yıllarca süren ön çalışmalar yapmıştır. Birlikte çalıştığı kişiler tarafından çalışılması zor bir sinemacı olarak nitelendirilmesine karşın, bildiğinden şaşmaması başarısının başlıca nedeni olmuştur. Film, kurgudan çok çekim aşamasında oluşturmayı yeğleyen Flaherty aynı zamanda çok yetkin bir kameramandır. Öte yandan sinema dilini en şiirli biçimde kullanabilen sayılı ustalardandır.

- **YAPITLAR (başlıca):** Film: *Nanook of the North*, 1922, (“Kuzeyli Nanook”); *The Pottery Worker*, 1925, (“Çömlekçi”); *Moana* 1926; *Twenty-Four Dollar Island*, 1926, (“Yirmi Dört Dolarlık Ada”); *White Shadows of the South Seas* (W.S. Van Dyke ile), 1928, (“Güney Denizlerinde

Beyaz Gölgelemler"); *Tabu* (F.W.Murnau ile), 1933; *Industrial Britain* (J.Grierson ile), 1933, ("Sanayileşmiş İngiltere"); *Man of Aran*, 1934, ("Aranlı Adam"); *Elephant Boy*, 1937, ("Fil Çocuk"); *The Land*, 1942, ("Toprak"); *The Louisiana Story*, 1948, ("Louisiana Öyküsü"). **Kitap:** *My Eskimo Friends*, 1923, ("Eskimo Dostlarım").

FLAMSTEED, John (1646-1719)

İngiliz astronomi bilgini. Yaklaşık 3.000 yıldızla ilişkin bilgi veren kataloğuyla tanınmıştır.

19 Ağustos 1646'da Derby yakınlarındaki Denby kasabasında doğdu, 31 Aralık 1719'da Greenwich'te öldü. 1662'de okuldan ayrılmasına neden olan ağır bir hastalık sırasında astronomiyle ilgilenmeye başladı. Bu konuda eline geçen tüm kitapları okuyan, 12 Eylül 1662'de de kısmi bir Güneş tutulmasını izledikten sonra astronom olmaya karar veren Flamsteed, 1670-1674 arası Cambridge Üniversitesi'nde astronomi okudu. 1673'te gezegenlerin görünürdeki ve gerçek çapları konusunda yayımladığı bir inceleme Newton'a ünlü *Principia*'sının üçüncü kitabını yazarken yardımcı oldu.

Din adamı olarak göreve başladığı 1675'te Royal Society'ye sunduğu bir raporda yeni bir gözlemevinin kurulmasını öneren Flamsteed, aynı yıl önerisinin gerçekleştirildiğini gördüğü gibi, Kral II. Charles'ın desteğiyle, ünlü mimar Christopher Wren'in Greenwich'te kurduğu gözlemevine müdür olarak da atandı. Ne var ki, gelişmekte olan İngiliz donanmasına denizde yön saptamakta yardımcı olacak astronomi bilgilerini sağlamak amacıyla kurulan gözlemevinde önemli hiçbir gözlem aracı bulunmuyordu. Flamsteed özel dersler vererek ve daha sonra babasından kalan ufak bir mirastan da yararlanarak gerekli aletlerin çoğunu kendi sağladı ve yaşamının sonuna değin ciddi sağlık sorunlarına karşın 20.000'in üstünde gözlem yapmayı başardı. Özellikle meridyenden geçen yıldızların yüksekliklerini ölçmek için yaptırdığı "duvar yayı"ndan yararlanarak 1689'dan sonra binlerce yıldızın konumlarını saptadı.

Çok titiz çalışan ve planladığı gözlemlerin tümünü bitirip, düzenlemeden çalışmalarını yayımlamak istemeyen Flamsteed'in Greenwich'teki yılları güçlüklerle doluydu. Bunların başında da Newton ve Halley ile çekişmesi geliyordu. Bu dönemde Newton'ın araştırmalarıyla astronomi birden çok hızlı gelişmelere tanık olmuştu. Flamsteed'in verilerine gerekine duyan Newton ve yakın arkadaşı ünlü astronom Halley gözlemlerin yapıldıktan kısa bir süre sonra açıklanmalarını istiyorlardı. Bu nedenle, oldukça yavaş çalışan ve elindeki verilerin her şeyden önce kendisine ait olduğunu savunan Flamsteed ile Newton'ın arası bir hayli bozuldu. 1704'te Danimarka Prensi George'un, Flamsteed'in üzerinde çalıştığı yıldız kataloğunun basım giderlerini üstlenmesi üzerine, prensin 1708'de ölmesine ve Flamsteed'in karşı çıkmasına karşın, Halley'nin yayına hazırladığı kataloğ 1712'de basıldı. Flamsteed yapıtın kendisine

sorulmadan yayımlandığını ileri sürerek basılan 400 kitaptan 300 kadarını eline geçirerek yakıtı. Hastalığına karşın kendi istediği düzeyde ve yetkinlikte hazırlanması için yoğun bir çaba gösterdiği kataloğunu bitirmeye ömrü yetmedi. Yapıtı asistanı tarafından düzenlenerek 1725'te *Historia coelestis Britannica* ("İngiliz Gök Tarihi") adıyla üç cilt olarak yayımlandı. Yapıtın ilk iki cildi Flamsteed'in Derby ve Greenwich'te yaptığı gözlemleri, üçüncü cildi ise yaklaşık 3.000 yıldız içeren "İngiliz Kataloğunu" kapsar.

Flamsteed'in gözlemleri kendisinden önce yaşamış en büyük gözlemci olan Danimarkalı astronomi bilgini Tycho Brahe'ninkilerden çok daha duyarlı ve ayrıntılıydı. Kataloğu, James Bradley'nin Yer ekseninde ılımin yanı sıra bir de uğrum hareketi olduğunu bulmasına yardımcı olmuş, Newton'ın kuramsal araştırmalarına da büyük ölçüde destek sağlamıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *The Doctrine of the Sphere*, 1680, ("Küre Doktrini"); *Historia coelestis Britannica*, (ö.s.), 1725, ("İngiliz Gök Tarihi").

• **KAYNAKLAR:** E.F.Mc Pike, *Hevelius, Flamsteed, and Halley*, 1957.

• **BAKINIZ:** ARGELANDER, J.BRADLEY, BRAHE, HALLEY, I. NEWTON.

Gustave Flaubert

FLAUBERT, Gustave (1821-1880)

Fransız, romancı. 19. yy Fransız edebiyatında Romantizm'den Gerçekçilik'e (Realizm) geçişi sağlamıştır.

12 Aralık 1821'de Rouen'de doğdu, 8 Mayıs 1880'de Rouen yakınında Croisset'de öldü. Babası Rouen Hastanesi başcerrahiydi. Rouen Lisesi'nde okuyan Flaubert, 13 yaşındayken *Art et Progrès* ("Sanat ve Gelişim") adlı bir haftalık dergi çıkarmaya başladı. 1836'da Trouville'de rastladığı, kendisinden

on yaş büyük evli bir kadına, Flisa Schlésinger'e tutuldu. Bu ilk duygusal deneyimi daha sonraları kimi yapıtlarının esin kaynağı oldu. Gençlik yıllarında Dumas ve Hugo'nun etkisinde kalarak tarihsel konulara ilgi duydu ve 1836'da "Une peste à Florence" ("Floransa'da Veba") ve "Bibliomanie" ("Kitap Düşkünlüğü"), 1838'de de "Louis XI" adlı yapıtlarını yazdı.

Sonraları Balzac gibi çağının sorunlarına yöneldi. Burjuva toplumunun yaşam biçimini ve ahlakını şiddetle eleştirdi. 1837'de *Le Colibri* (Sinek Kuşu) adlı edebiyat dergisinde yayımlanan "Une leçon d'histoire naturelle: genre commis" ("Bir Doğabilim Dersi: Küçük Memur Türü") adlı yapıtında dönemin edebiyat modasından (fizyolojiler) ve Balzac'dan esinlendi. Ertesi yıl *Agonies* ("Can Çekişmeler") ve *Mémoires d'un fou* ("Bir Delinin Anıları") adlı yapıtlarında mutsuzluklarını, gençlik düşlerini, özellikle de Elisa Schlésinger'e olan büyük tutkusunu dile getirdi. 1840-1841'de yazdığı *Souvenirs, notes et pensées intimes*'de ("Anılar, Notlar ve Kişisel Düşünceler") ise geçirdiği ağır dinsel bunalımı anlattı.

1841'de ailesinin isteği üzerine hukuk okumak için Paris'e gitti. Şair Maxime Du Camp, Louis Bouilhet ve heykeltıraş James Pradier ile dost oldu.

Gençlik
yapıtları

►
Aşk-
Sanat
ilişkisi

1842'de yazdığı *Novembre* ("Kasım") adlı yapıtında kendine çok benzeyen genç kahramanın mutsuz aşk serüvenleri aracılığıyla aşktan hiçbir şey ummamak gerektiğini anlattı; umutsuzluğunu, hüznünü ve pişmanlıklarını coşkulu bir lirizmle ortaya koydu. Kahramanın ölümü Romantikler'in özgürlük ve aşk özelemlerinin başarısızlığını simgeliyordu.

1844'te başlayan ve tüm yaşamını etkileyen sinir bozuklukları nedeniyle öğrenimini yarıda bırakmak zorunda kaldı. Rouen yakınlarındaki Croisset'ye yerleşti; yaptığı birkaç gezi ve Paris'te kaldığı kısa süreler dışında tüm yaşamını Seine kıyısındaki bu sakin kasabada yoğun çalışmayla geçirdi. 1845'te İtalya'ya gitti. Cenova'da gördüğü bir Bruegel tablosu 1874'te yayımlayacağı *La tentation de Saint Antoine* ("Aziz Antonius") adlı romanına esin kaynağı oldu. 1843'te başlayıp 1845'te tamamladığı ilk biçimiyle *L'éducation sentimentale*'de (Gönül ki Yetişmekte) coşkulu düşleri olan Henry ve Jules adlı iki gencin düş kırıklıklarını dile getirdi. Bu roman ilk biçimiyle Flaubert'in ölümünden çok sonra 1914'te yayımlandı. 1846'da yazdığı *Conte oriental*'da ("Doğu Masalı") ise bir dervişin yedi çocuğunun mutluluk arayışlarını ve başarısızlıklarını anlattı.

Flaubert'e göre insan, doğası gereği, özgürlük, ►

19. yy Fransız Gerçekçi Romanında Anlatım Kaygıları

19.yy'da ilk önemli adımları Stendhal, *Mérimée* ve Balzac* tarafından atılıp geliştirilen, Champfleury (1821-1889) ve Duranty gibi yazarlarca aşırı boyutlara vardırılan gerçekçi roman anlayışı, çeşitli açılardan, Fransız edebiyatının önemli bir dönemini belgeler. Bir yandan toplumsal olayları, öte yandan da bu olaylarda yer alan insanların davranışlarını ve insanın temel özelliklerini, bilimselliğe yakın bir gözlemcilik, resmi tutanaklarda görülebilecek bir kesinlik ve çarpıcı bir yansızlıkla aktarmayı amaç edinen Gerçekçiler, sanat yapıtına özgü güzellik kavramını ve kökenini bireysel değişlerdeki ayrılıklardan alan özgünlükleri de göz ardı etmemişlerdir. Dahası, günümüzde de değerlerinden hiçbir şey yitirmeyen Balzac, Flaubert gibi yazarlar, edebiyat dünyasındaki ölümsüzlüklerini, Gerçekçilik'in "nüfus kayıtlarının kuruluşuyla yarışma" ilkesine sıkı sıkıya bağlı kaldıkları için değil, yapıtlarındaki kurguyu sanatsal bir beceriyle oluşturdukları için elde etmişlerdir.

Romantizm'de aklın yerini duygu alır. Doğa da insan duyarlılığını geliştiren bir etken olarak görülür. Ancak, özellikle son dönem Romantikler'inde, duyguya önem verme, sanatçıyı kendi içine kapandırmaya değil, tam tersine, insanlara açılmaya yönelir. Bu yöneliş, toplum dışına itilmiş insanların, düşmüş kadınların, suçluların yaşamlarının incelenmesine neden olmuştur. Gerçekçilik de, başka etkenlerin yanı sıra, büyük ölçüde Romantizm'in bu yeni uygulama-

sından kaynaklanır. Son dönem Romantizm'inin toplumsal sorunları ele almaya yönelen dönüşümünden ortaya çıkan Gerçekçilik birçok yazarın, hem benimsedikleri bu yeni akımın, hem de ondan önceki Romantik akımın yöntemlerini kullanmasına yol açmıştır.

Kendilerini katı bir gerçekçilik anlayışıyla sınırlayan, bu nedenle de adları yalnızca edebiyat tarihlerinde kalan yazarlar dışında, tüm gerçekçi romancılarda dengeli bir kurgu ve özgün bir deyişe ulaşma kaygısı egemendir. Örneğin, Romantizm'den kalma etkilere karşın Gerçekçilik akımının en büyük ustası sayılan Flaubert, yapıtlarında deyişsel özelliklere aşırı bir özen göstermiştir.

Yüzyılının "nabzını tutup," yaşadığı çağın temel özelliğini belirleme savında ve çabasında olan Balzac ise yalnızca insanla ilgilenmiş, insan dışında kalan konuların dökümünü yapmakla yetinmiştir. Balzac'ın anlatımı ancak temel amacını oluşturan toplumsal ilişkiler ve insanın bu ilişkiler içindeki konumunu saptamanın ağır bastığı bölümlerde belirgin bir çarpıcılık ve akıcılık kazanır.

Gerçekçi roman, gözlemcilik, toplum insan ilişkilerini tanımlama, insanın çevre koşullarının etkisiyle geçirdiği dönüşümlerin incelenmesi gibi ilkelere dayandığından, bir bakış açısına göre anlatım sorunlarını, deyişsel yenilik arayışlarını dışlar gibi görünürse de en çarpıcı ve ölümsüz örneklerini sanatsal değerleri ağır basan usta

mutluluk, aşk özelemlerini gideremez, gerçek aşk mutsuz aşktır ve insan yazgısı trajiktir. Evreni büyük bir bireşim olarak görür. Sanatın amacı da bu bireşimi betimlemektir. Flaubert insan yazgısını daha iyi betimleyebilmek için umutsuz aşkın ve mutluluğun peşinde koşmaktan vazgeçip kendini sanata adanmıştır. Çünkü insan için tek kurtuluş yolunun sanat olduğuna inanıyordu.

1846'da heykeltıraş Pradier'nin atölyesinde yaklaşık on yıl sürecek bir birlikteliği paylaşacağı şair Louise Colet'yle tanıştı. Ertesi yıl Maxime Du Camp ile birlikte Normandiya, Bretanya ve Anjou'yu, 1849'da ise Mısır, Suriye, Türkiye ve Yunanistan'ı gezdi. 1851'de en ünlü yapıtı olan *Madame Bovary*'yi yazmaya başladı. Beş yıllık yoğun bir çalışma sonunda bitirdiği bu romanın kimi bölümleri 1856'da *Revue de Paris*'de yayımlandı. Ancak yapıt burjuva çevrelerini kızdırdı, Flaubert dinsizlik ve ahlaksızlıkla suçlanarak mahkemeye verildi. Yapıtın kendisi kadar ünlü "Madam Bovary davası" sonunda Flaubert, yazarın "gerçeği olduğu gibi anlatma hakkı"na saygı gösteren mahkemece aklandı. Bu dava, romana ilgiyi daha da artırdı ve *Madame Bovary* 1857'de yayımlandı. Dönemin ünlü eleştirmeni Sainte-Beuve, *Le Moniteur*, şair Baudelaire de *L'Artiste* dergilerindeki yazı-

larında romandan övgüyle söz ederek, bir başyapıt olarak nitelendirdiler.

Flaubert, *Madame Bovary*'de gündelik bir olaydan yola çıkarak taşra yaşamını gerçekçi bir biçimde betimler ve romantik özelemlerin insanı nerelere sürüklediğini göstermek ister. Zengin bir Normandiyalı çiftçinin kızı olan Emma Rouault iyi, ama çok beceriksiz ve silik bir insan olan pratisyen doktor Charles Bovary'yle evlenir. Ancak kendisine bir düş dünyası kurmuş olan Emma, Tostes kasabasının can sıkıcı ve sönük yaşamından usanır. Daha sonra taşındıkları Yonville'de de çeşitli aşk serüvenlerinden sonra umduğunu bulamayınca arsenikle yaşamına son verir. Emma Bovary kendi durumuyla bağdaşmayan düşlerinin, gerçekleştiremeyeceği özelemlerinin kurbanıdır. Flaubert ayrıntılı bir gözlem gücüyle romandaki tüm kişileri en ince ayrıntılarıyla betimler. Emma'nın kişiliğinde yarattığı tip, Romantizm'in aşırılıklarını ortaya koyduğu gibi, "Bovarizm" adı verilen eksiklik duygusunu da dile getirir. Emma Bovary'yi gerçek yaşamda çeşitli kişilerle özdeşleştirenlere Flaubert, "Madame Bovary benim," "Madame Bovary gerçek değildir, tümüyle uydurulmuş bir öyküdür" ya da "zavallı Bovary, kuşkusuz şu anda Fransa'nın yirmi köyünde acı çekmekte ve ağlamaktadır" benzeri

◀ *Madame Bovary davası*

yazarlara borçludur.

Tarihe ilişkin konularla uğraştıktan sonra edebiyata yönelen ve roman yazmaya koyulan Goncourt Kardeşler, *gerçekçi yazar niteliğini, tarihsel araştırma yöntemlerindeki kesinliği romana uygulayarak elde etmişlerdir. Yapıtlarındaki ana özelliklerle, konuları ele alış biçimleriyle Zola'ya *yaklaşan Goncourt Kardeşler doğalcı (natüralist) romanın aşırılıklarından ve bu akımın olgucu felsefeden çok etkilenmesi nedeniyle yazınsallıktan uzaklaşmasından kaygılandıkları için, kendi düşüncelerine uygun bir doğrultu benimsemişlerdir.

Toplumun yapısal özelliklerini ve insanın belli koşullar içindeki davranışlarını belirleme uğraşı içindeki gerçekçi romancıların hemen hemen tümünde görülebilen ortak kaygı, yalnızca "gerçeği" yakalamak ve kendilerinden hiçbir şey katmadan, yansız bir tanık gibi okura iletme- tir. Toplumun ya da insanın gerçeğini kolay ve etkili bir biçimde aktarmada da "deyişsel özellikler" önemli bir işlev üstlenmiştir. Bu özelliklerin tüm gerçekçi romanlarda görülebilen ortak noktaları ise yalınlık, açıklık ve yazınsallığı elden bırakmayan, dolambaçlı yollara sapmayan duru bir anlatımdır.

Yazınsal kaygılardan kurtulamayan gerçekçi yazarlar, belirli bir dönemi, insanları ve toplumsal özellikleriyle yansıtmaya çalışırken yer yer yaşanmış olayları da yapıtlarına katmışlardır. Ancak bu yazarlardan Daudet* dışında

hiçbiri, belki de Romantizm'e karşı gösterilen bir tepkiden, anlatımlarında coşku ögesine kesinlikle yer vermemiştir. Gerçekçi yazarlar içinde özellikle Flaubert, kişiliğini ve ruhsal yapısını yansıtan öğelerin romanlarını etkilememesi için büyük özen göstermiştir.

19. yy Fransız gerçekçi romanının en önemli özelliklerinden biri de romanın öteki türler karşısında bir üstünlük elde etmesi için büyük bir çaba gösterilmesidir. Bunu gerçekleştirmek için yoğun emek harcayan Gerçekçiler arasında Flaubert, edebiyatı kutsal bir uğraş olarak gö- rek yaşamını ona adanmış, kendini tüketircesine çalışarak sözcük ve cümlelerle roman kahra- manlarıyla amansız bir savaşa girişmiştir. Flau- bert'in dışında Stendhal gibi başka yazarlar da, değişik çalışma yöntemleri benimsemelerine karşın usta anlatımlarıyla göze batmışlar, roma- nın sevilmesine katkıda bulunmuşlardır. Stend- hal, Flaubert'in aşırı titizliğinin tersine, yinele- nen sözcüklerle dolu, bozuk cümlelerle "çala kalem" yazarlıkta etkili bir yazar olmayı başarmıştır. Belki de yazarlığa özenmeyişiyle çağdaş edebiyat anlayışına yakın bir yöntem bulmuş, okurla arasında engel oluşturabilecek "yazınsal- lığı" yok ederek, dolaysız ve etkili bir anlatımla ölümsüzlüğe kavuşmuştur.

19. yy Fransız gerçekçi romanındaki anlatım özelliklerine ilişkin ilerciler yanlar, bu sanat akımının kuramsal boyutlarını aşarak 20. yy romanının oluşmasında büyük bir rol oynamıştır.

yanıtlar vermiştir.

Salambo

1857'de Flaubert, *Salammbô*'yu (Salambo) yazmaya başladı. Bu romanda yararlanacağı belgeleri toplamak için Tunus'a ve Cezayir'e gitti. Çok sayıda belge üstünde araştırma yaptı, arkeologlara danıştı. Beş yıllık çalışma sonucu roman 1862'de yayımlandı. *Salambo* I. Pön savaşlarından sonra Romalılar'a karşı Kartaca'ya yardım eden ücretli askerlerin, paraları ödenmediği için ayaklanarak kentin tilsimi olan ay tanrıçası Tanit'in kutsal tülünü ele geçirirler üstüne kurulmuştur. Tanit rahibesi Salambo, kutsal tülü alan Libyalı Matho'nun kendisine olan aşkından yararlanır; kendini Matho'ya teslim ederek tülü geri almayı başarır. Savaş sonunda Matho işkenceyle ölüme mahkûm edilince ona âşık olan Salambo da kederinden ölür.

Sanatının niteliği

1869'da Flaubert yine beş yıllık bir çalışmanın ürünü olan ve Doğalcılar'ın övgüyle karşıladığı *Gönül ki Yetismekte*'nin ikinci biçimini yayımladı. 1864'te yazmaya başladığı bu romanda Elisa Schlésinger'e olan aşkını dile getirmişti. Romanın kahramanı, zayıf bir kişiliği olan Frédéric Moreau da Flaubert gibi evli bir kadına âşiktir. Gerçekleştiremediği düşleri, boş ve tekdüze bir yaşamı vardır. Onun yazgısı, son umutlarının yıkıldığını gören, ancak buna karşın hiçbir şey yapamayan romantik kuşağın yazgısıyla özdeşleşir.

Gençlik yıllarında yazdığı *Voyage en enfer* ("Cehennemde Yolculuk"), *Rêve d'enfer* ("Cehennem Düşü") *La danse des morts* ("Ölülerin Dansı") ve *Smarh* adlı yapıtlarının bir bileşimi olan *La tentation de Saint Antoine*'i Flaubert 1874'te yayımladı. Goethe'nin *Faust*'undan ve Byron'un *Cain*'inden esinlenen Flaubert, bu yapıtında 4. yy'da yaşamış bir rahip aracılığıyla o dönemin din ve felsefesini ele alıyordu.

Yine 1874'te siyasal bir yergi olan *Le candidat* ("Aday") adlı oyunu sahnelediyse de başarısız bulundu, Flaubert dördüncü gösterimde oyununu geri çekti. 1877'de "Un coeur simple" ("Sade Ruhlu Bir İnsan"), "La légende de Saint Julien l'Hospitalier" ("Keşiş Saint Julien Efsanesi") ve "Hérodias"tan oluşan *Trois contes*'u ("Üç Öykü") yayımladı. "Un coeur simple" sevgiden ve özveriden başka şey bilmeyen taşralı bir hizmetçinin öyküsüdür. Düşsel bir anlatı olan ikinci öyküde Aziz Julien'in efsanevi yaşamı, "Herodias"ta ise Vaftizci Yahya'nın ölümü anlatılır.

ergileri

1880'de Flaubert'in Bouilhet ve d'Osmoy ile birlikte yazdığı, burjuva toplumunun eleştirisi olan peri masalı *Le château des coeurs* ("Gönül Şatosu") yayımlandı. Flaubert tüm çabalarına karşın bu oyununu hiçbir tiyatrodan oynatamadı.

Yaşamının son yıllarında üstünde çalıştığı *Bouvard et Pécuchet* ("Bouvard ile Pécuchet") 1881'de yayımlandı. Romanın alt başlığını *Du défaut des méthodes dans les sciences* ("Bilimlerde Yöntemsizlik Üstüne") koymak isteyen Flaubert, burada iki kâtibin öyküsünü anlatır. Güçlü bir yergi içeren yapıt, yöntemsizliğin, bir şeyler bildiklerini sanan, oysa daha öğrenmesini bile öğrenememiş olan kişilerin eleştirisiidir.

1847'de Normandiya, Bretanya ve Anjou'da yaptıkları gezinin izlenimlerini içeren *Par les champs et par les grèves*'in ("Kırlarda ve Kumsallarda") çift sayılı bölümlerini Maxime Du Camp, tek sayılı

bölümlerini de Flaubert yazmıştı. Yapıt 1885'te yalnızca Flaubert'in yazdığı bölümlerle yayımlandı.

Flaubert tüm yaşamı boyunca insanların budalaca davranışlarını, burjuva önyargılarını ve basmakalıp düşünceleri *Le dictionnaire des idées reçues* ("Basmakalıp Düşünceler Sözlüğü") adıyla derlemeyi tasarlamıştı. Bu yapıtı da ancak ölümünden sonra, 1913'te yayımlanabildi.

Önceleri romantik özellikler taşıyan Flaubert daha sonra lirizmini, duygusallığını ve düşgücünü bastırmak zorunluluğunu duyarak doğayı nesnel ve yan tutmayan bir biçimde betimlemeye koyulmuştur. Biçimsel yetkinlik kaygısı ve "sanat için sanat" anlayışını Romantizm'den almıştır. Günde yedi saat çalışarak, ayda ancak yirmi sayfa yazabiliyordu. Onun gözünde romanın kendi güzelliğinden, biçimsel yetkinliğinden başka amaç yoktu. Yapıtında hiçbir ayrıntı rastlantısal değildi ve bütünün içinde kesinlikle bir işlevi vardı. Düşünceyle anlatım arasındaki uyumu sağlayabilmek için sözcüklerini özenle seçer, kurduğu cümleleri "böğürme odası" adını verdiği odada yüksek sesle okur ve gerektiğinde yeniden yazardı.

Konular arasında iyi-kötü ayrımı yapmazdı. Önemli olan konu seçimi değil, konuyu ele alış biçimiydi. *Madam Bovary*, *Gönül ki Yetismekte* ve "Un coeur simple" gibi yapıtlarında kişilerin yaşadıkları çevre içinde yazgılarını aktarırken doğrudan gözlemden yararlanmıştı. Konularını tarihten aldığı *Salambo*, *La tentation de Saint Antoine*, "Hérodias" ve "La légende de Saint Julien l'hospitalier" gibi yapıtlarda ise çok sayıda belge üstüne araştırma yapmış ve örneğin *Salambo*'yu yazmadan önce olayın geçtiği yerleri gezmişti. Ancak sonuçta konuyu ele alış biçimi farklı değildi.

Flaubert, sanatı hiç yanıltmayan tek bilgi türü olarak gördü. İnançların, öğretilerin zamanla değişmesine karşın, değişmeyen tek şeyin sanat olduğuna inandı. Ancak sanat yapıtı, sanatçının görece ve geçici kişiliğini yansıtmamalı, ele alınan konunun özgül güzelliğini ortaya koymalıydı. Güzele ulaşmak için gerçek yalnızca bir araçtı, sanatın birinci koşulu değildi. Flaubert'e göre roman yazarın acılarını, deneyimlerini aktarmamalı, öğretici değil, nesnel ve yansız olmalıydı. Yazar yapıtın her yerinde bulunmalı, ancak hiçbir yerinde ortaya çıkmamalı, görünmemeliydi.

Flaubert, hiçbir okula eğilim duymamış, üstelik karşı çıkmış, ancak tüm bu özellikleriyle Fransız edebiyatında Romantizm'den Gerçekçilik'e geçişi sağlayan en önemli yazar olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Madame Bovary*, 2 cilt, 1857, (Madam Bovary); *Salammbô*, 1862, (Salambo); *L'éducation sentimentale*, 2 cilt, 1870, (Gönül ki Yetismekte); *La tentation de Saint Antoine*, 1874, ("Aziz Antonius"); *Trois contes*, 1877, ("Üç Hikâye"); *Bouvard et Pécuchet*, (ö.s.), 1881, ("Bouvard ile Pécuchet"); *Novembre*, (ö.s.), 1928, ("Kasım"). **Oyun:** *Le candidat*, 1874, ("Aday"); *Le château des coeurs*, 1880, ("Gönül Şatosu"). **Çeşitli:** *Par les champs et par les grèves*, (ö.s.), 1885, ("Kırlarda ve Kumsallarda"); *Correspondance*, 4 cilt, (ö.s.), 1887-1893, ("Yazışmalar"); *Le dictionnaire des idées reçues*, (ö.s.), 1913, ("Basmakalıp Düşünceler Sözlüğü"); *Bibliomanie*, (ö.s.), 1926, ("Kitap Düşkünlüğü").

• **KAYNAKLAR:** M. Bonwit, *Gustave Flaubert et le principe d'impassibilité*, 1950; A.Colling, *Gustave Flau-*

bert, 1941; R.Dumesnil, *Flaubert, l'homme et l'oeuvre*, 1936; R. Dumesnil, *Le grand amour de Flaubert*, 1947; L.Loumet, *La sensibilité de Flaubert*, 1951; J.P.Sartre, *L'idiot de la famille: Gustave Flaubert*, 2 cilt, 1971; A.Th'baudet, *Gustave Flaubert*, 1968; P.Valéry, *La tentation de Flaubert*, 1943.

FLÉMALLE USTASI

Bak. CAMPIN, Robert

Alexander Fleming

FLEMING, Alexander (1881-1955)

İngiliz bakteriyoloji bilgini. Bakterilerden ileri gelen hastalıkların tedavisinde çığır açan antibiyotiklerin ilk örneği olan "penisilin"i bulmuştur.

6 Ağustos 1881'de, İskoçya'daki Ayrshire'in Lochfield kasabasında doğdu, 11 Mart 1955'te Londra'da öldü. Lochfield yakınlarında toprakları olan sekiz çocuklu bir çiftçinin oğluydu. 7 yaşındayken babasını yitirdi, altı yıl sonra da evinden ayrılıp Londra'ya, pratisyen hekim olarak çalışan ağabeyinin yanına gitti. Bir teknik okulda iki yıl okuduktan ve bir denizcilik şirketinde dört yıl kâtiplik yaptıktan sonra, yirmi yaşlarındayken eline geçen küçük bir mirasa güvenerek tıp öğrenimine karar verdi ve 1901'de Paddington'daki St.Mary Hastanesi Tıp Okulu'na burslu öğrenci olarak yazıldı. Sonradan Londra Üniversitesi'ne bağlanan bu okuldan 1906'da diplomasını, 1908'de "akut bakteri enfeksiyonları" konulu teziyle ve üstün başarı belgesiyle yüksek lisans derecesini aldı.

Başarısıyla öğretmenlerinin ilgisini çeken ve diplomasını alır almaz okulun Aşı Bölümü'nde bakteriyoloji profesörü Almroth Edward Wright'ın (1861-1947) asistanlığına getirilen Fleming, öğrenci olarak

girdiği bu kurumdan yaşamı boyunca ayrılmadı. 1921'de asistanlıktan Wright'ın yardımcılığına, 1928'de de bakteriyoloji profesörlüğüne yükseltildi. 1946'da, on üç yıl önce Patoloji ve Araştırma Enstitüsü ile birleştirilerek bağımsız bir enstitü kimliğine kavuşmuş olan Aşı Bölümü'nün yöneticiliğini Wright'tan devraldı ve 1948'de Londra Üniversitesi'ndeki öğretim görevinden emekliye ayrılmasına karşın, yeni adıyla Wright-Fleming Mikrobiyoloji Enstitüsü'nün yöneticiliğini ölümünden iki ay öncesine değin sürdürdü.

49 yıllık meslek yaşamını, insan vücudunun bakteri enfeksiyonlarına karşı savunmasını güçlendirecek etkenleri araştırmaya adanmış ve 1928'de penisilini bularak antibiyotik çağını başlatan Fleming, insan sağlığına yaptığı bu büyük hizmetin değeri anlaşıldığında 60 yaşını aşmıştı. Çeşitli tıp ve bilim kuruluşlarından aldığı pek çok onur unvanı ve ödülün yanı sıra, 1943'te Londra'daki Royal Society üyeliğine seçildi, ertesi yıl "Sir" unvanı aldı, 1945'te de penisilin ticari üretimini gerçekleştiren Florey ve Chain ile birlikte Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü bölüştü.

Fleming'in, bakterilerden ileri gelen bulaşıcı hastalıklara karşı aşı yoluyla bağışıklık kazanılacağına inanan ve 1896'da tifo aşısını ilk kez insanlar üzerinde deneyerek aşı tedavisinin öncüleri arasında yer alan Wright'ın önce öğrencisi, sonra asistanı olması, seçtiği araştırma alanını belirleyen en önemli etkenlerden biridir. I. Dünya Savaşı yıllarında yaralı askerlerin tedavisiyle ilgilenirken, mikrop lu yaraların temizlenmesinde bilinen kimyasal antiseptiklerin yetersiz kaldığını gözlemleyen Fleming, mikropsuzlaştırmada en önemli sorunun, bir yandan bakteri öldürücü etkenin gücünü artırmak, öte yandan bu etkenin canlı dokuya zarar vermemesini sağlamak olduğu sonucuna vardı. Savaş sonrası St. Mary Hastanesi Tıp Okulu'nda sürdürdüğü araştırmalarının ilk önemli sonucu, 1921'de, "lizozim" adını verdiği bir enzimin bakteri öldürücü etkisini gözlemlesi oldu. Fleming, ilkin burun salgısında izine rastladığı bu enzimin, gözyaşı, tükürük, süt, kan serumu gibi birçok organik sıvıda, yumurta akı gibi hayvansal, hatta bazı bitkisel maddelerde bulunduğunu saptadı. Hastalık yapıcı mikroorganizmalar üzerindeki etkisi oldukça sınırlı olan ve bakteri öldürücü bir madde olup olmadığı uzun süre tartışılan lizozimin, bugün, bazı gram-prozitif organizmaların hücre zarındaki protein tabakasını yıkan özel bir enzim olduğu biliniyor.

Lizozimin bulunması, canlı dokuya zarar vermeksizin bakterilerin gelişmesini durduracak ya da bakterileri yok edecek doğal maddelerin varlığı konusunda umut veren önemli bir adımdı. Bu bulgudan sonra aynı umutla araştırmalarını sürdüren Fleming'in, ilk antibiyotik olan penisilini bulmasında biraz rastlantıların yardımı olmakla birlikte, çok titiz ve bilinçli bir gözlemci olmasının payı büyüktür. 1928 sonbaharında stafilokok türü bakteri kültürleri üzerinde çalışırken, laboratuvarında birkaç gün üzerini örtmeden bıraktığı kültür ortamının yüzeyinde bir küf katmanı oluştuğunu ve küfün çevresindeki stafilokokların yok olduğunu gördü. *Penicillium notatum* türü küf mantarlarından oluşan bu koloninin stafilokoklara karşı etkili bir madde salgılayarak bakterilerin üremesini durdurduğunu ve bakterileri eriterek yok

Lizozimin bulunuşu

Bakteri öldürücü doğal madde: Penisilin

ettiğini düşünen Fleming, "penisilin" adını verdiği bu etkili maddenin çeşitli mikroorganizmalar ve canlı hücre üzerindeki etkilerini araştırmaya başladı. Ertesi yıl, et suyundan oluşan bir besi ortamında üretilen küf mantarlarından elde ettiği penisilinin bazı bakterilere karşı etkisiz kalırken pek çok bakteri türünün gelişmesini engellediğini, 800 kat sulandırıldığında bile bakteri öldürücü özelliğini koruduğunu, buna karşılık akyuvarların savunma gücünü azaltmadığını ve deney hayvanlarında kesinlikle zehirlenmeye yol açmadığını açıklayarak, penisilinin insan ve hayvanlarda tedavi amacıyla kullanılabilirliğini bildirdi.

Ancak, *Penicillium notatum*'un salgıladığı etkili maddeyi küften ayırıp arıtmak ve hastalıkların tedavisinde kullanılacak kadar bol miktarda üretmek için Fleming'in kimya bilgisi de, laboratuvar olanakları da yeterli değildi. Bu nedenle üretimine geçilemeyen, üstelik tıp bilginlerinin ilgisi ve umudu da yeni geliştirilen sülfamit türü ilaçlar üzerinde yoğunlaştığından on iki yıl boyunca unutulmuş penisilin, ancak 1940'tan sonra Florey ve Chain'in çabalarıyla insanlığın hizmetine sunulabildi.

İngiltere'deki Oxford Üniversitesi'nde birlikte çalışan bu iki araştırmacı, Fleming'in bulgularını değerlendirerek, 1940'ta penisilini kültür ortamından ayırıp derişik bir toz halinde elde etmeyi başardılar ve laboratuvar fareleri üzerinde deneyerek klinik uygulamanın olumlu sonuç verdiğini açıkladılar. Daha sonra ABD'ye giden Florey, penisilinin ilaç sanayiini besleyecek düzeyde üretilebilmesi için girişimlerde bulundu ve 1943'te ABD ile İngiltere'deki ilaç fabrikaları, önce ordunun, sonra halkın gereksinimini karşılayacak kadar bol miktarda penisilin üretimine geçtiler.

Fleming'in bulduğu, Florey ve Chain'in kullanıma sunduğu penisilin, bakterilerden ileri gelen ve 20. yy'ın ikinci yarısına değin kitlesel ölümlere yol açabilen salgın hastalıkların önlenmesini sağladığı kadar, önce doğal, sonra sentetik pek çok antibiyotik bulunmasıyla sonuçlanan araştırmaların da başlangıcı olmuştur.

- **KAYNAKLAR:** A. Maurois, *The Life of Sir Alexander Fleming*, 1959.
- **BAKINIZ:** CHAIN, DOMAGK, R.J. DUBOS, P. EHRLICH, FLOREY, GRAM, KOCH, PASTEUR, WAKSMAN.

FLEMING, John Ambrose (1849-1945)

İngiliz, mucit. Geliştirdiği diyot lambasıyla radyonun öncülerinden sayılır.

29 Kasım 1849'da Lancashire'in Lancaster kentinde doğdu, 18 Nisan 1945'te Devonshire'in Sidmouth kentinde öldü. 1870'te Londra'daki University College'dan mezun oldu. 1877'de girdiği Cambridge Üniversitesi'nde elektromanyetizma kuramını geliştiren Maxwell ile çalıştı. 1881'de Nottingham'daki

University College'a fizik profesörü olarak atanan Fleming, bir yıl sonra istifa ederek Edison'un İngiltere'deki şirketinde danışmanlık yapmaya başladı. 1885'ten 1926'da emekli oluncaya dek Londra'da University College'da elektrik teknolojisi profesörü olarak görev aldı. Bilimsel çalışmalarından dolayı çeşitli ödüller alan ve 1892'de Royal Society üyeliğine seçilen Fleming'e 1910'da bu kurumun Hughes Madalyası, 1929'da da "Sir" unvanı verildi.

Elektirik teknolojisine çeşitli buluşlarıyla katkıda bulunan Fleming'in bu alandaki en önemli icadı diyot lambasıydı. 1883'te Edison, elektrik ampulü üstüne araştırmaları sırasında, içi boşaltılmış bir ampulün içindeki iki elektrottan biri ısıtıldığında, soğuk elektroda doğru bir akımın başladığını gözlemişti. Edison'un danışmanlığını yaptığı sırada bu olguya ilgilenen Fleming, 1900'de bu iki elektrotlu lambadan yararlanılarak radyo dalgalarının alınabileceğini ve düz akıma dönüştürülebileceğini buldu. Fleming'in lambasında, bir batarya aracılığıyla ısıtılarak akkor haline getirilen bir elektrottan (katot) kaynaklanan elektron akımı, normal koşullarda soğuk ikinci elektroda (anot) doğru akıyordu. Anoda bir radyo sinyali bağlandığında, sinyalin katottan daha pozitif olduğu durumda elektron akımı sürüyor, ancak daha negatif olduğu durumda ise akım kesiliyordu. Böylelikle gelen sinyallerin yalnız bir yönde iletilmesini sağlayan bu lambanın bir radyo devresine yerleştirilmesiyle bir taşıyıcı dalga ile iletilen radyo sinyallerini almak olanaklıydı.

Fleming'in 1904'te patentini aldığı diyot lambası, ABD'de De Forest'in bir üçüncü elektrodu eklemesiyle daha kullanışlı bir hale getirildi. Bir "ızgara" biçimindeki bu üçüncü elektrot, zayıf radyo sinyallerinin diğer iki elektrot arasındaki güçlü akımı kontrol etmesini sağlayarak, uzaktan gelen sinyallerin bile kolayca alınabilmesini sağladı.

Elektromanyetik kuvvetlerin yönünü gösteren "üç parmak yönetimini" de bulan Fleming, diyodun yanı sıra geliştirdiği odometre, termik ampermetre vb gibi çeşitli ölçüm araçlarıyla da elektrik teknolojisine katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Memoirs of a Scientific Life*, 1934, ("Bilimsel Bir Yaşamdan Anılar").
- **KAYNAKLAR:** J.T. Mac Gregor-Morris, *The Inventor of the Valve*, 1954.
- **BAKINIZ:** E.H. ARMSTRONG, DE FOREST, EDISON, MARCONI, J.J. THOMSON.

FLEMMING, Walther (1843-1905)

Alman anatomi bilgini ve hücrebilim uzmanı. Hücrebilimin öncülerindendir.

21 Nisan 1843'te Mecklenburg yakınlarındaki Sachsenberg'de doğdu, 4 Ağustos 1905'te Kiel'de öldü. Flaman asıllı babası Almanya'ya yerleşerek

Mecklenburg'da bir akıl hastanesinin yöneticiliğini üstlenmişti. Başlangıçta edebiyat ve dilbilime eğilimi olan Flemming daha sonra tıba ilgi duymaya başladı. Göttingen, Tübingen ve Berlin üniversitelerinde de okuduktan sonra 1868'de Rostock Üniversitesi'nden mezun oldu. Bir yıl kadar hekimlik yaptıktan sonra bilimsel çalışmalara yönelerek Würzburg Üniversitesi'nde zooloji araştırmaları yaptı. Daha sonra Amsterdam Fizyoloji Enstitüsü'nde yağ hücrelerinin yapı ve fizyolojisini inceledi. Prusya ile Fransa arasında savaş çıkınca da araştırmalarına ara vererek 1871 ortalarına dek orduda hekimlik yaptı. 1871-1873 arası Rostock, 1873-1876 yıllarında Prag Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapan Flemming, 1876'da Kiel Üniversitesi'nde anatomi kürsüsünün başına getirildi ve 1901'de emekli oluncaya değin bu görevde kaldı.

Başlangıçta özellikle vücuttaki yağ dokusu ve lenf düğümleriyle ilgilenen Flemming, daha sonra araştırmalarını hücrebilim üstüne yoğunlaştırdı. Hücrebilim 19. yy'ın başlarında özellikle Schleiden ve Schwann'ın öncü çalışmalarıyla gelişme göstermiş, ancak mikroskop tekniklerinin yetersizliği nedeniyle hücrenin yaşam etkinliğine ilişkin bilgi kısıtlı kalmıştı. 19. yy'ın ortalarında, saydam yapılu hücrenin mikroskopla gözlenmesini kolaylaştıran boyaların geliştirilmesiyle, hücrenin yapısını ve biyolojik süreçlerini ayrıntılı bir biçimde inceleme olanağı doğdu. Bu dönemde hayvan hücrelerini incelemeye başlayan Flemming, bölünmekte olan hücrelerin çekirdeklerinde çeşitli aşamalarda değişiklikleri gözleyerek, çekirdek içindeki bazı maddelerin boyayı fazlasıyla emdiklerini saptadı ve bu maddelere "renkli" sözcüğünden türetilen "kromatin" adını verdi. Hücre bölünmesi sırasında kromatinin "kromozom" adını verdiği yapıları oluşturduğunu gösterdi. Ne var ki, Flemming'in 1870'lerde tanımladığı, daha sonra kalıtım mekanizmasının biyokimyasal temelini oluşturduğu anlaşılan kromozomlar, ancak H.W.G. Waldeyer'in (1836-1921) 1880'lerin sonlarında gerçekleştirdiği çalışmalarıyla sonra ilgi gördü.

Mendel'in kalıtım konusundaki öncü çalışmalarından habersiz olan Flemming'in, karmaşık ve genel bir üreme biçimi olan mitoz bölünmeyi tanımlaması ve kromozomların sayıca iki kat artması konusundaki incelemesi, Mendel'in araştırmalarının de Vries tarafından ortaya çıkartılmasıyla, önem kazanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Zellsubstanz Kern, und Zellteilung*, 1862, ("Stipolazma, Çekirdek ve Hücre Bölünmesi").

• **BAKINIZ:** BENEDEN, BOVERI, MENDEL, REMAK, SCHLEIDEN, SCHWANN, STRASBÜRGER, de VRIES, WEISMANN.

FLETCHER, Alice Cunningham (1838-1923)

ABD'li antropolog. Amerikan kızıl-derililerinin yaşamları konusunda çalışmalar yapmıştır.

15 Mart 1838'de Küba'nın Havana kentinde doğdu. 6 Nisan 1923'te Washington'da öldü. Çocuk-

luğunda özel eğitim gören Fletcher, 1870'lerde Amerikan kızıl-derililerinin yaşamıyla ilgilenmeye başladı ve Harvard Üniversitesi'ne bağlı Peabody Müzesi'nde arkeoloji ve etnoloji alanlarında çalışmalar yaptı.

1881'de bir misyoner grubuyla birlikte Nebraska ve Güney Dakota'ya gitti ve buradaki kızıl-derililere ait yerleşim bölgelerini dolaştı. Daha sonra Omaha kızıl-derilileriyle birlikte yaşamaya başladı ve onların yaşantılarını inceledi. 1882'de Washington'a giderek aynı yıl Omaha kabilesine ait ortak toprakların küçük tarımsal mülkler halinde bölüştürülmesini hedefleyen bir yasanın çıkarılmasını sağladı. 1887'de, yine onun çabaları sonucu kabul edilen bir yasa ile kızıl-derililere ait ortak toprakların bölüştürülmesi tamamlanırken onlara yurttaşlık hakkı tanındı.

Fletcher 1893'te Women's Anthropological Society'nin ("Kadınlar Antropoloji Derneği") başkanı oldu. 1896'da American Association for the Advancement of Science'in ("Amerikan Bilim Geliştirme Kurumu") başkan yardımcılığını 1905'te American Folklore Society'nin ("Amerikan Folklor Derneği") başkanlığını yaptı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Indian Story and Song from North America*, 1900, ("Kuzey Amerika Kızıl-derililerinin Hikâyesi ve Şarkıları"); *The Hako: A Pawnee Ceremony*, 1904, ("Hako: Bir Pawnee Töreni"); *The Omaha Tribe*, 1911, ("Omaha Kabilesi").

FLETCHER, John (1579-1625)

İngiliz oyun yazarı. Beaumont ve Shakespeare'den sonra, döneminin en önemli oyun yazarlarından.

20 Aralık 1579'da Sussex bölgesinde Rye'da doğdu, Ağustos 1625'te Londra'da öldü. Babasının pek çok borç bırakarak ölmesinden sonraki çocukluk yılları yoksulluk içinde geçti. Ancak yazar olarak ün kazanınca yoksulluktan kurtulabildi. Oyun yazarlığı konusunda birlikte çalıştığı Francis Beaumont ile 1607-1608 arasında tanıştı. Daha önce ikisi de başarısız oyunlar yazıyorlardı. Fletcher'in 1608'de yazdığı *The Faithful Shepherdess* ("Sadık Çoban Kız") hiç ilgi görmemişti. Ama birlikte yazdıkları *Philaster or Love Lies A-Bleeding* ("Philaster ya da Aşk Kanlar İçinde") ve *The Coxcomb* ("Züppe") ile önemli bir ün sağladılar. 1611'de *The Maid's Tragedy*, ("Hizmetçinin Trajedisi") ve *A King and No King* ("Kral ve Kral Olmayan") ile birlikte çalışmayı sürdürdüler. 1615'te de son olarak *Scornful Lady*'yi ("Saygısız Bayan") yazdılar. Fletcher, Beaumont'un 1613'te evlenip kentte yerleşmesinden sonra, sarayda, Kral'ın Adamları adlı tiyatro grubunun tek oyun yazarı olarak çalışmaya başladı. Bu tarihten sonra bütün oyunları bu grup tarafından sahnelendi ve sarayda otuz kadar oyun yazdı, çağının en büyük oyun yazarlarından biri oldu. VIII. Henry oyununun yazımında Shakespeare'le birlikte çalıştığı da ileri sürülmektedir.

Gerek Beaumont ile, gerek kendi başına ve Kral'ın Adamları için yazdığı oyunlarda Fletcher,

Flores 1839-1843 arasındaki başkanlık döneminin ardından 1843'te yeniden kendini seçtirince Rocafuerte ayaklandı. Ayaklanmayı bastıramayan Flores, ailesinin, mal varlığının ve rütbesinin güvenceye alınması koşuluyla sürgüne gitmeyi kabul etti. Yönetimi yeniden ele geçirmek için girişimlerde bulunduysa da başarılı olamadı.

1860'ta Peru istilasını Ekvador'da iç savaşa yol açtı. Gabriel Garcio Moreno önderliğindeki muhafazakâr grup Flores'i ordunun başına çağırdı. Flores döndü ve Eylül 1860'ta savaşa sona erdi. 1861'de Garcia Moreno yönetimini resmen tanıyan Kurucu Meclis'e başkanlık yaptı. Garcia Moreno'nun izlediği dış politika sonucu ülke Yeni Granada ile savaşa girdi. Guasped'ta yenilen Flores, Guayaquil'e dönerken gemide öldü.

• **BAKINIZ:** S. BOLIVAR, GARCIA MORENO, SUCRE.

FLOREY, Howard Walter (1898-1968)

Avustralyalı patoloji uzmanı. Chain ile birlikte penisilini arı halde elde etmiş ve tıpta antibiyotik olarak kullanılmak üzere sanayi çapında üretimini sağlamıştır.

24 Eylül 1898'de Adelaide'de doğdu, 21 Şubat 1968'de İngiltere'deki Oxford kentinde öldü. 1921'de Adelaide Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirerek, kazandığı bir bursla İngiltere'ye gitti ve öğrenimini önce Oxford, sonra Cambridge Üniversitesi'nde sürdürdü. 1927'de Cambridge'ten doktora derecesini alıp, aynı üniversitede patoloji dersleri vermeye başladı. 1931'de Sheffield Üniversitesi'nde, 1935'te Oxford Üniversitesi'nde patoloji profesörlüğüne getirildi ve 1962'de emekliye ayrılncaya değin Oxford'daki Sir William Dunn Patoloji Okulu'nda öğretim görevini sürdürdü.

Penisilinin artırılmasını ve ticari üretimini sağlayan Florey, 1945 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü, çalışma arkadaşı Chain ve penisilinin bulucusu Fleming ile bölüştü. İngiltere ve Avustralya'daki üniversiteler ile bilim kuruluşlarının onur unvanları dışında pek çok ödül kazanan Florey, 1944'te "Sir" unvanını, 1957'de Royal Society'nin Copley madalyasını, 1965'te Adelaide ve Marston Baronu unvanını, aynı yıl Sovyet Bilimler Akademisi'nin Lomonosov madalyasını almış, kuruluşunda emeği olan Avustralya Ulusal Üniversitesi'nin rektörlüğüne getirilmiş ve 1960-1965 arası Londra'daki Royal Society'nin başkanlığını üstlenmiştir.

Oxford Üniversitesi'ne bağlı William Dunn Patoloji Okulu'nun başkanı olarak değerli araştırmacıları bir araya toplayan ve sıkı bir işbirliğiyle bu kuruluşu deneysel patolojinin en önemli merkezlerinden biri durumuna getiren Florey'in bilime en büyük katkısı, penisilinin geniş çapta üretimini ve tıpta kullanımını sağlamak olmuştur. Cambridge Üniversitesi'nde öğretmeni olan Hopkins'in önerisi üzerine

1935'te Chain'i Oxford Üniversitesi biyokimya bölümüne çağıran Florey, dört yıl sonra Dubos'un, bazı basillerce salgılanan ve bakteri öldürücü özellik gösteren doğal bir maddeyi ayırarak deriştirmeyi başarmasından sonra, doğal bakteri öldürücüler üzerinde çalışmaya başladı. Fleming'in 1928'de bulduğu ve "penisilin" adını verdiği, bir tür küf mantarınca salgılanan bakteri öldürücü maddeyi küften ayırıp arı halde elde etmek ve gücünü yitirmeden uzun süre saklamanın yollarını bulmak gerekiyordu. 1940'ta, penisilini çeşitli bakteri kültürleri üzerinde deneyerek stafilokok, streptokok, pnömokok, tetanos basili gibi gram pozitif bakteriler, gonokoklar, menengokoklar ve frengi mikrobu üzerinde etkili olduğunu, tifo basili gibi gram negatif bakterilere ve tüberküloz basiline karşı etkisiz kaldığını belirleyip, önce fareler, sonra insanlar üzerinde deneyerek toksik etkisinin olmadığını kanıtladılar. Ardından, "liyofilleştirme" denilen teknikle, -80° C'ta dondurulup, bileşimdeki suyun buharlaşması için düşük sıcaklıkta tutulan ve vakumda, kurutularak toz haline getirilen penisilini arı halde ve çok etkili dozda elde etmeyi başardılar. Ancak, tek bir enfeksiyon olayını tedavi etmeye yeterli penisilini üretebilmek için bile 2.000 litre kadar küf kültürü gerekiyordu ve sürüp giden II. Dünya Savaşı gerekli hammaddenin sağlanabilmesini güçleştiriyordu. 1941'de, henüz savaşa girmemiş olan ABD'nin olanaklarından yararlanmak üzere girişimlerde bulunan Florey'nin çabalarıyla iki yıl sonra yeterli miktarda penisilin üretimine geçilebildi ve savaşın sonlarına doğru önce Tunus ve Sicilya'da, ardından tüm cephe-lerde başarıyla kullanılan penisilin, 1944'ten bu yana bakteri enfeksiyonlarına karşı tıbbın en büyük silahı olma özelliğini korudu.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Antibiotics: A Survey of Penicillin, Streptomycin and Other Antimicrobial Substances From Fungi, Actinomycetes, Bacteria and Plants* (E. Chain ile), 2 cilt, 1949, ("Antibiyotikler: Mantarlardan, Aktinomisetlerden, Bakterilerden ve Bitkilerden Elde Edilen Penisilin, Streptomisin ve Diğer Mikrop Öldürücü Maddeler Üzerine Bir İnceleme"); *General Pathology*, 1954, ("Genel Patoloji").

• **BAKINIZ:** CHAIN, DOMAGK, R.J. DUBOS, P. EHRLICH, A. FLEMING, KOCH, PASTEUR, WAKSMAN.

FLÓREZ ESTRADO, Alvaro (1765-1854)

İspanyol, iktisatçı. İspanya'da iktisadın bir bilim olarak gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra 1798'de Asturya Bölgesi başsavcısı olan Flórez Estrado İspanya'yı istila etmiş ve İspanya Krallığı'na kardeşi Joseph Bonaparte'ı atamış olan Napoléon'a muhalefeti ile dikkati çekti. 1813'te Sevilla Yüksek Mahkeme Başkanlığı'na getirildi. İspanya'nın sömürgelerinde izlediği siyaseti eleştirmesi nedeniyle birkaç kez

İspanya'dan uzaklaştırıldı. Uzun süre Paris'te ve Londra'da yaşamak zorunda kalan Flórez Estrado 1851'de Fransa'da Académie des Sciences Morales et Politique (Ahlaki ve Siyasi Bilimler Akademisi) fahri üyeliğine seçildi.

1814'te yayımlanan *Examen imparcial de las disensiones de América y medios de conciliación* ("Amerikan Uyuşmazlığının Yansız Bir İncelemesi ve Uzlaşma Yolları") adlı çalışmasında İspanya'nın sömürgelerinde uyguladığı baskıya dayalı, sömürge halkının tepkisine yol açan yönetim biçimini eleştirdi ve daha az baskıcı, akılcı bir yönetim önerdi. İkinci sürgün döneminde Londra'da yayımlanan *Curso de economia política* ("Politik İktisat Notları") adlı iki ciltlik çalışması Adam Smith'in ve çağdaşı İngiliz iktisatçıların kuramlarına dayalı, İspanyolca yazılmış ilk sistemli iktisat çalışmasıdır.

Malthus'un nüfus kuramını ve Ricardo'nun rant kuramını benimseyen Flórez Estrado, özel toprak mülkiyetinin adaletsiz bir ayrıcalık olduğunu ve bu nedenle emekçilerin emeklerinin karşılığını tam olarak alamadığını ileri sürdü. Bu konuda yazdığı *La cuestión social; origen, latitud y efectos del derecho de propiedad* ("Toplumsal Sorun; Mülkiyet Haklarının Kökeni, Boyutları ve Etkileri") adlı yapıtında satışa çıkarılan taşınmaz malların devlet tarafından satın alınmasıyla toprağın aşamalı sosyalizasyonunu önerdi. Vergiler ve etkileri konusundaki çözümlemelerin de yer aldığı bu çalışmada, devletin cari harcamalarının devletin borçlanması yoluyla ödenmesi politikasına karşı çıktı.

Flórez, İspanya'da iktisat biliminin gelişimini önemli şekilde etkilemiş, bazı yapıtları da yabancı dillere çevrilmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Examen imparcial de las disensiones de América y medios de conciliación*, 1814, ("Amerikan Uyuşmazlığının Yansız Bir İncelemesi ve Uzlaşma Yolları"); *Examen de la crisis comercial de la Inglaterra en 1826*, 1827, ("İngiltere'deki 1826 Ticari Krizinin İncelenmesi"); *Curso de economia política*, 1828, ("Politik İktisat Notları"); *La cuestión social; origen latitud y efectos del derecho de propiedad*, 1839, ("Toplumsal Sorun; Mülkiyet Haklarının Kökeni, Boyutları ve Etkileri").

- BAKINIZ: J.S. MILL, RICARDO.

FLORİNALI NÂZİM (1883-1939)

Türk, şair. Gazetelerde yayımladığı övgü yazılarında kendisini "şiir kralı" ilan etmesiyle tanınmıştır.

Florina'da doğdu, İstanbul'da öldü. Asıl adı Mehmet Nazım Özgünay'dır. İlk ve ortaöğrenimini babasının görev yaptığı Manastır'da gördü. 1901'de İstanbul'da Hukuk Mektebi'ne girdi. 1906'da mezun olduktan sonra Dahiliye Nezareti'nde memurluk, Emniyet-i Umumiye şube müdürlüğü ve *Polis Dergisi* müdürlüğü yaptı. Ankara'da Emniyet-i Umumiye Neşriyat Şubesi'nde müdür olarak çalıştı. Buradan atandığı Gümüşhane Mektupçuluğu'ndan emekli ol-

du. 1936'dan sonra İstanbul'da avukatlıkla uğraştı.

Florinalı Nâzım şiirlerinden çok şairliği üzerine takındığı tavırlarla tanınmıştır. Gazetelerde yayımladığı övgü yazıları ve ilanlarla kendisini "Türk şiirinin kralı" ilan etmiştir. Abdülhak Hamit, Tevfik Fikret ve Nef'i üzerine yayımladığı küçük broşürlerde, ilgiyi bu şairlerin sanatçı kişiliklerinden çok, kendi üstüne çekmeye çalışmıştır. Bu davranışları İstanbul sanat çevrelerinde hoşgörüle karşılanmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Türk Şiir Kralığı Neden ve Nasıl Doğmuştur*, 1934.

FLORY, Paul (1910)

ABD'li kimyacı. Polimer kimyasına katkısı nedeniyle 1974'te Nobel Kimya Ödülü'nü almıştır.

Paul John Flory 19 Haziran 1910'da Illinois Eyaleti'nin Sterling kentinde doğdu. Indiana Eyaleti'ndeki Manchester College'dan 1931'de mezun oldu. 1934'te Ohio Eyalet Üniversitesi'nden kimya doktorasını aldıktan sonra Du Pont Şirketi'ne girerek, polimer kimyasının en önemli isimlerinden biri olan W. Carothers'ın yönettiği araştırma grubuna katıldı. Du Pont'taki çalışmaları sırasında polimer kimyasına bir fiziksel kimyacı olarak yaklaşan Flory, bu alandaki çalışmalarını daha sonra üstlendiği görevler sırasında aralıksız sürdürdü. 1938'de Cincinnati Üniversitesi'ne geçen Flory, 1940-1943 yıllarında Esso, 1943-1948 arası Goodyear şirketlerinde araştırmacı olarak çalıştı. Daha sonra yeniden üniversiteye dönerek, 1948-1956 arası Cornell'de profesör, 1956-1961 yıllarında da Mellon Institute'ta araştırma yöneticisi olarak görev alan Flory, 1961'den başlayarak kimya profesörlüğü yaptığı Stanford Üniversitesi'nde, 1976'da emekliye ayrılmasına karşın, Emeritus profesör olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Flory'ye 1974'te makromoleküllerin fiziksel kimyasına temel ve uygulamaya yönelik katkıları nedeniyle Nobel Kimya Ödülü verildi.

Flory'nin Carothers ile birlikte çalıştığı yıllar, polimer kimyasının en hızlı gelişme dönemlerinden birine rastlamıştı. Staudinger'in öncülüğünü yaptığı kuramsal çalışmalar, Ziegler ve Carothers gibi deneye ağırlık veren kimyacıların da senteze yönelik araştırmalarıyla önemi giderek artan polimerlerin fiziksel kimya açısından daha iyi anlaşılmasında etkin bir rolü o günlerden üstlenen Flory, yaklaşık yarım yüzyıllık bir araştırma kariyeri sonucu, polimer kimyasının en temel konularında değerli çalışmalar yaptı.

Flory'nin araştırmalarına başladığı yıllarda, değişik sayı ve yapıdaki birimlerin bir araya gelmesinden oluşan polimerlerin fizikokimyasal davranışları iyi bilinmiyor, bilinen moleküllerden bir hayli büyük olan polimerlerin oluşumunda ve fizikokimyasal davranışlarında kendilerine özgü kuralların geçerli olabileceği düşünülüyordu. Flory'nin bu alandaki en önemli katkılarından biri, polimerlerin de diğer mole-

küllere uygulanan fizikokimyasal bilgilerin ışığında değerlendirilebileceğini açığa çıkartmasıdır. Flory, oldukça karmaşık ve uzun zincirlerden oluşan polimerlerin fizikokimyasal açıdan incelenbilmesini kolaylaştırmak amacıyla, şansoyunlarından nükleer tepkimelere dek zincirleme olayların geçerli olduğu çeşitli alanlarda kullanılabilen istatistiksel yöntemlerden yararlandı. Kendi katkılarıyla da geliştirdiği bu yaklaşımın yanı sıra çeşitli analiz yöntemlerinin de aracılığıyla doğrusal (lineer) zincirlerin arasındaki etkileşimler, zincir uzunluğunu belirleyen koşullar gibi konuları inceledi. Polimerin oluşumunda, ısı ve tepkime ortamının etkileri, polimerlerde kristalleşme süreci, esneklik ve ağdalılık gibi konularda yaygın olarak kullanılan yöntem ve kuramlar geliştirdi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Principles of Polymer Chemistry*, 1956, ("Polimer Kimyasının İlkeleri"); *Statistical Mechanics of Chain Molecules*, 1969, ("Zincir Moleküllerinin İstatistiksel Mekanikliği").

• **BAKINIZ:** CAROTHERS. NATTA, STAUDINGER, K. ZIEGLER.

FLOTOW, Friedrich von (1812-1883)

Alman, besteci. *Martha* adlı operasıyla ünlüdür.

26 Nisan 1812'de Teutendorf'da doğdu, 24 Ocak 1883'te Darmstadt'da öldü. Soylu bir ailedendi ve diplomat olmak için eğitim gördü. Ama küçük yaştan başlayarak müzik ve tiyatroya ilgi duymuştu. İlk müzik derslerini annesinden aldı. 1827'de bu alandaki öğrenimini tamamlamak üzere Paris'e gönderildi. Bohemyalı besteci Anton Joseph Reicha'nın (1770-1836) öğrencisi oldu. 1830'daki siyasal olaylar nedeniyle ayrılmak zorunda kaldığı Paris'e bir yıl sonra geri döndü. 1835'te ilk operası olan bir perdelik *Pierre et Catherine*'i besteledi.

Flotow ilk önemli başarısını 1839'da bestelediği *Le naufrage de la méduse* (Denizanasının Batışı) adlı operayla sağladı. Bunu, hemen hepsi yaygın beğeni kazanan hafif opera türünde bir dizi yapıtı izledi. 1855'te Almanya'ya giderek 1856-1863 arasında Schwerin Saray Tiyatrosu'nun yöneticiliğini yaptı, bu kurum için bale müzikleri yazdı. Daha sonra Paris'e döndü ve 1864'te Institut de France üyeliğine seçildi. 1869'dan sonra ise Viyana yakınlarında yaşamaya başladı.

Flotow'un operaları yaşadığı dönemde oldukça sevilmiş ve ünlenmiştir. Ancak bugün, 1847'nin ürünü olan *Martha* dışında, hiçbir sahnelenmemektedir. Bu durum, sanatçının, belli bir dönemde Parisli izleyicilerin beğenisine uygun yapıtlar vermeyi yeğlemiş olmasına bağlanmaktadır. *Martha* ise güzel ve duygulu melodileriyle sık sık sahnelenen bir yapıt olarak günümüze kalmıştır. İrlandalı şair Thomas Moore'un (1779-1852) "Last Rose of Summer" ("Yazın Son Gülü") adlı şiiri üzerine bestelenmiş olanarya,

bu operanın en sevilen bölümlerindendir.

• **YAPITLAR (başlıca):** Opera: *Pierre et Catherine*, 1835; *Le naufrage de la méduse*, 1839, (Denizanasının Batışı); *Alessandro Stradella*, 1844; *Martha*, 1847; *Die Grossfürsten*, 1850, ("Grandükler"); *Rübezahl*, 1853; *Pianella*, 1860; *Zilda*, 1866; *Nadia*, 1873; *Il Flor d'Harlem*, 1876, ("Harlem Çiçeği"); *Am Runenstein*, 1868, ("Yazıt Başında"); Bale: *Die Libelle*, 1856, ("Yusufçuk"); *Tanzkönig*, 1861, ("Dans Kralı").

• **BAKINIZ:** MEYERBEER.

FLOURENS, Pierre (1794-1867)

Fransız hekim, nöroloji bilgini. Sinir sistemi ile ilgili çalışmalar yapmış, beyincığın ve iç kulağın işlevlerini ortaya çıkarmıştır.

Marie Jean Pierre Flourens, 13 Nisan 1794'te Béziers yakınlarında Maureilhan'da doğdu, 8 Aralık 1867'de Paris yakınlarında Montgeron'da öldü. Montpellier Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gören Flourens, 1813'te mezun olduktan sonra ünlü botanikçi Candolle'un aracılığıyla G. Cuvier'nin yanında fizyoloji araştırmaları yapmak üzere Paris'e gitti. Burada hayvanlar üstüne yaptığı araştırmalar ve 1820'lerin başında yayımladığı bir dizi bildiri kısa sürede sinir sistemi fizyolojisi konusunda üne kavuşmasını sağladı. 1824 ve 1825'te iki kez Montyon Ödülü'nü kazanan Flourens, 1828'de Bilimler Akademisi'ne üye seçildi. 1832'de Jardin des Plantes'ta profesör oldu ve kendisi için kurulan karşılaştırmalı anatomi kürsüsünde görev aldı. Ertesi yıl Bilimler Akademisi'nin iki sürekli sekreterliğinden birine seçildi ve Arago ile birliktesürelili bilimsel bir yayın olan *Compte rendus*'yü çıkarmaya başladı. 1835'te Collège de France'a profesör olarak atandı. Aynı yıl Royal Society'ye yabancı üye, 1840'ta da Fransız Akademisi'ne üye seçildi. 1859'da da Légion d'honneur nişanı ile ödüllendirildi.

1822'de Bilimler Akademisi'ne sunduğu bildirilerle ün kazanan Flourens'in daha sonra derleyerek yayımladığı bu çalışmaları sinir sistemi fizyolojisinde bir dönüm noktası sayılır. Beynin işlevlerini araştırdığı deneysel çalışmalarda, genellikle cerrahi olarak beynin belirli bölgelerini çıkarma yöntemini kullanan Flourens, merkezi sinir sisteminde, kavrayış/istenç algılama/algının iletimi ve kasların uyarılması olmak üzere üç temel süreç belirledi. Koordinasyonun sinir sistemi bakımından önemini vurgulayarak, beynin her parçasının kendine özgü işlevinin yanında tüm beynin işlevine katılmak gibi bir görevi de olduğunu ileri sürdü. Beyincik üstüne yaptığı araştırmalarda ise, beyincik hasarlarının hareketlerde koordinasyon bozukluğuna yol açtığını ve bu durumun alkolün etkilerinden farklılığını gösterdi.

Kulak zarının hasarının tam sağırlığa yol açmadığını, bunun ancak koklea (salyangoz) sinirlerinin zedelenmesinden kaynaklandığını gösteren Flourens,

iç kulaktaki yarım daire kanallarındaki bir bozukluğun denge yitimine neden olduğunu da saptadı. Soğanilikte solunum merkezinin yerini belirledi. 1847'de de kloroformun hayvanlardaki anestezi etkisini gösterdi.

Fizyolojinin gelişmesinde önemli bir yeri olan Flourens, Gall'ın geliştirdiği, insanın karakter ve zihinsel yetilerini, kafatası biçimini inceleyerek değerlendiren frenoloji akımına karşı çıkmıştır. Beyindeki (daha doğrusu beyin kabuğundaki) işlevsel odaklaşmalara ağırlık veren ve değişik kişilerde belirli işlev ve yetilerin fazlaca gelişmesinin kafatasının biçimini bile değiştirecek bir ölçüde beyni etkileyeceğini ileri süren bu görüşe karşı, Flourens'in deneyleri başarılı olmuş, bilim çevreleri beyindeki lokalizasyon konusuna kuşku ile bakmışlardır. Ne var ki Flourens'in bu konudaki tutumunun da aşırılığı zamanla anlaşılmış, Fritsch, Hitzig ve Ferrier'nin beyni elektrik yoluyla uyardıkları deneyleri, Broca ve Wernicke'nin de beyinle konuşma yeteneği arasındaki ilişki üstüne klinik gözlemleri sonucu, beyin kabuğunda duyu ve hareket sistemleri dışında da belirli bir ölçüde odaklaşmanın söz konusu olduğu anlaşılmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Recherches expérimentales sur les propriétés et fonctions du système nerveux dans les animaux vertébrés*, 1824, ("Omurgalı Hayvanlarda Sinir Sisteminin Nitelik ve İşlevleri Üstüne Deneysel Araştırma"); *Examen de le phrénologie*, 1842, ("Frenoloji İncelemesi"); *Cours de physiologie comparée*, 1856, ("Karşılaştırmalı Fizyoloji Kursu").

- **BAKINIZ:** von BÉKÉSY, BROCA, BRODMANN, FERRIER, GALL, HITZIG, WERNICKE.

FLUDD, Robert (1574-1637)

İngiliz, düşünür, hekim. Doğaüstücü bir felsefeyi benimsemiştir.

Latince adı Robertus de Fluctibus olan Fludd, Kent Kontluğu'ndaki Bearstee'de, Milgate House'da doğdu, 8 Eylül 1637'de Londra'da öldü. Babası Kraliçe I.Elizabeth'in Fransa ve Hollanda'daki mali temsilcisiydi. On yedi yaşında Oxford Üniversitesi'ndeki St. John's College'a girdi, bu okulu 1598'de bitirdikten sonra altı yıl boyunca Avrupa'da tıp öğrenimi gördü. 1605'te İngiltere'ye döndü. Hekimlik yapma iznini türlü güçlüklerle elde etti. 1609'da College of Physicians'ın üyeliğine kabul edildi. Londra'da hekimlik yaptığı sırada, içtenlikle savunduğu Rosicrucian Fraternity (Güllü Haç Topluluğu) üzerine bir kitap yazdı. Doğaüstücü ve gizemci olan bu topluluğun kökeni ile ilgili bilgiler tartışmalıdır. Kimi kaynaklara göre Paracelsus tarafından kurulmuştur. Fludd'un felsefe alanındaki görüşlerinde Paracelsus ve C.H. Agrippa'nın etkisi görülmektedir. Simya, büyü, falcılık, astroloji konularıyla ilgilenmiş, hekim ve fizikçi olarak incelemelerini döneminin bilim geleneğinin dışında kalarak bu alanlarda yürütmeye çalışmıştır. Termometrenin bulucusu olarak da anılır.

Fludd'ın evrenin yaratılışına ilişkin görüşleri Kabalacı olarak nitelenebilir. Ona göre Tanrı, önce kendi içine dönerek bir boşluk yaratmıştır. Bu boşluk, Tanrı'nın ışık olması nedeniyle bir karanlık olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra Tanrı bu boşluk içine ışık olarak yayılarak evrenin tüm varlıklarını yaratmıştır. Bu nedenle dünyadaki her şeyin aydınlık ve karanlığın bir karışımı olarak, ortak bir yapısı olduğu söylenebilir. Işık, aynı zamanda sıcaklık, devinim ve iyiliğin; karanlık da soğuk, durağanlık ve kötülüğün kaynağıdır. Işığın karanlığa kavuşması nemliliği, ondan ayrılması da kuruluğu ortaya çıkarır. Hava soğukta su, su da yoğunlaştığında toprak olur.

Tüm varlıklar, içerdikleri ışık ve karanlığın birbirlerine oranlarına göre sıralanabilirler. Işığa en az sahip olanlardan biri topraktır. Ateşe bu bakımından varlık düzeylerinin üst sıralarında yer alır. İçinde ışıklı tözden büyük bir nicelik bulunduran hava ve su, yaşam için çok gereklidir. Fludd'a göre üç evren vardır. Birincisi Baba-Oğul-Ruh üçlemesinin yer aldığı, "ilk örnek evren"dir. İkincisi, Tanrı'dan fışkırmış olan, aynı zamanda onun bir görünümü olarak da kabul edilebilecek "büyük evren"dir (*macro cosmos*). Bu evren de kendi içinde Tanrı'nın üçlemedeki herbir niteliğine karşılık olacak üç bölümde incelenebilir. Birincisinde, Tanrı'dan ayrı düşünülemeyecek melekler vardır. İkinci bölge yaşamın tözü olan "esirli bölge"dir. Yeryüzü ve diğer gezegenler ise üçüncü bölge olan "öğeler bölge"sinde yer alır. İnsan "küçük evren" (*micro cosmos*) olarak nitelendirilmelidir. Baş "meleksel", göğüs "esirli", karınsa "ögesel" bölgeye karşılıktır.

Fludd, bu görüşleri doğrultusunda, insan yaşamında ölmezliğin sırrının bulunabileceğini, madenlerin birbirlerine döneşebileceklerini de savunmuş, bunun yollarını aramıştır. Hastaların iyileştirilmeleri için falcılık gibi yöntemlere başvurmuştur. Ona göre, Tanrısal dizge, varlığını bir takım belirtilerle ortaya koyar. Örneğin, şimşek ve gök gürültüsü, basit doğa olayları değil, Yehova'nın bir görünüşüdür. Fludd bu tanrısal olayları, fizik deneyleriyle de doğrulamaya kalkmıştır. Matematik, fizik için ölçü, işaret ve kavramlara dayalı bir dil oluşturmakla sınırlı kalmasını savunmuştur.

Bacon döneminde yaşamış olan bu doğaüstücü düşünür, özellikle Gassendi tarafından eleştirilmiş, masonluğun sembollere dayalı yapısını beslediği ileri sürülmüştür.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Apologia Compendiaria Fraternitatem de Rosea Croce*, 1616, ("Güllü Haç Topluluğu ile İlgili Savunma"); *Utriusque Cosmi Metaphysica, Physica Atque Technica Historia*, 1617, ("Büyük ve Küçük Her İki Evrenin, Fizik ve Teknik Tarihi"); *Clavis Philosophiae et Alchimiae*, 1633, ("Felsefe ve Simyanın Anahtarı").

- **KAYNAKLAR:** J.B. Craven, *Doctor Robert Fludd, the English Rosicrucian*, 1902; S. Hutin, *Robert Fludd: Le Rosicrucien*, 1953.

- **BAKINIZ:** C.H. AGRIPPA, GASSENDI.

FLYNN, Errol

(1909-1959)

ABD'li sinema oyuncusu. Serüven filmlerinin yıldızı olarak ün kazanmıştır.

20 Haziran 1909'da Kuzey İrlanda'da, Antrim'de doğdu, 14 Ekim 1959'da Kanada'da, Vancouver'da öldü. Anılarında Tasmanya doğumlu olduğunu yazmasına karşın, araştırmacılar doğum yerinin Kuzey İrlanda olduğunu belirtiyorlar. Babası ünlü bir bilim adamıydı. Flynn'in serüvene, özellikle de deniz serüvenlerine olan tutkusu ortaöğrenimini tamamlamadan okulu bırakmasına yol açtı. Çoğu denizle ilgili çeşitli işlerde çalıştı, altın aramak amacıyla bir şirket kurdu. 16 yaşında gittiği Yeni Gine'de, bir yandan tütün işletmesinde çalışırken, bir yandan da gazetelere yazılar yazdı. Avustralya ile Gine arasında başından geçen serüvenleri *Beam Ends* adlı kitabında anlattı. Avustralya'da *In the Wake of the Bounty* ("Ödül Peşinde") adlı bir yarı-belgesel filmde oynadıktan sonra İngiltere'ye geçti, orada bir tiyatro grubunda çalışmaya başladı. İngiltere'de çevirdiği bir filmin ardından 1935'te Hollywood'a gitti ve kısa sürede ünlü bir yıldız oldu.

Uzun boyu, atletik yapısı, yakışıklı görünümü ile serüven filmlerinin aranan yıldızı oldu, cesur kahramanları canlandırdı. II. Dünya Savaşı'nda hastalıklı bünyesi nedeniyle askere alınmadı. 1940'larda büyük bir yıldızken kişisel yaşamındaki tutarsızlıklar nedeniyle yavaş yavaş ününü yitirdi. 1952'de Avrupa'ya geçti. Ama orada yaptığı filmler de başarı kazanamadı. 1956'da Hollywood'a döndüğünde çevirdiği *The Sun Also Rises*'daki (Güneş Yine Doğar) sarhoş rolüyle iyi eleştiriler aldı. Son filmi *Cuban Rebel Girls* ("Kübalı İsyançı Kızlar") Fidel Castro'ya adanmış bir yapıttı.

• **YAPITLAR** (başlıca): Oynadığı Filmler: *In the Wake of the Bounty*, 1933, ("Ödül Peşinde"); *Murder at Monte Carlo*, 1935, ("Monte-Carlo'da Cinayet"); *The Charge of the Light Brigade*, 1936, ("Hafif Süvari Alayının Hücumu"); *Captain Blood*, 1935, ("Kanlı Kaptan"); *The Adventures of Robin Hood*, 1938, ("Ormanlar Kralı Robin Hood"); *The Sisters*, 1938, ("Kızkardeşler"); *The Private Lives of Elizabeth and Essex*, 1939, (Kraliçe Elizabeth); *They Died With Their Boots On*, 1942, (Sayılı Kahramanlar); *Gentleman Jim*, 1942, ("Centilmen Jim"); *Objective Burma*, 1946, (Hedef Burma); *Escape Me Never*, 1947, (Benden Kaçamazsın); *Silver River*, 1948, ("Gümüş Nehir"); *Kim*, 1951, (Hint Casusu); *Against All Flags*, 1952, (Denizler Hakimi); *Istanbul*, 1956; *The Sun Also Rises*, 1957, (Güneş Yine Doğar); *Too Much Too Soon*, 1958, ("Çok Fazla, Çok Erken"); *The Roots of Heaven*, 1958, (Cennetin Kökleri); *Cuban Rebel Girls*, 1959, (Kübalı İsyançı Kızlar). Kitap: *Beau Ends*, 1937, *My Wicked, Wicked Years*, 1960, ("En Zayıf Yıllarım"), Otobiyografi.

FO, Dario

(1926)

İtalyan oyun yazarı, yönetmen ve oyuncu. Güncel siyasal olaylardan yola çıkarak yazdığı güldürülerle, İtalya'da büyük yığınlara ulaşabilen etkili bir tiyatro türü yaratmıştır.

Varese'de San Giano kasabasında doğdu. Milano'da mimarlık öğrenimi yaparken yazdığı siyasal yergi skeçleriyle güldürü türündeki ustalığını ortaya koydu. Kabare gösterilerinin başarı kazanması üzerine radyoda on sekiz hafta süren bir monologlar dizisi yayımladı. Güldürülerinin güncel sorunlardan kaynaklanması ve kışkırtıcı bir nitelik taşıması yüzünden sık sık resmi makamların kovuşturmasına uğradı. Bir süre Parenti ve Durano gibi yazar ve oyuncularla oluşturduğu bir toplulukla çalıştıktan sonra, 1958'de, karısı Franca Rame ile birlikte Dario Fo-Franca Rame topluluğunu kurdu. "Burjuva güldürüleri" adını verdiği bir dizi oyunu on yıl süreyle İtalya'nın değişik yerlerinde sundu.

Bu döneminin oyunları arasında 1959'daki *Gli arcangeli non giocano a flipper*, ("Büyük Melekler Langırt Oynamaz"), 1964'teki *Settimo: ruba un po meno*, ("Yedinci Emir: Daha Az Çal") gibi yapıtları sayılabilir. Bu oyunlarda İtalyan hükümeti, emperyalizm ve Katolik Kilisesi açıkça eleştiriliyordu. Bu nedenle, Fo ile Rame'nin İtalyan Radyo ve Televizyonu'ndaki çalışmaları yasaklandı. Bunun üzerine karı koca İtalyan Komünist Partisi'nin Kültür Kolu'yla anlaştılar. Nuova Scena adlı yeni bir topluluk kurarak fabrikalarda, işçi derneklerinde temsil verdiler. Daha sonra Komünist Partisi'ni reformist ve bürokratik olmakla suçlayarak anlaşmalarını bozdular ve Il Collettivo Teatrale La Commune adlı yeni bir topluluk kurdular. Bu topluluk kiralık salon bulamamak, kaçırılma tehdidi, hapis cezası ve benzeri engellemelere karşın çalışmalarını sürdürdü ve izleyicilerin büyük desteğini kazandı. Dario Fo Avrupa'nın öbür ülkelere de çok ilgi gören İtalyan tiyatro adamlarından biri durumuna geldi.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Gli arcangeli non giocano a flipper*, 1959, ("Büyük Melekler Langırt Oynamaz"); *Aveva due pistole con gli occhi bianchi e neri*, 1960, ("İki Tabancasıyla Beyaz ve Siyah Gözleri Vardı"); *Mistero Buffo*, 1968; *L'operaio conosce 300 parole, il padrone 1000 per questo lui è padrone*, 1969, ("İşçi 300 Kelime Biliyor, Patron 1.000, Patron Oluşu da Bundan"); *Morte accidentale di un anarchico*, 1970, ("Bir Anarşistin Rastlantı Sonucu Ölümü"); *Non si paga non si paga!*, 1974, ("Ödemiyoruz, Ödemeyeceğiz!").

FOCH, Ferdinand

(1851-1929)

Fransız, asker. I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru itilaf orduları başkomutanı olarak görev yapmıştır.

2 Ekim 1851'de Tarbes'te doğdu, 20 Mart

1929'da Paris'te öldü. 1869-1873 arasında Metz'deki Saint-Clément Cizvit Okulu'nda okuyan Foch, 1873'te École Polytechnique'i (Politeknik Okul) bitirdikten sonra École d'Application de l'Artillerie'ye (Topçu Eğitim Okulu) girdi. Topçu teğmeni olduktan sonra eğitimini 1885'te École Supérieure de Guerre'de (Harp Akademisi) sürdürdü ve daha sonra bu okulda strateji ve taktik profesörü oldu. 1907'de general olan Foch aynı yıl bu okulun başına getirildi.

1913'te Nancy'deki XX. Kolordu'nun komutanı oldu. 1914'te I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra yeni kurulan IX. Ordu'nun başına geçti ve ilk Marne Savaşı'nda Alman kuvvetlerini durdurmayı başardı. Kuzey Orduları Grubu komutanı olarak 1915'te Artois saldırılarını, 1916'da da Somme Savaşı'nı yönetti. 1917'de genclik kurmay başkanı oldu.

1918 baharında Alman kuvvetlerinin büyük bir saldırıya girişmeleri karşısında İtilaf devletleri güç durumda kaldı. Foch bunun üzerine İtilaf ordularının başına getirildi. Ağustos 1918'de ülkesinde kendisine mareşal unvanı verildi. Foch Alman saldırılarını durdurduktan sonra karşı hücumla geçti ve Alman güçlerini yenilgiye uğrattı. 11 Kasım 1918'de İtilaf Devletleri adına Almanlar'la ateşkes antlaşması imzalandı. Aynı yıl Fransız Akademisi'ne seçilen Foch, 1919'da Yüksek Savaş Konseyi'nin başına getirildi.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Des principes de la guerre*, 1903, ("Savaşın İlkeleri"); *De la conduite de la guerre*, 1904, ("Savaşın Yönetilmesi Üzerine"); *Mémoires pour servir à l'histoire de la guerre, 1914-1918*, 2 cilt, (ö.s.), 1931, ("1914-1918 Savaşının Tarihine Işık Tutacak Anılar").

FOKINE, Michel

(1880-1942)

Rus, dansçı ve koreograf. Klasik balenin yenileşmesine öncülük ederek 20. yy'ın önde gelen koreografları arasında girmiştir.

Asıl adı Mikhail Mikhailoviç Fokin'dir. 26 Nisan 1880'de St. Petersburg'da (şimdi Leningrad) doğdu, 22 Ağustos 1942'de New York'ta öldü. 1898'de St. Petersburg'daki İmparatorluk Bale Okulu'nu bitirdi. Rus İmparatorluk Balesi'nde dans etmeye başladı. 1904'te *Dafni ile Khloe* senaryosu ile birlikte balenin yeni bir anlatıma kavuşabilmesi için öngördüğü reformları sistemli olarak açıklayan bir metni Rus İmparatorluk Balesi yöneticilerine sundu. Söz, müzik, dans ve dekor gibi öğelerin bir bütün oluşturmasını savunan görüşleri o yıllarda ilgi görmeyince *Dafni ve Khloe* sahnelenemedi. Fokine'in ilk koreografisi 1905'teki *Akis ile Galateia*'dır. Maryinski Tiyatrosu'nda 1907'de sahnelenen *Le Pavillon d'Armide* ("Armide'in Köşkü") ise ilk önemli yapıtı olarak nitelendirilir.

Rus bale empozaryosu Sergei Diaghilev 1909'da Paris'te Rus Baleleri adlı ünlü topluluğunu kurduğunda Fokine'i başkoreograf olarak görevlendirdi. Diaghilev için *Les Sylphides*, *Kleopatra*, *Şehzad*, *Ateş*

Kuşu ve *Petruşka* gibi çok sayıda yapıt hazırlayan Fokine, Tamara Karsavina ve Vaslav Nijinski gibi dansçılar, Alexandre Benois ve Léon Bakst gibi dekor tasarımcıları ve Stravinski gibi bestecilerle birlikte çalışmak fırsatını buldu. Diaghilev'in görüşlerini uygulayan ilk koreograf da o oldu.

1914'te Diaghilev'in topluluğundan ayrıldıktan sonra Rusya'ya döndü. Aynı yıl Londra'da yayımlanan *The Times* gazetesine gönderdiği bir metin, bale tarihinin önemli bildirgeleri arasında yer alır. Bu yazısında, kalıplaşmış hareket biçimlerine bağlı kalmaktansa konunun ve müziğin niteliğine uygun olarak balede yeni hareket biçimlerinin geliştirilmesini savunmuş, balenin öteki sanatlarla dayanışma içinde olması ve yenileşmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Mim ve dansı, dramatik durumun anlatımı olarak ele almış, toplu dansın anlatım gücünü vurgulamıştır.

Fokine, 1918'de ayrıldığı ülkesine bir daha dönmemiş, 1923'te New York'a yerleşmiştir. 1936'da da kısa bir süre için Fransız bale empozaryosu René Blum'un (1878-1942) kurduğu Monte Carlo Rus Baleleri adlı topluluğun başkoreografı olmuştur. Bu döneminde de *Don Juan* gibi yeni baleler hazırlamakla birlikte Diaghilev ile birlikte çalıştığı dönemin düzeyine erişememiştir.

Fokine, klasik bale repertuarını önemli ölçüde zenginleştirmiş, balede bütünlük ve süreklilik ilkelerini öne çıkaran görüşleriyle klasik balenin yenileşmesine öncülük etmiştir. Ayrıca tek sahnelik balenin de öncüsü olarak tanınır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Koreografi: Akis ile Galateia*, 1905, müz. Kadletz; *Le Pavillon d'Armide*, 1907, müz. Tcherepnin, ("Armide'in Köşkü"); *Les Sylphides*, 1909, müz. Chopin; *Kleopatra*, 1909, müz. Arensky; *Şehzad*, 1910, müz. Rimski-Korsakov; *Ateş Kuşu*, 1910, müz. Stravinski; *Petruşka*, 1911, müz. Stravinski; *Büyücü Çırağı*, 1916, müz. Dukas; *Les Elfes*, 1924, müz. Mendelssohn, ("Periler"); *Don Juan*, 1936, müz. Gluck; *Paganini*, 1939, Müz. Rahmaninov; *Mavi Sakal*, 1941, müz. Offenbach-Doratti. *Kitap: Memoirs of a Ballet Master*, (ö.s.), 1961, ("Bir Bale Ustasının Anıları").

- **BAKINIZ: DİAGHİLEV.**

FOLON, Jean-Michel

(1934)

Belçikalı karikatürcü ve grafikçi. Kara gülmece anlayışını yansıtan yapıtlarıyla tanınmıştır.

1 Mart 1934'te, Brüksel dolaylarında Uccle'da doğdu. Académie de la Cambre de Bruxelles'de başladığı mimarlık öğrenimini dört yıl sonra yarım bırakarak resim yapmaya yöneldi. Çizimlerinde Andre François ve Steinberg'den etkilenerek, alaycı bir tutum izledi. Grafik yaşamına ise *Time*, *Fortune*, *Graphis*, *The New Yorker*, *L'Express*, *Le Nouvel Observateur* gibi dergiler için kapak tasarlayarak ve kitap resimleri yaparak başladı. *Arts*, *Esquire*, *Pardon*, *Punch* ve *Twen* dergilerinde de resimleri yayımlandı. Gravürleri, duvar resimleri, çizgi filmleri, afişleri,

suluboya, serigrafi, televizyon ve sinema çalışmalarıyla kısa zamanda adını duyurdu. Tolentino Sanatta Gülmece 2. Bienali'nde (iki yıllık sergi) altın madalya aldı. Daha sonra, Paris'te grafiklerini sergiledi. 1968'de Milano Trienali (üç yıllık sergi) için bir gösteri hazırladı. 1974'te Brüksel'deki bir metro istasyonu için *Magic City* ("Büyülü Kent") adını verdiği 165 metre karelik dev bir resim gerçekleştirdi. Bir yıl sonra da Londra'daki Waterloo İstasyonu için 150 metre karelik bir duvar resmi daha yaptı.

Folon'un çizimlerinde ilk sırayı eşyalar almıştır. Yapıtlarındaki kişiler ise, neşesiz ve ruhsuz, kavrayamadıkları olayların anlamını birbirine sorar gibidirler. Umutsuzluğu konu edinen yapıtlarıyla Folon kara gülmecenin öncülerinden biridir.

- YAPITLAR (başlıca): *Kitap: Le Message*, 1967, ("Mesaj"); *Lettres à Giorgia*, 1975, ("Giorgia'ya Mektuplar").

FONDA, Henry

(1905-1982)

ABD'li sinema ve tiyatro oyuncusu. 77 yaşında Oscar kazanmıştır.

16 Mayıs 1905'de Nebraska'da doğdu, 12 Ağustos 1982'de Bel Air'de öldü. Gazetecilik öğrenimini yarıda bırakarak üniversiteden ayrıldı. Amatör bir tiyatrodaki çalışmaya başladı. Bunu üniversite oyuncuları adlı toplulukta ve Broadway'deki rolleri izledi. Broadway'de başarı kazanması ona Hollywood yolunu açtı.

Filmlerinde genellikle sakın, ağırbaşlı kişileri canlandırdı. Orta sınıf aile babası görünümüyle beyaz perdede kısa sürede sevilen bir oyuncu oldu. *Young Mr. Lincoln* (Lincoln'un Gençliği) ve *The Grapes of Wrath* (Gazap Üzümleri) adlı filmlerle genç yaşta meslek yaşamının doruğuna ulaştı. Güldürüden serüven filmlerine dek her türde başarı kazandı ve abartısız, tutumlu oyunculuğun en güzel örneklerini verdi. 1940'larda Western filmlerine yöneldi.

1950'lerde Alfred Hitchcock'la çevirdiği *The Wrong Man* (Lekeli Adam) ve King Vidor'la çevirdiği *War and Peace* (Savaş ve Barış) filmleri en ünlü yapıtları arasındadır. Tüm oyunculuk yaşamı boyunca sinema ile tiyatroyu birlikte götürmüş, bazen tiyatrodaki oynadığı bir rolü sonradan sinemaya aktarmış, bazen de sinemadaki bir rolünü sonradan tiyatro sahnesine getirmiştir. Ayrıca çeşitli televizyon filmlerinde rol almış, *The Grapes of Wrath* ve *12 Angry Men*'le (12 Öfkeli Adam) iki kez Oscar'a aday gösterilmiş, ama ilk Oscar'ını ancak yaşamının son günlerinde, 1982'de *On Golden Pond* (Altın Göl) adlı filmdeki rolüyle almıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *The Farmer Takes a Wife*, 1935, ("Çiftçi Evleniyor"); *You Only Live Once*, 1937, (Günahsız Katiller); *Jezebel*, 1938; *Jesse James*, 1939; *Young Mr. Lincoln*, 1939, (Lincoln'un Gençliği); *The Grapes of Wrath*, 1940, (Gazap Üzümleri); *My Darling Clementine*, 1946, ("Sevgili Clementine"); *The Fugitive*, 1949, ("Kaçak"); *Fort Apache*, 1948, (Kan Kalesi); *War and Peace*,

1956, (Savaş ve Barış); *The Wrong Man*, 1957, (Lekeli Adam); *12 Angry Men*, 1957, (12 Öfkeli Adam); *The Tin Star*, 1957, (Kanlı Vadi); *The Longest Day*, 1962, (En Uzun Gün); *How the West Was Won*, 1962, (Batının Zaferi); *Sex and the Single Girl*, 1964, ("Seks ve Genç Kız"); *In Harm's Way*, 1965, (Kötülük Yolları); *Madigan*, 1969, *Once Upon a Time in the West*, 1969, (Batıda Kan Var); *There Was a Crooked Man*, 1970, (Cezanı Çekecek-sin); *Le Serpent*, 1973, (Yılan); *Meteor*, 1978; *On Golden Pond*, 1981, (Altın Göl).

- KAYNAKLAR: H. Teichmann, *Fonda, My Life*; 1981.

FONDA, Jane

(1937)

ABD'li sinema oyuncusu. Toplumsal içerikli filmleriyle ün kazanmıştır.

21 Aralık 1937'de New York'da doğdu. Sinema oyuncusu Henry Fonda'nın kızıdır. 1954'te Ohamo Community Theatre'da oynanan *The Country Girl* de ("Taşralı Kız") babasıyla birlikte sahneye çıktı. Daha sonra sanat eğitimi görmek için Paris'e gitti. Döndüğünde, bir süre fotomodel olarak çalıştı. 1958'de ünlü oyunculuk okulu Actors' Studio'ya girdi. 1960'ta Broadway ve Hollywood'daki ilk oyunları övgüyle karşılandı.

1965'te film yönetmeni Roger Vadim'le evlendi. Vadim onu bir cinsellik simgesi olarak biçimlendirmeyi dener. Ancak, Fonda beyaz perdedeki asıl kişiliğini, sonraki yıllarda rol aldığı toplumsal ve siyasal içerikli filmlerle kazandı. 1969'da çevirdiği *They Shoot Horses Don't They?* (Son Gerçek) onun için bir dönüm noktası oldu. Bu yıldan sonra canlandırdığı kadın kahramanların çoğunluğunu, siyasal düzeni ve toplumsal kurumları köktenci bir biçimde eleştiren tipler oluşturdu. Fonda'nın, bu tutumu bilinçle sürdürmeye başlamasıyla birlikte, fizik görünümünde de değişiklik oldu. Güzelliği çarpıcılıktan kaynaklanmayan, yalın ama etkileyici görünümlü yeni bir "yıldız" kimliğiyle ortaya çıktı.

Önemli filmlerinden *Son Gerçek* ve daha sonraki *The Electric Horseman* kapitalist sistemin insani değerleri darmadağın eden yapısını eleştirir. *Coming Home* (Eve Dönüş) Vietnam sorununa eğilir. *China Syndrome* (Dünyanın Kaderi) siyasal otoritenin, çıkarları uğruna insan yaşamını nasıl sakınmadan tehlikeye atabildiğini sergiler.

Fonda, *Angela Davis, Portrait of a Revolutionary* ("Angela Davis, Bir Devrimcinin Portresi") adlı belgeselin yapımına katılmış, sonra daha başka belgesellerin yapımına da destek olmuştur. Sanat yaşamındaki siyasal tutumunun ardından İsrail-Arap mücadelesinde İsrail'den yana davranışları nedeniyle eleştirilere uğramıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Fall Story*, 1960; *The Chapman Report*, 1962, (Şehvetli Kadınlar); *The Period of Adjustment*, 1962, (Karakolda Buluşalım); *La Ronde*, 1964, (Aşk Zinciri); *Cat-Ballou*, 1965, (Kanunsuz Silahşör); *The Chase*, 1966, (Kaçaklar); *Barbarella*, 1968; *They Shoot Horses Don't They?*, 1969, (Son Gerçek); *Klute*, 1971, (Fahişe); *Tout va bien*, 1972, ("Her şey Yolunda"); *Julia*,

1977; *Coming Home*, 1978, (Eve Dönüş); *The Electric Horseman*, 1978; *The China Syndrome*, 1979, (Dünyanın Kaderi); *On Golden Pond*, 1982, ("Altın Göl"); *The Dollmaker*, 1983.

FONTAINE, Pierre (1762-1853)

Fransız, mimar ve dekoratör. Yapıları ve derlemeleriyle Ampir üslubunun oluşmasında etkili olmuştur.

Pierre François Léonard Fontaine Pontoise'da doğdu, Paris'te öldü. Babası ve büyükbabası da mimardı. Bir süre Paris'te Joseph Peyre'in (1830-1885) yanında, 1786-1790 arasında da Roma'da öğrenim gördü. 1791'de Paris'e döndü, kendi gibi mimar ve dekoratör olan Charles Percier'yle (1764-1838) birlikte opera binasının dekorasyonunda çalışmaya başladı. Ortaklıkları 1814'te Percier'nin mimarlığı bırakmasına değin sürdü. Birlikte *Fontainebleau*, *Saint Cloud*, *Compiègne*, *Versailles* ve *Louvre* sarayları başta olmak üzere birçok yapıyı yenilediler ve süslemelerini yaptılar. I. Napoléon'un isteğiyle restore ettikleri *Malmaison Sarayı*, özgün süslemeleriyle ikilinin bu alandaki en önemli çalışmasıdır.

Fontaine ve Percier'nin Napoléon, XVIII. Louis ve Orléan Dükü Louis Philippe için yaptıkları yapı, mobilya ve süslemeler Ampir üslubunun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Birlikte yayımladıkları *Palais, maisons, etc. à Roma* ("Roma'da Saraylar, Evler ve Benzerleri") ile *Recueil de décorations intérieures* ("İç Süslemede Derlemeler") adlı kitaplar Avrupa sanatını yönlendirmesi açısından önemlidir. Fontaine'in tek başına gerçekleştirdiği Madeleine Mezarlığı'ndaki *Kefaret Şapeli* titiz bir klasikçi (neoklasik) tutumla biçimlendirilmiş ilginç bir yapıdır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Yapı: Çeşme* (C. Percier ile), 1802, Dauphine Alanı/Paris; *Malmaison Sarayı* süslemeleri (C. Percier ile), 1802; *Arc du Carrousel* (C. Percier ile), 1806, Paris; *Fontainebleau*, *Saint Cloud*, *Compiègne*, *Versaille* ve *Louvre sarayları* süslemeleri (C. Percier ile); *Louvre Sarayı* kuzey kanadı (C. Percier ile), Paris; *Kefaret Şapeli*, 1826-1828, Madeleine Mezarlığı, Paris; *Hastane*, 1837, Pontoise. **Kitap:** *Palais, Maisons, etc. à Roma* (C. Percier ile), 1798, ("Roma'da Saraylar, Evler ve Benzerleri"); *Recueil de décorations intérieures* (C. Percier ile), 1801, ("İç Süslemede Derlemeler").

FONTANA, Lucio (1899-1968)

İtalyan, ressam ve heykeltci. 20. yy'ın ikinci yarısında ortaya çıkan birçok yenilikçi akımın öncüsü olmuştur.

Arjantin'de Rosari'de doğdu, 1968'de öldü. İtalyan asıllı olan ailesi 1905'te Milano'ya yerleşti. Heykeltci olan babasının atölyesinde ilk sanat eğitimi aldı. 1928-1930 arasında Accademia di Brera'da

Adolfo Wildt'in (1868-1931) yanında gene heykel üstüne çalıştı. 1930'da sergilediği yapıtlar, non-figüratif heykelin İtalya'daki ilk örnekleriydi. Bu dönemde, eski sanat anlayışlarını sarsan, tümüyle yeni kalıplara ve tekniklere yönelen soyut çalışmalar yaptı. 1934'te Paris'teki Soyutlama-Yaratma (*Abstraction-Création*) grubuna katıldı. 1935'te İtalya'nın ilk Soyut Ressamlar Bildirgesi'ni imzaladı. II. Dünya Savaşı yıllarını Buenos Aires'te geçirdi, burada da öncü (*avant-garde*) sanatın önderlerinden oldu. 1946'da yeni sanat anlayışını ortaya koyan ünlü *Manifesto Blanco*'yu ("Beyaz Bildirge") yayımladı.

Fontana'nın bu bildirgede öne sürdüğü düşüncelerin odağı, savaş sonrası dönemin ruhuna uygun yeni bir sanatın yaratılması ve neon ışığı, televizyon gibi teknolojik yeniliklerin bu doğrultuda kullanılmasıydı. Mekân üstüne söyledikleri, sonradan Mekâncılık (*Spazialismo*) olarak bilinen akımın görüşlerini önceleyen yepyeni bir anlayışı gündeme getiriyordu. Bu anlayışa göre, renk ve biçim alışılmış tuval ve heykel hacmini aşarak, gerçek mekânda özgürce gelişmeli ve yeni boyutlara ulaşmalıydı. Fontana, 1947'den başlayarak yayımladığı Mekâncılık'la ilgili bir dizi bildirgede bu yaklaşımı, mekâna yansıtılan plastik renkler ve duygular olarak tanımlamıştır.

Fontana'nın çalışmaları ve düşünceleri birçok yenilikçi sanat akımını etkilemiştir. Onun, eski sanat anlayışlarıyla arasına koyduğu en önemli ayırım, sanat yapının bitmiş ve kalıcı bir şey değil, bir tavır, bir oluşum olduğudur. İzleyiciyi her zaman yaratma sürecine katmayı, özellikle mekân üstüne düşündürmeyi amaçlamıştır. Bu özellikleriyle Çevre Sanatı'nın da (*Environmental Art*) öncülerinden sayılır. *Ambiente Spaziale* adlı çalışmasında, yarattığı bir çevrede morötesi ışık kullanarak mekânı belirleyen biçimleri bozmuştur. Milano Trienali (üç yıllık sergi) için yaptığı *Palazzo dell'Arte* dekorasyonlarında ise neon ışığı kullanmıştır. 1950'den sonra, gene çağdaş bir sanat akımı olan Kavramsal Sanat'a (Conceptual Art) yaklaşan mekânsal kavramlar (*concetti spaziali*) geliştirmiştir. *Attese* olarak adlandırdığı, üzerinde delikler ve yarıklar açılmış tek renkli (monokromatik) yüzeyler, tuvalin arkasındaki sınırsız mekânı düşündürmeyi ve bu mekânın kavranılabilir olduğunu vurgulamayı amaçlar.

Fontana 1959'da *Quanta* dizilerine başladı. Bunlar da biçimleri düzgün olmayan, gene yarıklar açılmış küçük tuvalerdi. Fontana, izleyicinin bu tuvaleri dilediği gibi duvara yerleştirmesini istiyordu. 1964'te başladığı *Teatrini* dizilerinde ise delinmiş tuvale düzensiz biçimlenmiş tahta çerçeveler yerleştirerek yeni mekân anlayışının sınırlarını zorlamıştır.

Fontana'nın ünü 1950'lerden sonra, özellikle Almanya'daki, Zero gibi öncü gruplar içinde oldukça artmıştır. Bir okul yaratmamasına karşın, İtalya'daki genç ressamlar arasında birçok izleyici bulmuş, Amerika ve Avrupa'da çok sayıda sergi açmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Uygulama: Ambiente Spaziale*, 1949, Naviglio Galerisi; *Attese* dizisi; *Quanta* dizisi; *Teatrini* dizisi. **Kuramsal Çalışma:** *Manifesto Blanco*, 1946, ("Beyaz Bildirge"); *Spazialismo*, 1948, 1949, 1950, 1952, ("Mekâncılık"); *Manifesto Tecnico dello Spazialismo*, 1951, ("Mekâncılık'ın Teknik Bildirgesi").

FONTENELLE, Bernard (1657-1757)

Fransız, yazar ve düşünür. Aydınlanma felsefesini etkileyen başlıca kişilerdendir. Descartesçi bir düşünür olarak nitelendirilir.

Bernard Le Bovier Fontenelle, 11 Şubat 1657'de Rouen'da doğdu, 9 Ocak 1757'de Paris'te öldü. Babası avukat ve Rouen milletvekiliydi. Annesi ise ünlü Corneille ailesinden geliyordu. Rouen'daki bir Cizvit Okulu'nda öğrenim gördükten sonra baba mesleğini seçen Fontenelle, kısa sürede düşüncesini değiştirerek *Mercure Galant* adlı dergide dayısı Thomas Corneille'in yanında çalışmaya başladı. İlk yapıtları *Psyché* (1678) ve *Bellerophon* (1679) adlı trajik operaların librettolarıdır. Tiyatro için birkaç küçük yapıtı da olan Fontenelle, 1683-1688 arasında yazdığı edebiyat alanındaki ürünleriyle tanınmıştır. Fransız Akademisi'nde egemen olan geleneksel tutum, onun 1691'e değin bu kuruluşa kabul edilmesini engelledi. 1701'de Académie des Inscriptions'a seçildi. 1697'den başlayarak Bilimler Akademisi'nin sürekli sekreterliğini üstlenen Fontenelle, kıvrak zekâsı, derin bilgisi ve üstün konuşma yeteneğiyle bu kurum içinde etkili oldu. Montesquieu'nün yakın dostuydu. Voltaire'in *Micromégas* (1752) adlı yapıtına konu olduğu bilinmektedir. Döneminin büyük dehası saydığı Malebranche'yi Descartesçi bir görüşle eleştirmiştir.

Fontenelle'in en tanınmış yapıtı *Entretiens sur la pluralité des mondes*'dur ("Dünyaların Çokluğu Üstüne Düşünceler"). 1686'da yayımlanan yapıt, o dönemde bile henüz tam anlamıyla kabul edilmeyen Copernicus'un düşüncelerini popüler bir dille savunuyordu. Buradaki düşüncelerini büyük ölçüde Descartes'in burgaç (*tourbillon*) kuramına dayandıran Fontenelle bu kuramın ertesi yıl Newton tarafından çürütülmesine karşın, önemli bir başarı sağlamıştır. Matematikle de ilgilenmiş olan Fontenelle, Newton, Leibniz ve özellikle Descartes'in çalışmalarıyla yararlanmış, 1727'de bu alan üzerine *Préface des éléments de la géométrie de l'infini* ("Sonsuzlar Geometrisinin Öğeleri İçin Önsöz") adlı bir denemesi yayımlanmıştır.

Dialogues des morts ("Ölülerin Konuşmaları") ise, edebiyat alanında yankı uyandırmıştır. Yapıtta, Sokrates, Seneca, Montaigne gibi kişilikler, yeni düşüncelerin ışığında, küçük tartışmalarda bir araya getirilmiştir.

Fontenelle, 1687'de van Dale'nin bir yapıtını *Histoire des oracles* ("Biliciler Tarihi") adıyla Fransızca'ya çevirdi ve yorumladı. Yapıtta bilicilere inanılmasının, insanın doğa konusundaki bilgisizliğinden ve bu alanı açıklamaya duyduğu gereksinmeden kaynaklandığı, bunun sonucunda türlü düzenbazlıkların ortaya çıktığı, papazların da çıkarları doğrultusunda bu "doğaüstü yetenekler"i kullandıkları açıklanır. Bu tür mucizelere inanmayan Fontenelle, doğabilim alanında sıkı bir Mekanizm'e bağlıdır. Bu yapıtta, aynı zamanda biliciler konusunu kullanarak Hristiyanlık'ın özüne bilimsel bir tavırla karşı çıkar.

Fontenelle *De l'origine des fables*'ı ("Mitlerin Kökeni") 1680'den önce yazmış olmakla birlikte tepki yaratmasından korktuğu için 1724'e kadar yayımlanmamıştır. Karşılaştırmalı dinler ve mitoloji konusundaki önemli yapıtlardan sayılabilecek bu kitapta, Yunanlılar ve Amerikalılar'ın mitleri arasında bir tür özdeşlik görür. Ona göre mitolojilerde yer alan tanrı ve tanrıçalar, insanın bilinmeyi bilene dönüştürme çabasından kaynaklanır. Bu çaba, aynı zamanda çağdaş bilimin de dürtüsüdür.

Ona göre, eski çağların insanı ile bugünün insanını ayıran nitelik, ilkinin zekâca daha geri olması değil, yüzyılların bilgi birikimidir. Tanrı'nın tarihi belirlemiş olduğu savını da yadsıyan Fontenelle, onu belirli yasaları olan doğanın tanrısı olarak tanımlar.

Fontenelle, gerek bilim gerek felsefe alanıyla doğrudan ilişkili yapıtlar vermemiş olmakla birlikte, bu konulardaki cesaretli tutumu ve derin düşüncüyle Aydınlanma Dönemi düşünürleri üzerinde etkili olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Dialogues des morts*, 1683, ("Ölülerin Konuşmaları"); *Entretiens sur la pluralité des mondes*, 1686, ("Dünyaların Çokluğu Üstüne Düşünceler"); *Histoire des oracles*, 1687, ("Bilicilerin Tarihi").

• **BAKINIZ:** DESCARTES, MALEBRANCHE.

FONTEYN, Dame Margot (1919)

İngiliz, dansçı. Tekniği ve oyunculuk gücüyle, klasik ve modern balenin önde gelen yorumcularındandır.

18 Mayıs 1919'da Reigate'te doğdu. Asıl adı Margaret Hookham Fonteyn'dir. Önce Şanghay'da George Goncharov'un (1904-1954), ardından Londra'da Serafima Aleksandrovna'nın (1876-1934) öğrencisi oldu ve Sadler's Wells Bale Okulu'nda öğrenim gördü. 1934'te, Vic-Wells Balesi'nde, *Fındıklıran*'daki rolüyle tanınmaya başladı. Bir yıl sonra, Ashton'ın *Le Baiser de la Fée* ("Perinin Öpüşü") adlı yapıtında başrole çıktı. Daha sonra da, başlıca klasik bale yapıtlarında ve Ashton'ın yapıtlarında yer aldı.

1954'te Royal Academy of Dancing'in (Kraliyet Dans Akademisi) başkanlığına getirilen Fonteyn, 1959'dan sonra Kraliyet Balesi'nde konuk sanatçı oldu. Ayrıca, dünyanın çeşitli bale kuruluşlarıyla çalıştı ve turneler gerçekleştirdi. 1960'ların başında Nureyev'le birlikte çalışmaya başladı. Bu başarılı işbirliği yaygın övgülerle karşılandı.

Fiziği, üstün tekniği, müzikal duyarlılığı ve karakter çizmedeki gücüyle Fonteyn, 20. yy'ın önde gelen başlıca kadın dansçılarından. 1939'da gerçekleştirdiği *The Sleeping Beauty*'deki ("Uyuyan Güzeli") Aurora yorumu, hâlâ aşılmamış olarak kabul edilir. Birçok eleştirmene göre, 1959'da, Ashton'ın *Ondine* adlı yapıtındaki oyunu, sanatının doruğunu oluşturur.

• **YAPITLAR (başlıca):** Rol Aldığı Baleler: *Fındıklıran*,

1934, müz. Çaykovski; *Le Baiser de la Fée*, 1935, müz. Stravinski, ("Perinin Öpüşü"); *Dante Sonata*, 1940, müz. Liszt-Lambert; *Symphonic Variations*, 1946, müz. Franck, ("Senfonik Çeşitlemeler"); *Dafni ile Chloé*, 1951, müz. Ravel; *Ondine*, 1958, müz. Henze; *Kuşu Gölü*, 1964, müz. Çaykovski; *Romeo ile Juliet*, 1965, müz. Prokofiyev; *Pelleas ile Melisande*, 1969, müz. Schönberg; *Lucifer*, 1975, müz. Halim El-Dabh.

FOOT, Michael (1913)

İngiliz siyaset adamı ve gazeteci.
1980'de İşçi Partisi'nin başkanlığına getirilmiştir.

23 Temmuz 1913'te doğdu. Ortaöğrenimini Reading'deki Leighton School'da, yükseköğrenimini Oxford Üniversitesi'ni bağlı Wadham College'da tamamladı. 1935'te gazetecilik yapmaya başladı. 1974'e değin *Tribune* gazetesinin çeşitli yönetim kademelelerinde çalıştı. 1944-1964 arasında *Daily Herald* gazetesinde siyasi köşe yazarlığı ve kitap eleştirmenliği yaptı. 1945'te İşçi Partisi'nden (İP) milletvekili seçilen Foot, 1945-1955 arasında ve 1960 sonrasında milletvekili olarak Avam Kamarası'nda bulundu. 1974-1976 arasında İP hükümetinde çalışma bakanlığı, 1976-1979 arasında Avam Kamarası başkanlığı ve İP başkan yardımcılığı yapan Foot, 1980'de İP genel başkanlığına getirildi.

Foot 1974 sonrasında, İP iktidarının büyüyen iktisadi sorunları çözmede yetersiz kalması, parti içi örgütsel sorunlar gibi nedenlerle güçlenen sol kanat muhalefetin önderliğini üstlendi. 1979 seçimlerini M.Thatcher başkanlığındaki Muhafazakâr Parti'nin kazanmasından sonra daha da güçlenen sol kanat, İP'nin Eylül-Ekim 1980'de toplanan Blackpool Konferansı'nda, kamulaştırmaların yaygınlaştırılmasını, kamunun denetimindeki sanayilerin planlanmasını, dışalının denetlenmesini ve AET'den çekilmeyi içeren "Alternatif Ekonomik Strateji"nin kabul edilmesini sağladı. Ayrıca, parti tüzüğünde yapılan değişikliklerle, parti başkanının seçiminde parlamento grubunun tekeline son verilerek, başkanın parti tabanı tarafından seçilmesi karara bağlandı. Foot, J.Callaghan'ın 15 Ekim 1980'de İP başkanlığından istifa etmesi üzerine parti başkanı seçildi.

İP'nin sağ kanadından 4 parlamenterin Mayıs 1981'de partiden ayrılarak Sosyal Demokrat Parti adında yeni bir parti kurmalarından sonra İP içinde önemli ölçüde birlik sağlandı. Foot önderliğindeki İP, M.Thatcher'in işsizlik ve iflasların artmasına neden olan monetarist (parasalcı) iktisat politikası uygulamasına seçenek olarak, savunma harcamalarının kısılması, Kuzey Denizi'ndeki petrol aramalarında devlet denetiminin artırılması ve toplumsal adaletsizliklerin azaltılması karşılığında, sendikaların enflasyonu körukleyecek ücret artışı taleplerinden vazgeçmelerini öngören bir "toplumsal anlaşma"nın yürürlüğe konmasını savunmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): *Armistice 1918-1939*, 1940, ("Ateş-

kes 1918-1939") *Trial of Mussolini*, 1943, (Mussolini'nin Yargılanması); *Brendan and Beverley*, 1944, ("Brendan ve Beverley"); *Still at Large*, 1950, ("Hala Serbest"); *Full Speed Ahead*, 1950, ("Tüm Hızla İleri"); *The Pen and the Sword*, 1952, ("Kalem ve Kılıç"); *Parliament in Danger*, 1959, ("Parlamento Tehlikede"); *Aneurin Bevan*, 2 cilt, 1962-1973; *Harold Wilson: A Pictorial Biography*, 1964, ("Harold Wilson: Resimli Bir Biyografi"); *Debts of Honour*, 1980, ("Onur Borçları").

• BAKINIZ: THATCHER, H.WILSON.

FORD, Alexander (1908-1980)

Polonyalı film yönetmeni. Savaş sonrası Polonya sinemasının kurucularındandır.

24 Kasım 1908'de Lodz kentinde doğdu, ABD' de öldü. II.Dünya Savaşı öncesi yaptığı iki ilginç belgeselle tanındı. *Legion Ulicy*'de gazete satan çocukların yaşamını, *Sabra*'da ise Filistin'deki Yahudi toplumunun yaşamını belgeledi. II.Dünya Savaşı çıkınca SSCB'ye gitti. Orada Polonyalı sinemacı Jerzy Bossak'la birlikte Polonya Askeri Sinema Birliği'ni oluşturdu ve savaş süresince birçok belgesel çekti. Daha sonra bu belge filmlerden kurgu yaparak *Bitwa Pod Lenino* ("Leningrad Savaşı") ve *Majdanek, Oboz Smierci* ("Maydanek Temerküz Kampı") adlı iki önemli uzun metrajlı film çıkardı.

Polonya sinema sanayiinin tüm altyapısı savaşta yok olduğundan, savaşın sonra sinemanın yeni baştan kurulması gerekiyordu. Bu işte en önemli görev Ford'un Sinema Birliği'ne düştü. Ford, sinema sanayiinin kamulaştırılmasıyla oluşturulan Film Polski adlı kuruluşun başına getirildi. 1950'lerde toplumcu gerçekçi sinema anlayışını yansıtan üç önemli film yaptı. Genç sinemacıların çabalarını sürekli olarak destekledi. Ancak, Wajda ve Munk gibi genç sinemacıların ortaya çıkışıyla Polonya sinemasındaki konumu sarsıldı. 1960'ta gerçekleştirdiği tarihsel destan *Kryzacy* ("Haçlı Şövalyeleri") Avrupa'da önemli bir ticari başarı kazandıktan sonra yönetmenliği bırakarak, zamanının tümünü Lodz'daki sinema okulunda yürüttüğü öğretim görevliliğine ayırdı.

Ancak 1968'de ülkesinde başgösteren Yahudi düşmanlığı nedeniyle bu görevi sona erdi. Önce siyasal göçmen olarak İsrail'e, ardından Danimarka'ya gitti, daha sonra ABD'ye geçti. Orada da sinemacılığı sürdürdü. Hollywood'da çektiği en önemli filmlerinden biri Soljenitsin'in *İlk Çember* adlı yapıtının sinemaya uyarlaması oldu.

• YAPITLAR (başlıca): *Mlodosc Szopena*, 1952, (Chopin'in Gençliği); *Piatka Z Ulicy Braskiej*, 1953, ("Barska Sokağının Beşleri"); *Der achte Wochentag*, 1957, ("Haftanın Sekizinci Günü"); *Kryzacy*, 1960, ("Haçlı Şövalyeleri"); *Pierwszy dzien Wolnosci*, 1964, (Özgürlüğün İlk Günü); *The First Circle*, 1972, (İlk Çember); *The Martyr*, 1975.

FORD, Ford Madox (1873-1939)

İngiliz, yazar. I.Dünya Savaşı öncesi ve sonrası Batı toplumundaki çatışmaları ele alan romanlarıyla tanınmıştır.

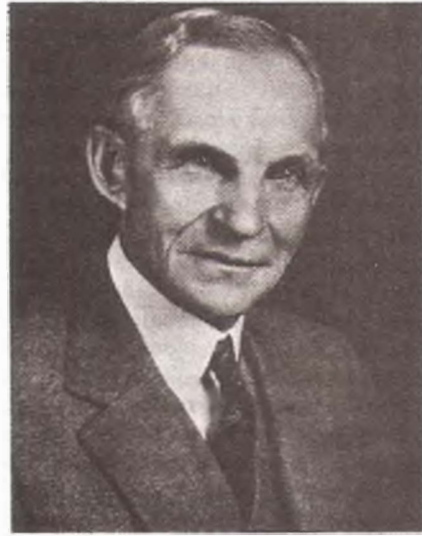
Asıl adı Ford Hermann Hueffer'dir. 17 Aralık 1873'te İngiltere'de, Merton'da doğdu, 26 Haziran 1939'da Fransa'da, Deauville'de öldü. Alman asıllı babası müzik eleştirmeni, anne tarafından büyük babası ise ressamdı. Çocukluğu sanatla yakından ilgili bir çevrede geçti. On sekiz yaşında ilk romanı *The Shifting of Fire*'ı yazdı. Daha sonra yerleştiği Kent'te yoğun olarak yazmayı sürdürdü. *The Inheritors* ("Vârisler") ve *Romance* adlı romanları orada tanıştığı yazar Joseph Conrad'la birlikte çalışmasının ürünleridir. 1908'de *English Review* adlı dergiyi kurdu, bir yıl süreyle yayımcılığını yaptı ve T.S.Eliot, Robert Frost, H.G.Wells, D.H. Lawrence ve Anatole France gibi yazarların yazılarını yayımladı. Daha sonraki yıllarda sarsıntılarla geçen özel yaşamı ve savaşın yol açtığı ruhsal çöküntü nedeniyle zor bir dönem geçirdi. 1922'de gittiği Paris'te Joyce, Hemingway ve Pound'un yazılarıyla katıldığı *Transatlantic Review* adlı derginin yayımcısı oldu.

Ford, roman, şiir, anı, inceleme ve eleştiri türlerinde yetmişin üstünde yapıt vermiştir. Savaş öncesi döneminin başyapıtı, kendi deneyimlerinden yararlanarak yazdığı ve kadınla erkek arasındaki ruhsal çatışmaları ele aldığı *The Good Soldier* ("İyi Asker") adlı romanıdır. *Some Do Not* ("Bazıları Yapmaz"), *No More Parades* ("Törenlere Paydos"), *A Man Could Stand Up* ("İnsan Doğrulabilmeli") ve *The Last Post*'tan ("Son Görev") oluşan roman dörtlemesi ise savaş sonrası döneminin en önemli ürünüdür. Bu roman dizisi, aynı zamanda Ford'un birey, toplum, savaş, din ve politika konularındaki görüşlerini yansıtır.

Roman anlayışı, birlikte çalıştığı yazar Joseph Conrad'inkine yakındır. Romanları, çok yönlü tipler ve zaman kaymalarını ustaca kullanan anlatım teknikleriyle, 20.yy İngiliz romanının önemli yapıtları arasına girmiştir.

● **YAPITLAR (başlıca):** Roman: *The Shifting of Fire*, 1892; *The Inheritors* (J.Conrad ile), 1901, ("Vârisler"); *Romance* (J.Conrad ile), 1903; *The Fifth Queen*, 1906, ("Beşinci Kraliçe"); *Privy Seal*, 1907, ("Kraliyet Mührü"); *The Fifth Queen Crowned*, 1908, ("Taç Giyen Beşinci Kraliçe"); *The Good Soldier*, 1915, ("İyi Asker"); *Some Do Not*, 1924, ("Bazıları Yapmaz"); *No More Parades*, 1925, ("Törenlere Paydos"); *A Man Could Stand Up*, 1926, ("İnsan Doğrulabilmeli"); *The Last Post*, 1928, ("Son Görev"). Anı: *Joseph Conrad, A Personal Remembrance*, 1924, ("Joseph Conrad, Kişisel Bir Anı"); *Return to Yesterday*, 1931, ("Düneye Dönüş").

● **BAKINIZ: J.CONRAD.**

Henry Ford

FORD, Henry (1863-1947)

ABD'li sanayici. Geliştirdiği üretim tekniğiyle otomotiv sanayiinde seri üretimi olanaklı kılmıştır.

30 Temmuz 1863'te Michigan yakınlarında Dearborn'da doğdu, 7 Nisan 1947'de aynı yerde öldü. ABD'ye göç etmiş İrlandalı bir çiftçinin oğludur. 15 yaşına değin kasaba okuluna devam etti. Makinelere duyduğu ilgi sonucu 1879'da Detroit'e gitti ve bir tamir atölyesinde çırak olarak çalışmaya başladı. Aynı zamanda bilgisini ilerletmek ve ek gelir sağlamak amacıyla saat tamiri yaptı. Bir kaç yıl makine yapımı ve tamiri gibi işlerde çalıştıktan sonra babasının isteği üzerine Dearborn'a döndü. 1884'te onun verdiği ormanlık arazide bir makine atölyesi ve bıçkılıhane açtı.

1886'da yeniden Detroit'e gitti ve Edison Illuminating Şirketi'nde çalışmaya başladı. 1892-1893 yıllarında işinin yanı sıra araba yapımıyla uğraştı. 1893'te iki silindirli, dört zamanlı, içten yanmalı, dört bisiklet tekerleği üzerine kurulu ve geri vitesi olmayan ilk otomobili gerçekleştirdi. 1895'te Detroit Edison adını alan şirkette, başmühendis oldu.

1899'da Detroit Edison Şirketi'nden ayrılarak kendisine mali destek sağlayan birkaç kişiyle Detroit Otomobil Şirketi'ni kurdu. Ancak şirketteki payı az olduğundan ucuz otomobil yapmak konusundaki tasarımlarını gerçekleştiremedi. Ortaklar arasındaki uyuşmazlık nedeniyle şirket kapanınca 1902'de Henry Ford Otomobil Şirketi'ni kurdu. Bu şirketin ürettiği yarış otomobillerinin büyük başarı kazanmasının ardından binek otomobili üretmek için kuracağı şirkete sermaye koyacak ortaklar buldu. 1903'te 1500 şirketin geliştirmekte olan otomotiv sanayiine girmek için çaba harcadığı bir ortamda otomobil üretecek tüm şirketlerin lisans almasını zorunlu kılan Selden tröstüne karşı zorlu bir uğraş verdi ve Henry Ford Motor Şirketi'ni kurdu.

Ford, Model A adını verdiği ilk otomobillerin

Seri
üretime
geçiş

çok satılması üzerine model sayısını S'ye kadar artırdı. 1909'da diğer modellerden vazgeçerek Model T (Tin Lizzie) adını verdiği dayanıklı, kullanımı kolay ve az masraflı otomobillerin üretimini başlattı. 1913'te belli başlı parçaların standart üretimini sağladı ve işçilerin yerlerinden kıpırdamadan taşıyıcı kayış (*conveyor belt*) yoluyla önlerinden geçen bu parçalar üzerinde tek bir iş yapmalarına dayanan montaj hattı (*assembly line*) yöntemini geliştirdi. Bu yöntemle ek olarak üretimde etkinliği artırıcı önlemlerle bir otomobil 14 saatte yapılmaya başlandı ve T modelinin seri üretimine geçildi. Seri üretimle fiyatları yarıya düşüren Ford, ABD otomobil piyasasının %30'una egemen oldu.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla bir yandan sahibi olduğu *Dearborn Independent* adlı gazetede Yahudi karşıtı bir kampanya başlatırken, bir yandan da Oskar II adlı gemisiyle savaşa son verecek girişimlerde bulunmak üzere sefere çıktı. ABD'nin savaşa girmesiyle devlet için savaş araç gereci üretmeye başladı. Bu sırada Ford döneminin en büyük sanayi tesisi olan River Rouge fabrikasının öbür paylarını da satın alarak yönetimini bütünüyle ele geçirdi.

Henry Ford Motor Şirketi çığır açan üretim tekniğine karşın, mali ve yönetsel konularda geleceksel yöntemlerden ayrılmadı. Henry Ford'un tek karar organı olduğu şirkette, bankalara ve Wall Street borsasına güven duyulmadığından, büyüme şirketin iç kaynaklarıyla karşılanıyor, hisse senedi satmaya ve borçlanmaya ancak çok gerekli olduğu zaman başvuruluyordu. 1917'de şirketin ve fabrikalarının gelişme düzeyinin yeterli olduğunu savunan ortaklar birikmiş kârların dağıtılması ve gelecekte dağıtılacak kâr oranlarının belirlenmesi amacıyla dava açtılar. Mahkeme, sermayenin gelişme için kullanılma hakkının şirket yönetimine saklı kalması koşuluyla, kârın bir bölümünün ortaklara dağıtılmasına karar verdi. Ford davanın istediği doğrultuda sonuçlanmasının ardından, şirketin tüm paylarını satın aldı. 1920 başlarında ABD'de otomobillerin %60'ını üretmekte olan Ford Motor Şirketi dünyada bir kişinin sahip olduğu tek tekel özelliğini kazandı.

Pazar üstünlüğünü kaybetmesi

1914'te her beş Amerikalı'dan birinin otomobil sahibi olması ve bu oranın giderek büyümesiyle Ford'un Model T ile "Amerika'yı tekerlekler üzerine oturtma" tasarısı tümüyle gerçekleşti. Ancak Ford'un değişen pazar koşullarını dikkate almayarak motordan tekerleklerle güç aktarımı için uydu dişli düzeninde, 6-8 silindir yerine 4 silindirli motorda, hidrolik fren yerine mekanik frende ısrarı ve diğer firmalar çeşitli renklerde otomobil üretirlerken, siyah renkten vazgeçmemesi 1925'te pazar üstünlüğünün General Motors'a geçmesine neden oldu. Ford 1927'de Model T'nin üretimini durdurarak yeni talebe uygun bir model geliştirmek zorunda kaldı. Ancak pazara geç sürülen Model A, General Motors'un Chevrolet marka otomobiliyle rekabet edemedi ve Ford ikincilik konumunu sürdürdü.

1929'da başlayan iktisadi bunalımı aşmak için Haziran 1933'te kabul edilen bir yasayla yeni bir iktisat politikası (New Deal) benimsendi; her sanayinin devlet denetimi altında kendi kurallarını koyması, ortak ücret ve fiyat saptanması, işçilere örgütlenme ve toplu pazarlık hakkı verilmesi öngörüldü. Bu kurallar

Ford'un, kendi işçilerine ortalamanın üzerinde ücret, kârdan pay, taksitle ucuz otomobil gibi tavizler vermesinin yanı sıra çeşitli yöntemlerle sendikalaşmayı önleme siyaseti ile çelişki yarattı. Ancak baskılar sonucu otomotiv sanayii de alınan kararlara uymak, 1941'de de işçilerin sendikalaşmasını kabul etmek zorunda kaldı.

Ford II. Dünya Savaşı'nda da en önemli savaş gereci üreticilerinden biri oldu. Savaşın ardından yönetimi torunu Henry Ford'a bıraktı, bir süre sonra da öldü. Torunu, işletmenin uluslararası bir nitelik kazanmasında, Federal Almanya, İngiltere, Kanada gibi pek çok ülkede fabrikalar kurulmasında etkin oldu.

• **YAPITLAR** (başlıca): *My Life and Work* (Crowther ile), 1922, ("Yaşamım ve İşim"); *Today and Tomorrow* (Crowther ile), 1926, ("Bugün ve Yarın").

• **KAYNAKLAR**: B. Herndon, *Ford: An Unconventional Biography of the Men and Their Times*, 1969; S.S. Marquis, *Henry Ford: An Interpretation*, 1923; W.C. Richards, *The Last Billionaire: Henry Ford*, 1948; W.A. Simonds, *Henry Ford: His Life, His Work, His Genius*, 1943; K. Sward, *The Legend of Henry Ford*, 1948.

• **BAKINIZ**: K. BENZ, CHRYSLER, W.C. DURANT.

FORD, John

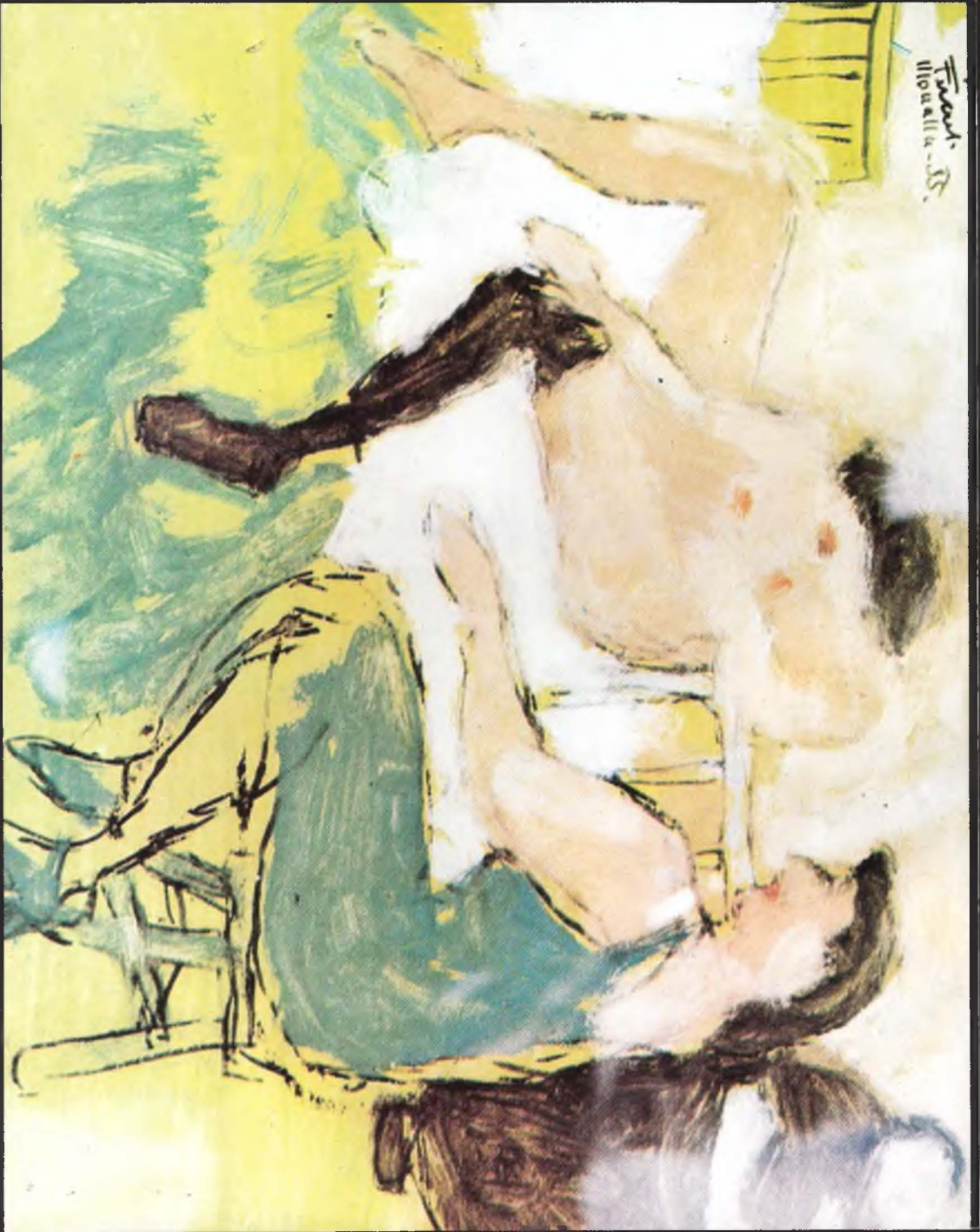
(Ykş. 1586-Ykş. 1639)

İngiliz oyun yazarı. Çağının ilerisinde, psikolojik derinliğe sahip oyunlarıyla tanınmıştır.

Çocukluğu ve gençliğine ilişkin bilgilerin sınırlılığına karşın, Devonshire'da doğduğu ve öldüğü sanılmaktadır. Oyun yazarı olarak çalışmaya 1612'de başladı. Tarihi saptanabilen ilk oyununu *The Witch of Edmonton*'ı ("Edmonton Cadısı") Thomas Dekker ve William Rowley (1585-1642) ile birlikte 1621'de yazdı. Tek başına yazdığı ilk oyunu *The Lover's Melancholy*'dir ("Âşkın Melankolisi"). 1628-1633 arasında en önemli yapıtları *Love's Sacrifice*, ("Aşkın Feda Edilişi"), *Tis Pity She's a Whore* ("Bir Fahişe Olması Çok Yazık"), *The Broken Heart* ("Kırık Kalp") yayımlandı. Son oyunu olan *The Lady's Trial*'i ("Lady'nin Duruşması") 1638'de yazdığı bilinmiyor. 1639'dan sonra yaşadığına ilişkin güvenilir bir bilgi bulunamadığı gibi, ölüm yeri ve tarihi de belirsizdir.

Ford günümüzde Philip Massinger'la birlikte, Caroline döneminin en önde gelen oyun yazarı sayılmasına karşın kendi çağlarında ikisi de pek önemsenmemiştir. Ford üstüne bugüne ulaşabilen bilgilerin azlığı ve sınırlılığı çağdaşlarının kendisini pek ciddiye almamış olduğunu göstermektedir. Oyunları, çağından daha ilerde bir dünya görüşünü yansıtır. Yaratığı tiplere derinlemesine psikolojik bakışı, gittikçe çürüyen bir yaşam biçimini ve toplumsal ilişkileri ele alışı onu çağımız oyun yazarları için bir öncü konumuna

Resim: 300
Fikret Müallâ "Sermayeler"
Özel Koleksiyon

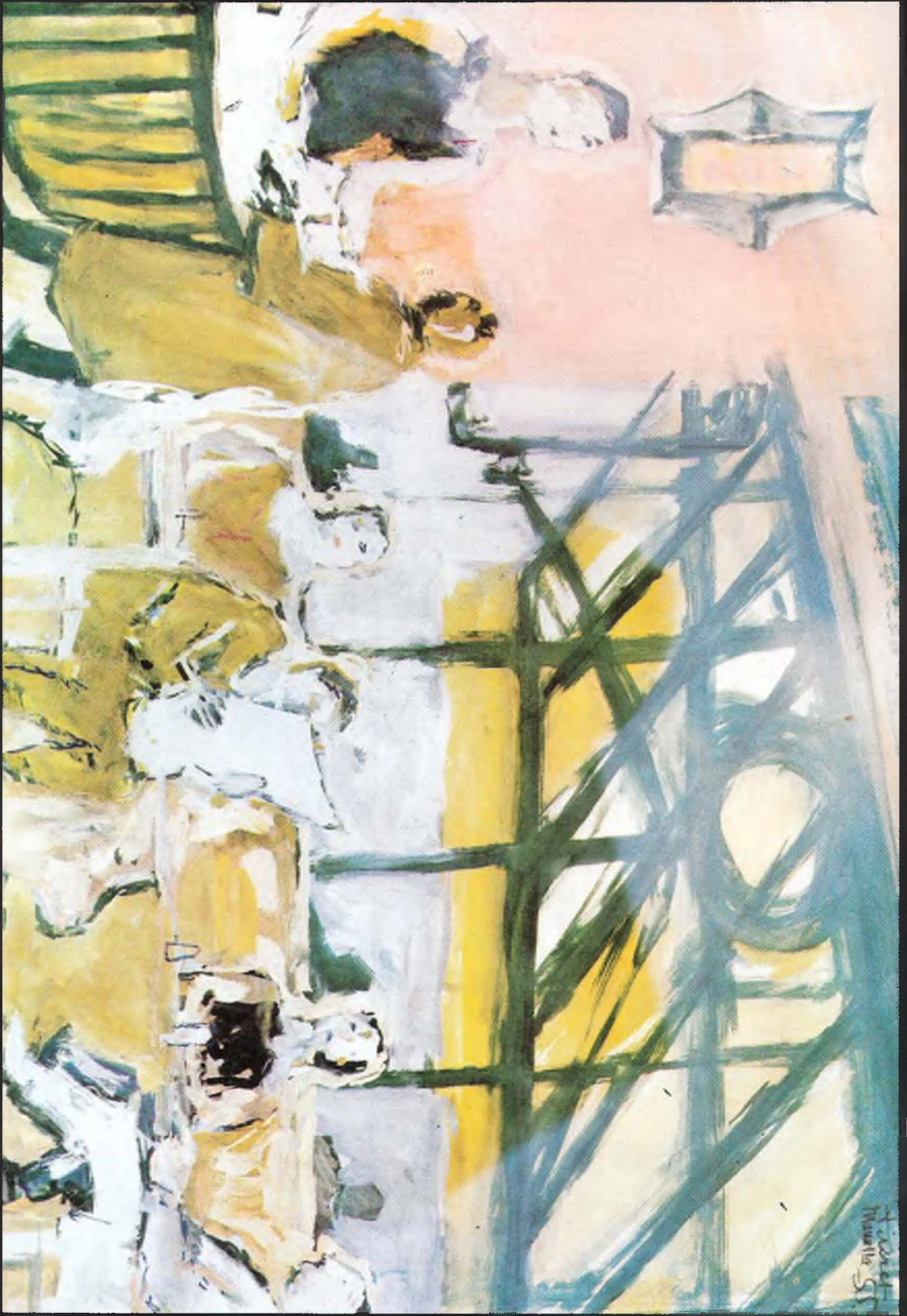
Resim: 303

FIRDEVSİ'nin "Şahname"sinde Rüstem'in
ejderhayı yemmesini gösteren minyatür.
Ulusal Kütüphane- Windsor Sarayı, İNGİLTERE

Resim: 304

FIRDEVSİ'nin "Şahname"sinde Rüstem ve Sam'in
görüşmesini gösteren minyatür.
Conde Müzesi-Chantilly, FRANSA

Fikret Mualla
301

Resim: 302
Fikret Mualla "Bistro" Özel Koleksiyon

Sporcular için... Antrenörler için... Sporseverler için...

Adam Yayıncılık,
Türk spor dünyasına, bugüne değin benzeri görülmemiş
bir spor kitapları dizisi kazandırıyor.

Uzmanlarca hazırlanan
Adam Spor Kitapları, çağdaş ve bilinçli spor için
ülkemizdeki tek kaynaktır!

Çizim, fotoğraf ve ayrıntılı açıklamaların bulunduğu
spor kitapları, birinci hamur kâğıda ofset tekniğiyle basıldı, ciltlendi.

İlk sekiz kitap:

1) Voleybol (Mehmet Bengü)

Voleybolun temel hareketlerini, tanımlar, açıklamalar ve çizimlerle anlatan bu kitapta, sistemler ve taktikler üzerine de geniş bilgiler veriliyor.

2) Sağlık İçin Spor

(Cooper Programları ve Aerobik Jimnastik)
Sağlık için spor yapanların öğrenmesi gereken tüm bilgiler... Yeni başlayanlar ve kondisyonlarını korumak isteyenler için Cooper Programları, testler...

3) Basketbol (John Wooden, Bill Sharman)

Çeviren: Faruk Akagün
Basketbolun temel hareketleri, taktikleri, oyuncu ilişkileri... Maçlarda çekilen fotoğrafların çözümlemeleri...

4) Futbol (Robert Herbin-J. Ph. Rethacker)

Çevirenler: T. Gönensin-N. Sipahi
Futbolu tüm yönleriyle ele alan, resimler, çizimlerle açıklayan, oyunun çeşitli öğelerini derinliğine inceleyen bir yapıt.

5) Cimnastik (Peter Aykroyd)

Çeviren: Sami Mengütaş
Cimnastiğin tarihçesi, cimnastiğe hazırlık, beygir atlama, asimetrik bar, denge, yer hareketleri, kulplu beygir, halka, paralel, barfiks, cimnastikte puanlama... Çizimler ve resimlerle!

6) Atletizm (Neriman Tekil)

Atletizm konusunda geniş bilgi... Koşular, atlamalar, yürüyüş, kombine yarışmalarla ilgili teknik ve taktik açıklamalar...

7) Tenis (Clarence Jones / Çeviren: İnci Asena)

Tenisle ilgili tüm bilgiler. Oyunun niteliği, oyun tekniği, raket tutuşları, kullanılan malzemeler... Resimler, çizimlerle!

8) Spor Seyircisinin Elkitabı

(Paul Wade / Çeviren: Dr. Deniz Gökçe)
Akla gelebilecek tüm sporların oyun alanları, malzemeleri, kuralları, kazanma yolları, teknik ve taktik incelikleri. İlginç fotoğraflar ve çizimlerle!

Yayımlanacak olan kitaplar:

- Yüzme
- Masa Tenisi
- Güç Geliştirme
- Güreş...
- Hentbol

değerli kitaplar yayımlar.

TÜRKİYE GENEL DAĞITIMI:

YADA Yayın-Dağıtım A.Ş.
Doktor Sevkî Bey Sokak No: 6
Divanyolu, İstanbul Tel: 520 74 72

ANKARA DAĞITIMI:

YADA A.Ş. Ankara Şubesi
Konur Sokak No: 17/5
Kızılay, Ankara Tel: 18 90 99

ADAM spor kitapları: 8

Sporu "bilerek" izlemek isteyenler için!
Futboldan tenise, yüzmeden judoya, eskrimden
krikete... 70'e yakın spor!
Oyun alanları, malzemeler, temel kurallar
beceriler, taktikler, terimler...
Açıklamalar, çizimler, fotoğraflarla...

ADAM

spor seyircisinin el kitabı

PAUL
WADE

TÜRKİYE GENEL DAĞITIMI:

YADA Yayın - Dağıtım A.Ş.
Doktor Şevki Bey Sokak No: 6
Divanyolu. İstanbul Tel: 520 74 72

ANKARA DAĞITIMI:

YADA A.Ş. Ankara Şubesi
Konur Sokak No: 17/5
Kızılköy, Ankara Tel: 189099

İZMİR DAĞITIMI:

İLİTİ KİTAPÇEVİ
SSK İşhanı A Blok 2-02
Korluk, İzmir Tel: 149808

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazar BÜYÜM

Genel Yayın Yönetmeni : Oya KÖYMEN
Yazı İşleri Müdürü : Meltem ÖNEŞ
Teknik Yönetmen : Yavuz KÖSEMEN
Renkli Baskı : Ana Basım Sanayi A.Ş.
Siyah-Beyaz Baskı : Milliyet Yayın A.Ş.

Dağıtım : Hürriyet Holding A.Ş.
Abone ve Her Türlü İstek Adresi :
YA DA Dr. Şevki Bey Sokak, No: 6 Divanyolu

Cilt 4, Fasikül 39
13 Ağustos 1984
400 TL.

ANADOLU YAYINCILIK Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevki, No: 93 Maslak-İstanbul